

Filozofske teme i discipline u časopisu *Katolički list* (1849–1945)

DRAŽENKO TOMIĆ

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

UDK 1(091)(497.5)"18/19"

2-285

141.31

1:316

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 23. 10. 2020.

Prihvaćen: 7. 12. 2020.

Sažetak

U *Katoličkom listu* uočeno je i izdvojeno blizu 800 bibliografskih jedinica koje su prepoznate kao filozofske. Njihov popis je priložen članku kao »Bibliografija filozofskih članaka i prikaza te s filozofijom i filozofima povezanih prinosa u *Katoličkom listu* (1849–1945)«. Više od polovice popisanih tekstova čine rasprave i članci, pretežno autorska djela, a tek manjim dijelom prijevodi. Četvrtina svih filozofskih sadržaja objavljena je za urednika Stjepana Bakšića (1920–1936). Od autora do početka 20. st. po broju objavljenih radova prednjače Josip Rieger i Ante Bauer, dok su u 20. st. najplodniji suradnici Andrija Živković, Stjepan Bakšić i Nikola Kolarek.

Rasprava »O postanku čovjeka« Antuna Kržana ističe se kako brojem nastava-ka (57) tako i duljinom izlaženja (1872–1877). Množina građe u *Katoličkom listu* omogućila je pokretanje teološkog časopisa *Bogoslovska smotra* (1910), koji je od početka izlaženja objavljivao i filozofske članke.

Otprilike polovica filozofskih sadržaja objavljenih u *Katoličkom listu* otpada na prinose iz opće filozofske tematike. Ti sadržaji dominiraju u starijim godištim, a pojavljuju se i u apologetskim raspravama. Karakterizira ih nepovjerenje prema novovjekovnoj i modernoj filozofiji, prema racionalističkoj i protestantskoj kritici, kao i izrazita naklonost prema grčko-rimskoj filozofiji. Posebno je kritici podvrgnuta francuska filozofija 18. st. kao ona koja je idejno prethodila Francuskoj revoluciji. Veliko zanimanje je iskazano za Voltairea i, još veće, za Rousseaua, što je posljedica preokupacije školstvom u drugoj polovici 19. st. Kritici je podvrgnuta i njemačka filozofija 18. i 19. st., posebno njemački klasični idealizam. Od njemačkih filozofa najčešće se spominju Kant i Hegel.

S općim filozofskim sadržajima u velikoj je mjeri povezana neoskolastička filozofija, koja se u časopisu ponekad naziva i »kršćanska filozofija«, a prisutna je kao

filozofska opcija u starijim apologetskim raspravama te od kraja 19. st. kao službena katolička filozofija.

Trećina filozofskih sadržaja u *Katoličkom listu* bavi se socijalnom filozofijom, što uključuje i političke koncepcije i/ili ideologije 19. i 20. stoljeća. Članci o liberalizmu dominiraju drugom polovicom 19. st. U njima se ukazuje na bezdušno postupanje liberalnog kapitalizma kao na glavni razlog opravdanog organiziranja radništva. Članci posvećeni socijalizmu i komunizmu kontinuirano izlaze od prvih do zadnjih godišta, s tim da u kasnijim godištimu u prvi plan dolazi boljševizam kao radikalna realizacija komunizma. Ovakvo izrazito zanimanje za društvene procese potaknuto je i papinskim enciklikama.

Četvrtina tekstova koji su u ovom listu prepoznati kao filozofski bavi se filozofijom prirode gdje respektabilna imena katoličke teologije i filozofije (poput Antuna Kržana i Ante Bauera) argumentirano raspravljaju sa svojim suvremenicima, posebno s hrvatskim ideolozima darvinizma, i to još za Darwinova života. Ove rasprave metodološki i kritički prednjače u *Katoličkom listu*. S ovom temom tijesno su povezani članci iz filozofije religije koji najčešće propitkuju odnos razuma i vjere, znanosti i dogme.

Ključne riječi: *Katolički list*, grčko-rimska filozofija, novovjekovna filozofija, moderna filozofija, apologetika, neoskolastika, filozofija prirode, filozofija religije, socijalna filozofija, liberalizam, nacionalsocijalizam, fašizam, socijalizam, komunizam

0. Uvod

Katolički list, iako prvotno namijenjen svećenicima, zahvalan je izvor podataka za različite istraživačke teme. U tom smislu i ovisno od vidika i teme zanimanja pojedinog autora, nastali su različiti članci suvremenih autora: bibliografski (npr. o Zimmermannu, Gračaninu, Živkoviću) ili tematski (npr. o progonima Crkve u Meksiku, o odjeku građanskoga rata u Španjolskoj, o Židovima, o Prvom vatikanskom koncilu) i drugi. U ovom se članku istražuju filozofske teme i filozofi prisutni na stranicama časopisa koji je djelovao gotovo cijelo stoljeće. Tim se istraživanjem nastoji proširiti i produbiti dosadašnje spoznaje o filozofiji u Hrvatskoj tijekom druge polovice 19. i prve polovice 20. stoljeća. Za tim ide i priložena »Bibliografija filozofskih članaka i prikaza te s filozofijom i filozofima povezanih prinosa u *Katoličkom listu* (1849–1945)«.

Zagrebački biskup Juraj Haulik (1788–1869) osnovao je i pokrenuo *Katolički list zagrebački* u Zagrebu 1849. godine. Već 1851. tjednik je promijenio ime u *Zagrebački katolički list*, a u razdoblju od 1877. do 1945. izlazi kao *Katolički list*. Od izlaska prvog broja u subotu 6. siječnja 1849. do izlaska posljednjega, osamnaestog broja u četvrtak 3. svibnja 1945, izdavač mu je bio Duhovni stol Zagrebačke nadbiskupije. Pišući o razlozima pokretanja ovog časopisa Hoško, bar za prva godišta izlaženja, u prvi plan stavlja apologetsku nakanu pokretača

časopisa, prije svega obranu od kasnog jozefinizma i iz njega poniklog liberalizma koji se pojavio i kod mladih svećenika, a onda i od liberalnog tiska koji je nastupao protiv Crkve i vjere.¹ O tome u samom časopisu uz 75. obljetnicu njegova izlaženja urednik Stjepan Bakšić (1889–1964) uz ostalo piše:

»No, dok su protestantizam i razne moderne filozofske struje kao racionalizam, socijalizam i materijalizam poput današnjeg liberalizma prisvajale slobodu za sebe, nisu je priznavale katoličkoj Crkvi. <...> Protiv dnevnih napadaja liberalizma, koji je u borbu protiv Crkve pod krinkom patriotizma htio da uvuče osobito niži kler, trebalo je i osnovati list, koji će pred svom javnosti, a naročito kleru otkriti svu zlobu, ali i pogubnost liberalnog novinstva. S ovih eto razloga osniva kard. Haulik 'Katolički list'.«²

U odnosu na druge zainteresirane čitatelje list raspravlja životna pitanja svakog čovjeka, nastoji zadovoljiti ćudoredne i nabožne potrebe, biti vjesnikom Crkve i glasnikom božanske istine, ali i skrbiti oko širenja hrvatskog književnog jezika.³

U 96 godišta *Katoličkog lista* izmijenilo se 18 različitih urednika (Horvat i Rieger su bili po dva puta urednici): Stjepan Muzler 1/1–52 (1849), Nikola Horvat 2/1 (1850) – 4/52 (1852), Josip Torbar 5/1 (1854) – 6/52 (1855), Nikola Horvat 7/1 (1856) – 17/52 (1866), Šimun Balenović 18/1 (1867) – 23/20 (1872), Josip Rieger 23/21–29 (1872), Juraj Posilović 23/30 (1872) – 26/52 (1875), Josip Rieger 27/1 (1876) – 28/14 (1877), Andrija Jagotić 28/15 (1877) – 33/7 (1882), Aleksandar Šmit 33/8 (1882) – 37/40 (1886), Ante Bauer 37/41 (1886) – 41/52 (1890), Josip Volović 42/1 (1891) – 46/52 (1895), Stjepan Korić 47/1 (1896) – 55/17 (1904), Josip Pazman 55/18 (1904) – 63/2 (1912), Svetozar Ritig 63/3 (1912) – 64/52 (1913), Fran Barac 65/1 (1914) – 71/36 (1920), Stjepan Bakšić 71/37–38 (1920) – 87/31 (1936), Janko Oberški 87/32 (1936) – 88/36 (1937), Nikola Kolarek 88/37 (1937) – 92/37 (1941), Janko Penić 92/38 (1941) – 96/18 (1945).

Nakon pedeset godina izlaženja, početkom 20. st., raspravljalo se o tom je li potrebno *Katolički list* proširiti, odnosno urediti ga tako da zadovolji sveće-

¹ Usp. Franjo Emanuel Hoško, »Osnutak i prve godine 'Zagrebačkog katoličkog lista'«, *Riječki teološki časopis* 26/2 (2018), pp. 273–289; Ante Cividini, *Časopisi za crkveno-bogoslovni život hrvatskog naroda* (Zagreb: [s. e.], 1940).

² Stjepan Bakšić, »Sedamdesetpet-godišnjica 'Katoličkog lista'«, *Katolički list* 76/1 (1925), pp. 1–3, na p. 1.

U daljnjim bilješkama *Katolički list*, neovisno o inačicama njegova imena, citira se kao *KL*.

³ Usp. »Oglas i poziv k predplati za sedmi tečaj 'Zagrebačkoga katoličkoga lista'«, *KL* 7/49 (1855), p. 386.

nike i širu javnost, ali i teološki fakultet ili, naprotiv, pokrenuti »znanstveno-strukovni periodički list za katoličko bogoslovlje i filozofiju.«⁴ Krajem prvog desetljeća 20. st. opet se raspravljalo o koncepciji *Katoličkog lista*. One koji su zagovarali opciju da se *Katolički list* uredi kao tromjesečna ili mjesečna bogoslovno-znanstvena smotra uz ostalo se podsjetilo na »nakanu blagopokojnog kardinala Haulika kod osnivanja K. L. da svećenstvo naše mora da imade jedan čisto izvanstranački list, a taki može biti samo K. L.«⁵

Sâm *Katolički list* 1910. godine pokreće i do 1919. objavljuje poseban prilog: *Bogoslovska smotra*.⁶ U razdoblju 1923–1945 taj časopis izlazi u izdanju Hrvatske bogoslovske akademije. Ponovo je pokrenut 1963. godine. *Bogoslovska smotra* donosi članke iz bogoslovnih i praktičnih disciplina, filozofije, recenzije i drugo. Od autora koje Macut navodi da su u *Bogoslovskoj smotri* sudjelovali s filozofskim prilozima⁷ čak dvije trećine njih piše i za *Katolički list*: Urban Talija (1859–1943), Josip Pazman (1863–1925), Fran Barac (1872–1940), Teofil Harapin (1880–1944), Edgar J. Leopold (1881–1977), Franjo Šanc (1882–1952), Stjepan Zimmermann (1884–1963), Andrija Živković (1886–1957), Stjepan Bakšić (1889–1964), Ante Crnica (1892–1969), Janko Oberški (1893–1969), Nikola Kolarek (1898–1968), Đuro Gračanin (1899–1973), Karlo Balić (1899–1977), Hijacint Bošković (1900–1947), Jordan Kuničić (1908–1974), Vilim Keilbach (1908–1982). Još se spominju Karlo Grimm (1898–1952) i Vitimir Jeličić (1898–1980).

Katolički list svojim je pisanjem utjecao i na druge časopise svog vremena. To je razvidno iz polemika koje su se vodile u samom *Katoličkom listu* ili u drugim listovima u svezi napisā u *Katoličkom listu*. On je dakako citiran i u drugom katoličkom tisku: primjerice mostarski se mjesečnik *Kršćanska obitelj* više od trideset puta poziva na *Katolički list* ili prenosi članke iz njega.⁸ Prazna (cenzurirana) polja na stranicama *Katoličkog lista* posebno u »nagodbenom periodu« svjedoče i o interesu civilnih vlasti za ovaj časopis.

⁴ Usp. ***, »Da li je potreba 'Katolički list' proširiti, i za što?«, *KL* 52/49 (1901), pp. 504–506.

⁵ Č<...>ski, »Velečasni gospodin Korenić i bogoslovna smotra«, *KL* 59/38 (1908), pp. 475–478, na p. 475.

⁶ Vidi *KL* 60/45 (1909), p. 490, gdje je prvi broj tog priloga popraćen ovako:

»[Vjesnik] Današnji prilog. Po obećanju zadanom izlazi danas uz običajni broj 'Kat. Lista' i Prilog poput zamišljene bogoslovne Smotre. To je sveska od šest štampanih araka – a ono pol arka, za koliko još zaostade 'Kat. List' za vrijeme štrajka, izdan je sa 43. brojem, koji je izišao na dva arka.«

⁷ Usp. Ivan Macut, »Filozofske teme i filozofi u časopisu *Bogoslovska smotra* (*Ephemerides Theologicae*) u razdoblju od 1910. do 1944. godine«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 41 (2015), pp. 465–508, p. 469.

⁸ Usp. Draženko Tomić, *Kršćanska obitelj. Bibliografija, kazala i ilustracije* (Mostar: Franjevačka knjižnica i arhiv, 2002), p. 545.

Prvo se poglavlje ovog rada bavi općim filozofskim člancima u *Katoličkom listu*. Posebno je sagledana grčko-rimska filozofija, jer ona, u svezi Platona u starijim i Aristotela u mladim godištim, zauzima istaknuto mjesto u izlaganju i argumentiranju filozofskih problema. Zatim se kao cjeline promatraju novovjekovna i moderna filozofija, posebno Voltaire i Rousseau kao predstavnici francuske filozofije 18. st. Od njemačkih filozofa iz istog razdoblja promatraju se Kant i Hegel. U predzadnjem dijelu ovog poglavlja istraženo je što *Katolički list* piše o hrvatskim filozofima svojim suvremenicima te su popisana i nastojanja oko obnove katoličkih učilišta s naglaskom na filozofiju.

U poglavlju o socijalnoj filozofiji obrađene su i političke koncepcije i/ili ideologije 19. i 20. st. Tu su uključene i papinske enciklike koje se bave totalitarnim ideologijama. U posebnim cjelinama izdvojeno je ono što časopis priopćava o ateizmu i materijalizmu te o liberalizmu i liberalnom kapitalizmu, čim se časopis bavi u drugoj polovici 19. st., posebno ukazujući na štetnost liberalizma na gospodarskom i moralnom području. Sadržaji posvećeni socijalizmu i komunizmu, kao treća cjelina u ovom poglavlju, kontinuirano izlaze u *Katoličkom listu*. Kasnije u prvi plan dolaze negativne realizacije komunizma kao boljševizma. U četvrtu cjelinu ovog poglavlja smještena su druga dva totalitarna sustava 20. st.: fašizam i nacionalsocijalizam.

Neoskolastička filozofija u *Katoličkom listu*, koja se sagledava u trećem poglavlju, u časopisu se povremeno naziva i »kršćanska filozofija«. Prisutna je kao opcija i u starijim apologetskim raspravama, a od kraja 19. st. kao službena katolička filozofija.

Poseban dio ovog rada i priloženog bibliografskoga popisa čine članci koji se bave filozofijom prirode. Ovdje se nalaze raspre o prirodoslovnim temama i darvinizmu koje potpisuju najučeniji ljudi svoga doba, i danas respektabilna imena u povijesti filozofije u Hrvatskoj. Metodološki i kritički promotreno, to su najkvalitetniji (filozofski) članci u *Katoličkom listu*.

Peti dio ovog rada bavi se filozofijom religije. Ovdje su svrstani članci koji propitkuju odnos razuma i vjere, odnos znanosti i dogme. I tu je primjetan pomak od prvotnog odbacivanja znanosti do traženja nekog kompromisa u svjetlu tadašnjih dostignuća.

Članku je priložena »Bibliografija filozofskih članaka i prikaza te s filozofijom i filozofima povezanih prinosa u *Katoličkom listu* (1849–1945)«, podijeljena u petnaest tematskih cjelina. Popisani radovi tematski su razvrstani po disciplinama i temama, a unutar pojedine discipline ili teme kronološki su posloženi u tri skupine: 1. rasprave i članci; 2. prikazi knjiga; 3. vijesti.

U ovaj rad nisu uključeni tekstovi filozofa o nefilozofskim temama. Moguće je da prilikom pregledavanja časopisa neki filozofski članak nije prepoznat kao takav i nije ovdje uvršten ili je možda nenamjerno preskočen.

1. *Opći filozofski članci u Katoličkom listu*

U filozofsko-teološkim katoličkim krugovima sredinom 19. st. na idejnom planu prisutno je nepovjerenje prema novim strujanjima filozofije, prema suvremenom razvoju u povijesnim i prirodnim znanostima, otpor protukršćanskom liberalizmu, ali i racionalizmu i njemačkom idealizmu. Na političkom planu to je vrijeme ujedinjenja Italije i »Kulturkampf« u Njemačkoj, izrazite mobilizacije liberalnog antiklerikalizma, progona redovnika, državnog pritiska na svećenstvo u svim europskim državama, izuzev Austrije.⁹ O tom vremenu urednik Posilović 1872. piše:

»Katolička crkva trpi veliko te jako pogibeljno progonstvo <...> I kod nas se javljaju svakojaki znakovi, koji na dobro neslute. Ima i kod nas dosta ljudi od velika upliva, koji do vjere ništa ne drže. <...> Vjera i život religiozni počeo je padati i u prostom puku, a s tim i ugled svećenički.«¹⁰

U takvom okružju druge polovice 19. st. u katoličkim se krugovima nametnulo tzv. ultramontansko shvaćanje kako »samo monolitna Crkva može izdržati veliku bitku s ‘duhom vremena’, s liberalizmom, racionalizmom i ateizmom«.¹¹

Što se tiče zemalja pod habsburškom krunom, nakon razrješenja (1870) Bečko-Rimskog konkordata iz 1855. godine, kojim se otklonilo naslijeđe jozefinizma, pa praktički do propasti Monarhije austrijsko zakonodavstvo o Crkvi temeljilo se na konfesionalnim zakonima iz 1868. i 1874. godine. Ti su zakoni jamčili Crkvi slobodu naučavanja i bogoštovlja, vršenje jurisdikcije na crkvenom području u pravnom smislu riječi, slobodni razvoj redova i crkvenog školstva uz državni nadzor i nad crkvenim dijelom javnih škola.¹²

Prvom je desetljeću časopisa svojstveno to da pojedini autori razlikuju filozofiju i mudroslovlje. Filozofija je ono što danas nazivamo novovjekovnom i modernom filozofijom. Nju propagiraju »mudraci Josefinskoga veka, blizanci toga staroga poganstva«¹³. Mudroslovlje »<...> jest više razmišljanje, jest

⁹ Usp. Hubert Jedin (ur.), *Velika povijest Crkve VI/1: Crkva između revolucije i restauracije* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1987), pp. 497–499.

Nadalje u bilješkama: Jedin, *Velika povijest Crkve VI/1*.

¹⁰ Juraj Posilović, »Novi urednik«, *KL* 23/30 (1872), pp. 233–234, na p. 233.

¹¹ Jedin, *Velika povijest Crkve VI/1*, p. 518.

U *Katoličkom listu* o tom uz druge piše: Antun Bauer, »Ultramontanizam u Hrvatskoj«, *KL* 38/19 (1887), pp. 149–151.

¹² Usp. Jedin, *Velika povijest Crkve VI/1*, pp. 522, 707–708; Hubert Jedin (ur.), *Velika povijest Crkve. VI/2. Crkva između prilagođivanja i otpora* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1981), p. 47.

Nadalje u bilješkama: Jedin, *Velika povijest Crkve VI/2*.

¹³ Fr. R. [Franjo Rački], »Poslanica III«, *KL* 5/18 (1854), pp. 137–139.

mišljenje o mislih« i dalje u smislu aristotelizma:

»Ako je jezgra mislećeg duha, da traži uzrok, tad posledak filosofie nemože drugo biti, nego temeljito spoznanje, t. j. sigurno i nedvojbeno znanje prauzroka stvorenjaha, najdubljeg, najbitnijeg odnošenja Boga k svetu, i sveta k Bogu.«¹⁴

Mudroslovlje je filozofija u službi teologije, umsko nastojanje da se objavljene istine izraze i dokažu filozofijskim načinom (spekulativna teologija).¹⁵ Zadatak je filozofije: »da bude osnovica dubokog i teškog bogoslovskeg studija; da pripravlja put lakšem razumijevanju objavljenih istina i da vodi od naravnog k nadnaravnog, koliko je to našoj prirodi uopće moguće. Mi se dakle nikad ne zadovoljavamo s jednom filozofijom koja je sama sebi svrhom.«¹⁶ Kasnije će se razlika između 'profane' i 'sakralne' filozofije premjestiti na nivo propitivanja svrhe postojanja i cilja ljudskog života, kako će konstatirati Albert Bazala u javnom predavanju 30. studenog 1913.¹⁷

U prvom desetljeću izlaženja *Katoličkog lista* solidan povijesni pregled filozofije s kršćanskog stanovišta piše Franjo Rački.¹⁸ On izlaže neke postavke »Platona keršćanskog«, Aurelija Augustina, Tome Akvinskog, Bonaventure, A. Canterburyskog.

Kako uočava Jedinova *Velika povijest Crkve*, u apologetskom stilu pisanja katolički autori treće četvrtine 19. st. angažiraju svoje najbolje snage, i to protiv racionalističke i protestantske kritike. Međutim, ta apologetika – nešto solidnija u Njemačkoj, a površnija drugdje – ponavljala je pretežno iste klasične argumente koji u intelektualnoj atmosferi onog vremena više nisu djelovali, a sama je trpjela i od posvemašnjeg nedostatka bilo kakve prilagođenosti duhu vremena, ocjenjuje Jedin.¹⁹

Takva je tendencija donekle prisutna i u *Katoličkom listu* gdje će iz apologetskog pristupa filozofskim temama i pojedincima zainteresirani čitatelj lakše steći neku zaokruženu sliku filozofije koja se kritizira nego li one koju se brani. S druge strane, taj silni apologetski žar svoje opravdanje ima, prema

¹⁴ ***, »Što zahteva philosophia? Njena potreba«, *KL* 1/48 (1849), pp. 377–378, na p. 377.

¹⁵ Usp. Juraj Žerjavić, »Prvi pojam teologije pozitivne i školastične«, *KL* 23/14 (1872), pp. 105–107. Prikaz djela Ivana Francelina.

¹⁶ Andrija Živković, »Bogoslovski fakultet i veza s realnim životom«, *KL* 80/20 (1929), pp. 251–253, na p. 253.

¹⁷ ***, »O osnovama modernog nazora o životu. Javno pučko sveučilišno predavanje profesora g. dr. A. Bazale 30. XI. [1913]«, *KL* 64/49 (1913), pp. 583–584.

¹⁸ Usp. F. R. [Franjo Rački], »Cerkva i umstvovanje«, *KL* 5/42 (1854), pp. 329–331; 5/43 (1854), pp. 337–338; 5/44 (1854), pp. 345–346; 5/45 (1854), pp. 353–355.

¹⁹ Usp. Jedin, *Velika povijest Crkve* VI/1, pp. 661–662.

riječima Budinskog,²⁰ u svijesti kako je filozofija, uz »verozakon«, počelo svih društvenih odnosa i moralnog života.²¹ Otud se nastoji i u *Katoličkom listu* dati pregled doprinosa crkvenih ljudi razvoju znanosti pa i filozofije²² ali se uočavaju i nedostaci na polju filozofije u Hrvatskoj. Ante Alfrević 1900. godine konstatira stanje i iznosi razloge:

»Na polju mudroslovlja istina nijesmo bili sretni, da imademo kakova mudroslova, koji bi sa svojim posebnim sustavom, kao negda Bošković prodro i u strani svijet, no i na ovom polju vidi se priličan napredak. Mudroslovni spisi Dra. Markovića, Torbara, dra. Bauera i drugih svjedoče nam da i mudroslovna znanost imade svojih zastupnika i u Hrvatskoj. Ko zaviri u radove jugosl. Akademije, još će se bolje o tom uvjeriti. Dakako, da nemamo onakove obilnosti mudroslovnih knjiga, kao što imadu napredniji narodi, jer se mudroslovlje goji tek onda, kada su narodi u zrelosti; k tome je kod nas mudroslovlju na puti i malobrojnost naroda (bilo obzirom na višu obrazovanost bilo u opće na količinu, te i slabo materijalno stanje).«²³

Kasnija desetljeća nalaze da je apologetika nastala kao reakcija, kako piše Andrija Živković u *Katoličkom listu*, na negativizam idealističke filozofije i na materijalistički apriorizam.²⁴ Iako je apologetika obvezna u izobrazbi na teološkim fakultetima, ipak je odnos prema apologetskoj literaturi kasnije nešto kritičniji. Kako je gore rečeno, sigurno su tom preokretu na svoj način doprinijele prirodoznanstvene rasprave na prijelazu stoljećā objavljivane i u *Katoličkom listu*. Stjepan Zimmermann u osvrtu na knjigu »novijeg datuma«, apologetskog sadržaja autora Janka Oberškoga, inače i suradnika *Katoličkog lista*, podsjeća da takva apologetska djela trebaju biti prilagođena čitateljstvu, i uz ostalo ističe:

»Ovakve se nemetodičke apologetike nastoje opravdati time da već pretpostavljaju filozofiju o Bogu (teodiceju). Pa ako bi se ovo opravdanje i moglo dopustiti za

²⁰ Ovdje bi se moglo raditi o Franji Budickom (1825–1908), promicatelju pučkog školstva i prosvjete, koji je od 1851. do 1853. radio u uredništvu *Katoličkog lista*. Više o njem: *Hrvatski biografski leksikon*.

²¹ Usp. Budinski [Franjo Budicki?], »Pravac novie prosvete«, *KL* 3/27 (1851), pp. 209–211, na p. 209.

²² Usp. F. B., »Mračnjaci i natražnjaci«, *KL* 74/23 (1923), pp. 267–272.

²³ Ante Alfrević, »Dvadeseti vijek i Hrvatska«, *KL* 51/1 (1900), pp. 1–4, na pp. 1–2.

²⁴ Andrija Živković, »Bogoslovski fakultet i veza s realnim životom«, *KL* 80/20 (1929), pp. 251–253, na p. 252. Ovdje Živković reagira na intervju (*Novosti*, 3. 3. 1929.) Otona Frangeša (1870–1945), ministra poljoprivrede i voda, koji je ustvrdio kako teološki i filozofski fakulteti nemaju veze s realnim (seljačkim) životom.

knjigu, koja je namijenjena teolozima nakon dovršenog filozofskog studija, ona je nedopustiva za apologetike koje nijesu vezane na filozofsko-teološki kurs.«²⁵

1.1. Grčko-rimska filozofija u Katoličkom listu

U počecima *Katoličkog lista* grčka se filozofija općenito uzima kao ona koja suprotstavlja duh materiji, nastoji pobijediti vlastitu prirodu, teži k samo-svijesti.²⁶ Istaknuti predstavnici grčko-rimske filozofije stavlja se nerijetko u opreku spram novovjekovnih i modernih filozofa kojima se ovako prigovara:

»Već od sto godina govore o umu, svjetlu, prosveti i izobraženosti, da čovjeku već dosade, a u životu neima njihovoj mudrosti ni traga, njihovo je načelo, čini se, samo govoriti, ništa netvoriti.«²⁷

Na drugom mjestu se i u 19. st. prepoznaju znakovi koji su bili prisutni i u poganskoj starini:

»Oti znakovi bijahu racionalizam, sensualizam, cesarizam i mržnja na kršćanstvo. Sada ne manjka ni jedan od tih znakovah. Racionalizam ili sloboda razuma proti svakom ugledu vjerezakonskih stvari zar nije podpuna? <...> Sensualizam ili sloboda puti naproti svakom božanskom ugledu u ćudoredbi stupa uzpored s racionalizmom <...> Cezarizam jest sloboda društva proti božanskom ugledu u stvarih uprave, radeća sjediniti sve duhovne i vremenite vlasti u ruku jednoga čovjeka kao cara i pape, neodgovorna nikom, van samu sebi.«²⁸

Umški dosezi grčkih filozofa pripisuju se i nadnaravnoj inspiraciji:

»Dublji dusi medju pogani uvidiše to dobro, te se nije badava tužio Plato nad Homerovimi i Hesiodovimi lažimi <...> Nekoličini duhovah (kao Sokratu, Platonu, itd.), pošlo je za rukom da se pod uplivom više svetlosti, što je u njihovu sredinu dopirala, i dočim su se na predane od starine ideje oslanjali, ipak nešto do čišćeg poznanja povisili.«²⁹

²⁵ Prof. S. Zimmermann, »Apologetske refleksije. Povodom knjige: Dr. Janko Oberški, *Osnovi katoličke vjere*. Zagreb, 1931.«, *KL* 82/10 (1931), pp. 114–116, na p. 115.

²⁶ Usp. Franjo R. [Franjo Rački], »Speculatia poganstva. Kano prispevak k povestnici kerstjanskog mudroslovja u priateljskih poslanicah«, *KL* 4/46 (1852), pp. 361–364, na p. 361.

²⁷ ***, »Stara mudrost i nova oholost«, *KL* 2/51 (1850), pp. 404–405, na p. 405; Fr. R. [Franjo Rački], »Okostnica sadašnje Spekulative«, *KL* 4/16 (1852), pp. 121–123.

²⁸ ***, »Klerikalni duh«, *KL* 16/25 (1865), pp. 193–195, na pp. 194–195.

²⁹ ***, »Christianiziranje gimnazijah«, *KL* 6/9 (1855), pp. 67–69, na p. 68.

Ne prešućuju se i misaoni pravci u grčkoj filozofiji različiti od prethodno opisanog:

»Ovi [ateisti] su bile crne nakaze vjerozakonskih krajnostih, kao što su Plato i Sokrat divni pojavi, koje sviet ili malo kad ili nigda neporodi.«³⁰

U nekim poticajnim primjerima spominju se Empedoklo i Tales.³¹ Sokrat, Platon i Aristotel česti su u člancima filozofskog i apologetskog izričaja. Citiraju se kao *auctoritas*, primjerice: »toliki su ugled imali, da za potvrđenje koje istine, dovoljno je bilo reći: ovo veli Plato, ovo Aristotel, ovo ovi ili oni gerčki mudrac.«³² Sokrat je najčešće oslikan u najboljem svjetlu. Pohvaljena je njegova poniznost u svijesti o vlastitom neznanju. Navode se neke Sokratove misli o Bogu³³, a objavljuje se i jedna njegova molitva:

»Prvi mudrac svih mudraca gerčkih, Sokrat, učio je učenike svoje i preporučao jim, da je molitva vele korisna i potrebita. Izmedju svih nijedna mu nije tako godila, niti ju toli rado molio, ko što molitvu nekoga staroga pjesnika, koja glasi ovako:

‘Otče Zeus! Daj, udieli nam svako dobro, prosili te zanj ili neprosili. Odvrti od nas svako zlo, pa makar te mi za to i ne molili. Blagoslovi sve, što je dobro; nagradi i obasiplji srećom i blagostanjem.’

(Sravni Platona u 2. Alkibiad)

Ovako mudrac poganin – [a] mudraci našega vieka?«³⁴

Platon, ponegdje i »Platon kerščanski«³⁵ ili »‘božanstveni Plato’, jest velikan gerčkoga, dubokumnog duha; on sa dobrodušjem velikog svoga naučitelja spoji sasvim učenost«,³⁶ prisutniji je u prvim desetljećima izlaženja časopisa, prije skolastičke renesanse. Autori se afirmativno izražavaju o Platonovoj misaonoj ostavštini kao onoj u kojoj je grčka filozofija postigla svoje vrhunce:

»Mniem dakle, da bi krajna drzovitost bila, kad bi člankom krščanske vjere sliku dosta točnu u pismih Platonovih tražili, premda izpoviediti moramo, da se je duh filozofički Grkah u Platonovu nauku do vrhunca popeo, te da je Plato svojim

³⁰ J. Radetić, »O razvitku predkrščanskoga poganstva gledeć na vjeru«, *KL* 10/26 (1859), pp. 204–205, na p. 205.

³¹ Usp. »Svaštice«, *KL* 16/32 (1865), p. 256. O Empedoklu, Talesu.

³² Vilhelm Švelc, »Umkarenje i njegov napredak«, *KL* 3/33 (1851), pp. 257–259, na p. 258; Daniel Prusac, »Nešto o pučkoj prosveti«, *KL* 4/20 (1852), pp. 153–155, na p. 154.

³³ Usp. M. S–vić, »Bog«, *KL* 34/22 (1883), pp. 171–173.

³⁴ Iv. Krst. Kuček, »Sokratova molitva«, *KL* 19/22 (1868), pp. 172–173, na p. 173.

³⁵ Usp. F. R. [Franjo Rački], »Cerkva i umstvovanje«, *KL* 5/42 (1854), pp. 329–331, na p. 330.

³⁶ Franjo R. [Franjo Rački], »Speculatia poganstva. Kano prispevak k povestnici kerstjanskog mudroslovja u priateljskih poslanicah«, *KL* 4/46 (1852), pp. 361–364, na p. 363.

sveobćim duhom, naukom o Bogu i ideah, o postanku svijeta, o neumrlosti duše i krieposti daleko i istoga svoga učitelja Sokrata nadkrililo.«³⁷

Tri spomenuta filozofa, ali i drugi grčki filozofi pojavljuju se u različitim kontekstima, npr. u kontekstu rasprava o prosvjeti, u kontekstu izlaganja teorije o državi (Platon i Aristotel);³⁸ Hesiod, Homer, Parmenid, Heraklit i Protagora, Sokrat i Platon, Akademija i stoici te Ciceron, Seneka i epikurovci s obzirom na moralni nauk;³⁹ Aristotel u dužoj studiji o njegovu shvaćanju postojanja duše u životinjā,⁴⁰ a epikurovci i u svezi sa samoubojstvom:

»Stari Epikurejci smatrali su samoubojstvo prirodnom posljedicom nemogućnosti tjelesnog uživanja, jer za njih i nije čovječji život imao druge svrhe nego uživanje <...> Kriva nauka Stoika o časti čovjeka, bila je uzrokom, da su oni smatrali kukavicom svakoga, tko se nije volio sam smaknuti.«⁴¹

Kao i mišljenja Ksenofonta i Platona o religiji.⁴²

Od rimskih filozofa i govornika zastupljeni su Seneka i Ciceron, posebno njihove misli o Bogu.⁴³ Piše se o Senekinu životu i nauku:

»Jedni ga zovu poganom i tvrde, da je i na smertnoj postelji Jupiteru napitak (žrtvu) prineo; drugi ga derže za kerščana i misle, da je onom, s kervlju smešanom vodom svoje kupelji, kojom je umiruć okolo stojeće službenike škropio, sebe i ostale pokerstio.«⁴⁴

Seneka se spominje i drugdje,⁴⁵ zatim i Marko Aurelije:

»Marco Aurelio biaše živi uzor philosophie. Pa što je činio? On pokazivaše od mladjahne svoje dobe veliku ljubav za istinu, ali i priznavaše, kao i ostali Rimljani, mnoštvo Bogovah.«⁴⁶

³⁷ V., »Kako se Platonov nauk odnosi napram krščanstvu«, *KL* 9/52 (1858), pp. 415–416, na p. 416.

³⁸ Usp. ***, »Crkva i politička kultura u ljudskom društvu«, *KL* 31/1 (1880), pp. 1–3 (Platon); 31/2 (1880), pp. 9–12 (Aristotel).

³⁹ Usp. ***, »Crkva i moralna kultura u ljudskom društvu«, *KL* 30/40 (1879), pp. 315–318 (Hesiod, Homer i drugi); 30/41 (1879), pp. 321–324 (Ciceron, Seneka i drugi); 30/42 (1879), pp. 328–331.

⁴⁰ Usp. Ferdo Rožić, »O životinjskoj duši. Po Aristotelovoj filozofiji«, *KL* 53/27 (1902), pp. 349–353; 53/28 (1902), pp. 361–366; 53/29 (1902), pp. 373–378; 53/30 (1902), pp. 386–389; 53/31 (1902), pp. 398–401.

⁴¹ ***, »Samoubojstvo – plod moderne renaissance poganske filosofije«, *KL* 48/16 (1897), pp. 121–123, na p. 121.

⁴² Usp. F. Hettinger, »Bog i čovjek«, *KL* 57/35 (1906), pp. 409–411.

⁴³ Usp. M. S–vić, »Bog«, *KL* 34/23 (1883), pp. 179–181.

⁴⁴ U., »Sveti Pavo i filosof Seneka«, *KL* 5/49 (1854), pp. 388–389, na p. 388.

⁴⁵ Usp. ***, »Crkva i moralna kultura u ljudskom društvu«, *KL* 30/41 (1879), pp. 321–324.

⁴⁶ ***, »Pervi pisci cerkve«, *KL* 1/14 (1849), pp. 109–110, na p. 110.

Da su pojedinci uočili i pretjerivanje u pohvalama grčkoj filozofiji, može se iščitati iz pojedinih članaka. Vilhelm Švelc 1851. uz ostalo piše: »Da, Aristotel na toliko je bio obožavan od mnogih svetjenikah, da su ga sobom na propovedaonice na mesto svetog pisma uzimali.«⁴⁷ A s obzirom na društvo u cjelini, jedan autor ovako komentira:

»Za mahnišaškom kletvom srednjega vieka sledi mahnišaška hvala poganske starine. Ta se slavi kano najsjajnji viek ljudski. Jedino nad republikama Grčke i Italije sjaše sunce civilizacije najljepšim sjajem. Filozofija tadanja, umjeća, govorničtvo, pjesničtvo, javne i osobne kreposti, značaji, državne uredbe, prosvjeta, sloboda – sve to u Grkah i Rimljanah bijaše veliko, vitežko i nedostižno. U njihovu se učionu vratiti, pak njihove nauke primiti, to je za krštene narode jedini način, kojim se može iz barbarstva trći te stupiti na put napredka.«⁴⁸

U nekim se prinosima problematizira izučavanje grčkih i rimskih klasika u udžbenicima za srednje škole. Naglasak je na književnosti, ali se dotiče i filozofija:

»Pitagora, Sokrat, Plato i t. d. to su u poganštini kriepostnici na glasu, a o kršćanskih veledusih na umu i srcu ništa se ne čuje; dapače javno se govori, da i bez religije može čovjek živjeti.«⁴⁹

I kod velikih filozofa nedostaje milosrđa, a ropstvo se itekako hvali:

»A što veli filozofija na sve to? Njoj na sramotu mora se priznati, da su filozofičke škole robstvo hvalile, kano što su i svi filozofi robova imali. Plato u ime političke potrebe veli da mora biti robova za teške poslove, da mogu građani slobodan i bezbrižan život živjeti. Aristotel pako tvrdi to isto u ime naravskoga prava: 'Narav hoće, da bude robova', te navadja za to više dokaza u I. knjizi svoje Politike.«⁵⁰

Kritički se sagledavaju i stavovi grčkih filozofa o radu, prije svega oni Aristotelovi:

»Aristotel, taj veliki filozof grčki, kaže o radnji, da je ona posao onih, koji niesu slobodni, a Plato misli, da su zanatlije najniži stvorovi medju ljudima i da je na nje božanstvo zaboravilo. Ove nazore filozofa izvadjala je država takodjer u praksi, jer nije htjela primiti radnike u gradjane.«⁵¹

⁴⁷ Vilhelm Švelc, »Umkarenje i njegov napredak«, *KL* 3/33 (1851), pp. 257–259, na p. 258.

⁴⁸ ***, »Klerikalni duh«, *KL* 16/25 (1865), pp. 193–195, na p. 193.

⁴⁹ Cvjetko Gruber, »Klasična poganština u literaturi i jeziku«, *KL* 29/21 (1878), pp. 177–179, na p. 178.

⁵⁰ A. Blažević, »Ljubav bližnjega prije Krista. Po Dupanloup–u priobćio A. Blažević«, *KL* 30/14 (1879), pp. 105–108, na pp. 105–106.

⁵¹ a., »Crkva i materijalna kultura u ljudskom društvu«, *KL* 30/31 (1879), pp. 241–243, na p. 241.

Dakle, antička filozofija prisutna je u mnogim filozofskim i apologetskim tekstovima u *Katoličkom listu*, pri čem je opet prisutnija u starijim nego li u mlađim godištimama. U starijim godištimama prisutniji je »Platon keršćanski« ili »božanstveni Plato«, a u mlađim godištimama Aristotel što je posljedica pojačanog zanimanja za filozofiju Tome Akvinskog. Iz istog razloga se u mlađim godištimama postavlja pitanje o odnosu Akvinca prema Platonu i Augustinu. Pretjerivanje u veličanju antičkih filozofa primjetno je ne samo kod humanistički orijentiranih intelektualaca nego i kod nekih svećenika kojima je na propovjedaonici prisutniji Aristotel nego li evanđelje.

1.2. Novovjekovna i moderna filozofija u Katoličkom listu

Autori koji pišu u *Katoličkom listu* nisu slijepi za uspjeh novovjekovne i moderne filozofije. Taj se uspjeh po njihovom mišljenju osniva na tri razloga:

»a) što zavode mečtu [= maštu] kitnimi izrazi, slikami, riečju liepo izvezenim ruhom, a preko mečte do razuma i volje kratak jim je put; b) što neizkusani štioć, neznajuć razlikovati točno med od otrova, misleć, da siše sladokusan med, crpi smrtonosan otrov; c) što se njihovi pisci tako prevrtljivo i prevejano pretvaraju, djipajuć iz jednoga grma u drugi, da treba vrlo izbrušen svitnozor, kojim se može šarovitost njihova razabrati.«⁵²

I na drugim mjestima se može pronaći ocjena kako je čuvenost modernih filozofa plod njihove bujne mašte:

»<...> jer proizvodi onih muževah [Hume, Voltaire] nisu plod prave prosvete, već više preterane mašte, a kod gdekojih i pokvarena serdca. To se dovoljno vidi već odtud, što su dan današnji skoro nepoznati; tko sad još čita Hume-a, Bolingbrocke-a, Voltaire-a, Volneya, Diderota, Weishaupta <...>«.⁵³

S druge strane neki autori u prvim godištimama *Katoličkog lista* primjećuju da se ta filozofija vrlo brzo širi »<...> jer se je u ovo doba, gde je francezkih enciklopedistah protikeršćanska filozofia zavladała u viših kruzih, a odatle i pod tihi stan neskvarenoga puka dosizati, i njegovu neskvarenu ćud kužiti počela <...>«.⁵⁴ Franjo Rački zdvajajuć nad modernom filozofijom piše:

»Tko da se lukavom ždreću krive spekulatie suprotstavi? Tko da spletke njezine odkrije?«⁵⁵

⁵² R–g–r [Josip Rieger], »Zamke bezvjernikah«, *KL* 17/18 (1866), pp. 142–143, na p. 142.

⁵³ *** »Vera i jezik«, *KL* 8/37 (1857), pp. 289–290, na p. 289.

⁵⁴ *** »Prevod Šmidtovih spisah«, *KL* 5/2 (1854), pp. 8–9, na p. 9.

⁵⁵ Fr. R. [Franjo Rački], »Okostnica sadašnje Spekulatie«, *KL* 4/18 (1852), pp. 137–139, na p. 139.

Autori *Katoličkog lista* nisu nesvjesni podsmjeha, netrpeljivosti pa i klevete i mržnje što iz moderne filozofije struji prema njima.⁵⁶ Tekovinama filozofije 18. i 19. st. u uvodnom dijelu nastupnog rektorskog govora bavi se Konstantin Vojnović.⁵⁷ Preglede novovjekovne i moderne filozofije dalo je više autora. Tako, Ferdo Rožić piše o filozofiji 19. st.: Kant, Fichte, Schelling i Hegel, novokantovci, materijalizam, filozofija socijalizma i August Comte.⁵⁸

Temeljna pozicija koja se dulje vremena neće promijeniti jest ta da su suvremena i moderna filozofija proistekle iz protestantizma, da u sebi nose raskolničke oznake i da se konačno manifestiraju kao empirizam, materijalizam i ateizam.⁵⁹ Ona je u svojoj osnovi panteistička⁶⁰ i »zakonito je dijete racionalizma«⁶¹ koji postavlja um iznad dogmi, volju iznad autoriteta, istinu proglašava nedostižnom.⁶² Stoga autori u *Katoličkom listu* upozoravaju na opasnost da se ljudski razum rasprši ukoliko ostane bez nadnaravnog temelja.⁶³ Upravo to se dogodilo novovjekovnoj i modernoj filozofiji koja se izgubila u stvorenjima, umu i naravi,⁶⁴ prezrela je kako teologiju tako i tradicionalnu filozofiju,⁶⁵ plod je »vjetrenjastih mudraca osamnaestoga vieka«.⁶⁶ To je »gola svjetska filozofija prazna, kano Aristippova, Epikurova, Gassendijeva i Lockeova« koja je suprotna »ozbiljnosti u filozofiji Spinozinoj <...> i u filozofiji Kantovoj, makar u njoj ima velikih manah, jer su na svoj način čedo samoće, u se sabrane pameti«.⁶⁷

⁵⁶ Usp. »Mržnja na svećenstvo. Iz *Gegenwarta* preveo A. B.«, *KL* 13/6 (1862), pp. 44–45.

⁵⁷ Usp. »Govor rektora Dra. Konstantina Vojnovića kneza Užičkoga koj je rekao dne 19. listopada 1877. prigodom svoje instalacije kao novo izabrani rektor za školsku godinu 1877/78.«, *KL* 28/43 (1877), pp. 376–378.

⁵⁸ Usp. Ferdo Rožić, »Nešto o napretku XIX. vijeka s nekim obzirom na blagostanje čovjeka«, *KL* 52/3 (1901), pp. 23–27.

⁵⁹ Usp. O., »Upliv reformacije na moderni duh vremena«, *KL* 34/18 (1883), pp. 140–142; 34/19 (1883), pp. 147–149.

⁶⁰ Usp. Andrija Stipičić, »O verhovnom načelu katolicizma. Poslanica prijatelju N.«, *KL* 7/25 (1856), pp. 193–195; 7/26 (1856), pp. 201–203.

⁶¹ Manning, »Istinita poviest sabora vatikanskoga«, *KL* 29/12 (1878), pp. 99–101, na p. 99; Usp. Dr. N. K. [Nikola Kolarek], »Prije devedeset godina«, *KL* 90/1 (1939), pp. 1–2.

⁶² Bautain, »Cerkva i sloboda«, *KL* 1/4 (1849), pp. 25–27, na p. 25; R–g–r [Josip Rieger], »Vjera najveće dobro na zemlji«, *KL* 17/19 (1866), pp. 148–150, na p. 149.

⁶³ Usp. ***, »Racionalizam i očitovani verozakon«, *KL* 1/38 (1849), pp. 300–301, na p. 301.

⁶⁴ Usp. ***, »Ogled po svietu«, *KL* 11/46 (1860), pp. 363–364, na p. 364.

⁶⁵ Usp. ***, »Enciklika od 8. prosinca 1864. Iz spiska Feliksa Dupanloupa, biskupa orlean-skoga«, *KL* 16/21 (1865), pp. 163–166, na p. 164.

⁶⁶ ***, »Misli u vrieme o Montalembertovu djelu 'Redovi na zapadu'«, *KL* 12/46 (1861), pp. 365–366, na p. 365.

⁶⁷ ***, »Misli u vrieme o Montalembertovu djelu 'Redovi na zapadu'«, *KL* 12/49 (1861), pp. 388–390, na p. 388.

Ugarski primas Simor u jednoj je rečenici obuhvatio svoje stavove o suvremenoj i modernoj filozofiji:

»Neutralna filozofska nauka glasi po prilici ovako: Čovjek kao čovjek dovoljan je sebi; njegova sposobnost, da se razvija, je ne ograničena; on namiruje sve svoje potrebe vlastitom snagom; priroda, tvar je njegovu znanju predmet i granica; ono, što ovdje nevidi, toga ne ima, a čega ne ima, tim se on niti zanimat nemože.«⁶⁸

Pozitivizam, materijalizam i panteizam smatraju se plodom ateizma.⁶⁹ O odnosu pozitivizma i kršćanstva 1928. godine cijelu studiju piše Tomo Starc.⁷⁰ Uz ostalo tvrdi:

»Pozitivizam i kršćanstvo stojeći na suprotnim filozofskim temeljima, dva su antipoda između kojih nikada ne može doći do mirenja, nego beskompromisnu borbu moraju voditi u budućnosti, kao što su je vodili i u prošlosti.«⁷¹

Naslovi poglavlja u njegovoj studiji su: »Što je pozitivizam?«, »Neosnovanost pozitivizma«, »Objektivna vrijednost pojmova«, »Kršćanska filozofija o postanku pojmova«, »Realizam i idealizam«, »Pojam i načelo uzročnosti«, »Pojam Boga«.

1.2.1. Francuska filozofija 18. st. u Katoličkom listu

Od francuskih filozofa 18. st. u *Katoličkom listu* češće se spominju Diderot, Voltaire i Rousseau. Prigovara im se to da su svaki na svoj način idejno prethodili Francuskoj revoluciji: »Prosvjeta, ili kako su ju u Francezkoj zvali filozofija, prokrčila je i poravnala put Jakobinskoj kapi <...>«.⁷² Ili na drugom mjestu još izričitiije:

»U tom se vieku [18.] sročiše braća u Belzebulu glasovito poznati: Voltaire,

⁶⁸ ***, »Govor kardinala kneza–primasa I. Simora«, *KL* 37/15 (1886), pp. 113–114, na p. 114. Govor na skupštini društva sv. Stjepana u Budimpešti 1886.

⁶⁹ Usp. ***, »Ateizam i pogibelj za društvo«, *KL* 18/18 (1867), pp. 139–142. Prikaz knjige Félix Dupanloup.

⁷⁰ Tomo Starc objavljuje članke u *Katoličkom listu*, *Luči* i *Hrvatskoj straži* između dva rata. U Draganovićevu *Općem šematizmu katoličke Crkve u Jugoslaviji* (1939) Tomo Starc naveden je kao župni upravitelj u Maloj Gorici kod Petrinje. Nadnevak rođenja je 8. 1. 1890. (Gotalovac kod Zlatara), zaređen je za svećenika 29. 6. 1915. Starc se ne pojavljuje na popisima svećenika stradalih u II. s. ratu i poraću kao ni u *Šematizmu* iz 1974.

⁷¹ Tomo Starc, »Pozitivizam i kršćanstvo«, *KL* 79/24 (1928), pp. 304–305; 79/26 (1928), pp. 330–332; 79/29 (1928), pp. 371–373; 79/34 (1928), pp. 435–440; 79/35 (1928), pp. 448–450; 79/36 (1928), pp. 462–463; 79/37 (1928), pp. 470–471.

⁷² ***, »Vladanje pape Pia IX. Iz pastirskoga pisma kard. nadb. Raušera«, *KL* 22/24 (1871), pp. 193–195, na p. 195.

Diderot i D'Alembert, jedino u to ime, da se zarate proti svemu, što je Božje, što je sveto i pravedno <...> Ovi i njihovi učenici utrli su stazu onoj nesretnoj dobi, koja je krvavimi pismeni zabilježena u povjestnici Francezke, te kojoj nam slične nenavadja povjestnica.«⁷³

Slikovit je Švelcov izričaj: »Voltaireovci, Rousseauovci i Oeconomiste biahu troglava aždaja, preteća veri i prestolom.«⁷⁴ Spominju se i egzekutori revolucije: Robespierre, Danton, Henriot, Hebert, Carrier, Chabot, Chaumette »<...> i kako se svi ti krvopije ljudski zovu, koji su ljude tako ubijali, ko da su puke muhe, koji su biesnoćom i prezirom proti kršćanstvu prenapunjeni bili, neimaju ništa ljudskoga na sebi, svebo je na njih živi djavao.«⁷⁵ Od socijalnih filozofa, uz Roberta Owena i Charlesa Fouriera, spominje se »tlapavi sanjar grof Claude Henri de St. Simon«⁷⁶ čije su »komunističke ideje« početkom 19. st. bile u modi u Francuskoj.⁷⁷

1.2.1.1. *Voltaire*

Katolički list kako u apologetskim tako i filozofskim člancima razmjerno često rabi Voltaireovo (1694–1778) ime što upućuje na povećano zanimanje za njegovu misao pa posljedično i proučavanje njegovih djela posebno u drugoj polovici 19. st. Zanimanje za Voltairea slabilo je s porastom zanimanja za prirodnoznanstvene teme krajem 19. i početkom 20. st. Načelno, Voltaireova misao sasvim se odbacuje. Ukazuje se na njezinu površnost i nedobronamjernost s obzirom na Crkvu, ali se konstatira i to da je ona »<...> kod laskomišljena i tašta naroda, na kojeg *bon-mot*, ili jedna dobra dosetka ili satyra više deluje, nego temeljito mudrovanje <...>«⁷⁸ imala nemalen utjecaj.

⁷³ Josip Zorić, »Isukrst kao Spasitelj čovječanstva«, *KL* 11/43 (1860), pp. 337–339, na p. 338; Usp. ***, »Muževi revolucije: njihov rad i konac. Preveo Gjuro Jušić«, *KL* 30/35 (1879), pp. 275–279, na p. 275.

⁷⁴ Vilhelm Švelc, »Umkarenje i njegov napredak«, *KL* 3/35 (1851), pp. 273–275, na p. 273.

⁷⁵ ***, »Muževi revolucije: njihov rad i konac. Preveo Gjuro Jušić«, *KL* 30/36 (1879), pp. 283–285, na p. 285.

⁷⁶ ***, »Vjerezakonske sile iz Amerike«, *KL* 9/48 (1858), pp. 383–385, na p. 383. Komentar knjige O. B. Brownsona.

⁷⁷ Usp. Dr. Svetozar Ritig, »A. F. Ozanam (1813–1853)«, *KL* 64/16 (1913), pp. 181–182, na p. 181; A. J. [Andrija Jagotić?], »Sanjarije novoga vieka«, *KL* 27/37 (1876), pp. 322–324; 27/38 (1876), pp. 331–332; 27/39 (1876), pp. 339–340; 27/40 (1876), pp. 348–349; 27/41 (1876), pp. 356–357.

⁷⁸ Vilhelm Švelc, »Umkarenje i njegov napredak«, *KL* 3/34 (1851), pp. 265–267, na p. 266.

Nekoliko članaka iscrpno govori o Voltaireovim filozofskim i političkim nazorima, među njima članak »Muževi revolucije«⁷⁹ i znatno duži »Voltaireova smert«⁸⁰. U potonjem se kritički, s kršćanskih pozicija, sagledavaju Voltaireova misaona načela, ali i općenito filozofija 18. st. u Francuskoj. Voltaireu se, bilježi *Katolički list*, s kršćanskih misaonih stanovišta uspješno suprotstavljao Jean-Baptiste Lacordaire.⁸¹

Voltaire je predstavljen kao »ljuti neprijatelj crkve«.⁸² Evo jednog primjera: »Godine 1694. ugleda svjetlo Božje – bič kršćanstva – Voltaire <...> ‘Uništimo kršćanstvo!’ vikao je biesno Voltaire i radio na tome čitavi svoj viek.«⁸³

Među razlozima zašto 1870-tih Italija nije sretna spominje se i taj što »slijedi Voltaira i zabacuje načela poštenja i vjerozakona«.⁸⁴ Povremeno se u nekom kontekstu polemizira i o Voltaireovoj političkoj teoriji. Tako se u članku »Rat i mir« (1866) spominje njegova misao da boljitak ljudskog roda zahtijeva neku uzdu kojom bi se vladare moglo »sapeti«.⁸⁵ Na drugom mjestu stoji i ovakva navodna Voltaireova izjava:

»Znanje filozofa, veli Voltaire, stoji u tom, da naznači, gdje počimaju otajstva, a mudrost mu, da otajstva štuje. Mi poznajemo samo nepodpuno nekoliko karika u tom neizmjernom lancu naravi, pak mi maleni ljudi, sa svojim slabim očima i slabim umom svojim, mi govorimo drzovito o Bogu samu.«⁸⁶

O Voltaireu se piše i kao o historiku.⁸⁷

⁷⁹ Usp. ***, »Muževi revolucije: njihov rad i konac. Preveo Gjuro Jušić«, *KL* 30/36 (1879), pp. 283–285, na p. 283.

⁸⁰ Usp. ***, »Voltaireova smert«, *KL* 5/41 (1854), pp. 324–326; 5/42 (1854), pp. 331–333; 5/43 (1854), pp. 338–340; 5/44 (1854), pp. 346–347; 5/45 (1854), pp. 355–356; 5/46 (1854), pp. 362–364; 5/47 (1854), pp. 371–373; 5/48 (1854), pp. 378–380.

⁸¹ Usp. ***, »Lacordaire«, *KL* 13/7 (1862), pp. 53–54.

⁸² X., »Zašto brani katolička crkva čovječju slobodu?«, *KL* 36/34 (1885), pp. 265–266, na p. 226.

⁸³ Franjo Barac, »Je li religija čovjeku doista absolutno nužna?«, *KL* 46/31 (1895), pp. 249–251, na p. 249. Slično u: ***, »Certice iz povestnice prosvete«, *KL* 6/15 (1855), pp. 114–115, na p. 115; ***, »Mojsija i devetnaesti viek«, *KL* 17/21 (1866), pp. 161–163, na p. 163.

⁸⁴ Ostali razlozi zašto Italija nije sretna: odnos prema vjeri i kleru, djelovanje »tajnih i bezbožnih družbi, što su uzrok neprijateljstvu i mržnji«, plemstvo »što se valja u lienosti i dosljedno u svih opačinah«, strane vlade koje gledaju svoje interese u Italiji. Usp. Ivan Koščak, »O svjetovnom kraljevstvu pape«, *KL* 22/20 (1871), pp. 164–165; 22/21 (1871), pp. 173–175, na p. 165.

⁸⁵ Usp. ***, »Rat i mir«, *KL* 17/28 (1866), pp. 221–222.

⁸⁶ ***, »Crkva i sloboda mišljenja«, *KL* 20/36 (1869), pp. 283–284, na p. 284.

⁸⁷ Usp. C. M., »Kako se kršćanski piše historija. Po Chateaubriandu C. M.«, *KL* 34/16 (1883), pp. 123–126, na p. 124.

U časopisu se izvještava i o onodobnim događajima vezanima uz Voltairea, primjerice događanja u svezi njegova srca koje je pohranjeno u carsku knjižnicu⁸⁸, o prikupljanju priloga za podizanje spomenika Voltaireu (1867) pri čem se navode i riječi Viktora Hugoa:⁸⁹

»On, svjetlonoša 18. vieka, ide pred francezkim prevratom ter ga naviešta. On je Danica toga velikoga dana.«⁹⁰

Prilikom obilježavanja stogodišnjice Voltaireove smrti (1878) u Parizu se raspravljalo o svečanostima uz tu obljetnicu pa posljedično i *Katolički list* izvještava o tom u više prilika.⁹¹ Voltaire se spominje kao slobodni zidar.⁹²

Navodi se i to kako Rousseau Voltairea nije nazivao nimalo laskavim imenima te da je Renan tvrdio kako Voltaire nije razumio ni Bibliju ni Homera ni umjetnost ni religiju, a gore spominjani Viktor Hugo da je jednom izjavio kako je Voltaire proizvod sramote, sofist, lažni prorok, demon, sotona itd.⁹³ Kad se donose pojedinosti iz života poznatijih osoba za Voltairea se navodi da je, dok bi pisao neka svoja djela, imao običaj prebaciti preko glave kakvu koprenu ili zavjesu te hodati i pjevati u dvorištu dvorca u kojem je stanovao,⁹⁴ dok je Diderot kad bi pisao svoja djela skakao, vriskao i plakao.⁹⁵

⁸⁸ Usp. *** »Voltaireovo srce«, *KL* 16/13 (1865), p. 102.

⁸⁹ Usp. *** »[Viestnik] Pogreb Viktora Huga bio je povodom da se je crkva sv. Genoveve lišila svakoga crkvenoga znaka te pretvorila u pantheon«, *KL* 36/23 (1885), p. 184.

⁹⁰ »Iz Pariza«, *KL* 18/15 (1867), p.120.

⁹¹ Usp. »[Viestnik] Uz misao na veličanstvenu izložbu parižku sada još najviše zanima duhove u Francezkoj i izvan nje i misao o svečanosti na slavu Voltaireovu«, *KL* 29/10 (1878), p. 184; *** »[Viestnik] Francezka vlada utvrdila je, da ne može ići na ruku ljudem, koji su zasnovali svetčanost u slavu Voltaire-ovu«, *KL* 29/11 (1878), p. 191; *** »[Viestnik] Na 30. svibnja kat. listovi po francezkoj prispodobljavali su junakinju Jean d' Arc i Voltaire-a, te odtud izvadjali posljedke, koga da fancezki narod više cieniti mora«, *KL* 29/23 (1878), p. 200; *** »[Viestnik] Prošle subote [8. 6. 1878.] čitao je u lit. Družtvu hrv. sveučilišta 'Hrv. domu' rektor dr. Konstantin knez Vojnović razpru: 'Kako korifeji revolucije sude Voltairea, a kako sudi Voltaire sama sebe'«, *KL* 29/24 (1878), p. 208. U idućem broju (29/25 (1878), pp. 211–214) *Katolički list* donosi to predavanje u cijelosti. »[Viestnik] Ni jednu zemlju nije tako teško razumjeti, kako Francezku«, *KL* 29/26 (1878), p. 224. U ovom prilogu stoji: »Jedni slave Voltairea, a drugi djevicu Jean d' Arc.« *** »Dužnosti katolika o 1. stogodišnjici francezke revolucije«, *KL* 40/1 (1889), p. 7.

⁹² Usp. *** »Kako nam je sada«, *KL* 21/5 (1870), pp. 33–35; J. R. [Josip Rieger], »Slobodna zidarija«, *KL* 23/51 (1872), pp. 401–405.

⁹³ Usp. *** »[Viestnik] Uz misao na veličanstvenu izložbu parižku sada još najviše zanima duhove u Francezkoj i izvan nje i misao o svečanosti na slavu Voltaireovu«, *KL* 29/10 (1878), p. 184.

⁹⁴ Usp. [Ivan Krstitelj Kuček], »Osebine glasovitih muževa«, *KL* 19/23 (1868), pp. 188–189.

⁹⁵ Usp. *** »Diderot«, *KL* 3/15 (1851), p. 117.

1.2.1.2. Jean Jacques Rousseau

Upravo na prvoj stranici prvog broja *Katoličkog lista* u proslavu Stjepana Moyzesa (1797–1869),⁹⁶ profesora filozofije na Kraljevskoj akademiji znanosti u Zagrebu, spominje se filozof i pedagog »Ivan Jakov Rousseau« (1712–1778). Navedena je Rousseauova rečenica iz romana-rasprave *Emil*:

»Medjusobno progonjenje raznih veroizpovedanjarah neslaže se niti sa naukom, niti sa primerom spasitelja; ono je samo žalostno potvrđenje izroka Ivana Jakova Rousseau-a: 'sve je dobro izlazeć iz ruke božje; sve se pokvari u ruci čoveka.'«⁹⁷

Rečenica je, dakle, upotrijebljena u kontekstu govora o tom kako *Katolički list* ne želi stvarati smutnju različitim religijama, štoviše gaji naklonost prema svima koji žive načela svoje religije u suživotu s drugima.

Znatno zanimanje za Rousseaua i njegove postavke posljedica je preokupacije školstvom koja je u Crkvi izrazita u trećoj četvrtini 19. st., a tiče se pristupa u državno školstvo (u Francuskoj), odnosno zadržavanja stečenih pozicija u školstvu (Austrija).⁹⁸ Kako se događaji na tom planu nisu odvijali u skladu s očekivanjima, valjalo je pronaći krivca:

»Emancipacija [škola] imade svoj zarod u enciklopedijskoj školi franceskih filozofa, a prava joj je domovina još i danas isključivo skoro Francezka.«⁹⁹

U kontekstu ovakvih nazora nešto je veća frekvencija Rousseauovih misaonih pozicija. Tako se može pročitati npr. ovo: »Locke i Rousseau bijahu uzornici u gojitbi 18. st., što je podpuna opreka ne samo školastici nego i klasičnoj starini, mjesto koje učilo bi se poznavanje svieta i prirodoslovne znanosti.«¹⁰⁰ U istom se smislu piše kako su Rousseauova odgojna načela smjerala da se čovjek odgoji bez utjecaja kulture i civilizacije kao i »<...> da se čovek odgoji bez svakog znanja i utiska verozakona, te da se puste razvijati u njem strasti, tako da ih kašnje nikakove istine niti propisi verozakona neće iskorieniti moći <...>«.¹⁰¹ Ivan Jakovina u svom članku o školi spominje Rousseaua pod vidi-

⁹⁶ Valja istaknuti da se u prvom godištu *Katoličkog lista* »Stjepan Mojses« navodi kao upravitelj, dok se »Stjepan Muzler« navodi kao urednik lista.

⁹⁷ Stepan Mojses, »Kako mi razumevamo ovaj naš cerkveni list«, *KL* 1/1 (1849), pp. 1–2, na p. 1.

⁹⁸ Usp. Jedin, *Velika povijest Crkve* VI/1, pp. 517–518.

⁹⁹ Ivan Jakovina, »Emancipacija škole«, *KL* 25/40 (1874), pp. 233–236, na p. 233.

¹⁰⁰ ***, »Misli u vrieme o Montalembertovu djelu 'Redovi na zapadu'«, *KL* 12/48 (1861), pp. 379–381, na p. 380.

¹⁰¹ ***, »Certice iz povestnice prosvete«, *KL* 6/16 (1855), pp. 125–126, na p. 126; J. J., »Da li ćemo jošte 'napred'«, *KL* 5/16 (1854), pp. 121–122, na p. 122.

kom njegovih stavova o odgoju,¹⁰² a na drugom mjestu je istaknut i Rousseauov načelan stav protiv odgojnih zavoda.¹⁰³

Ivan Krstitelj Kuček objavio je 1865. članak o Rousseauu u četiri nastavka. U prvom je nastavku opisan Rousseauov život. Taj dio završava riječima:

»Prelazeć poblizi mu život, što ga je u toj pustinji proživio, jer nije on van personificirana sablazan, prelazimo na djela, koja je upravo u to doba pisao, i kojim je polovinu svieta uzdrmao.«¹⁰⁴

U drugom su nastavku ukratko predstavljena tri Rousseauova djela: *Nova Heloiza*, *Društveni ugovor* i *Emil*. O prvom je rečena samo jedna rečenica: »Jari putenost, dočim misli, da ju osudjuje.«¹⁰⁵ Iz drugog je djela donijeto i prokomentirano nekoliko Rousseauovih političkih načela, prije svega o prirodnom stanju ljudi i o društvenom ugovoru:

»Ovo ti je čitatelju pravna teorija, koja bijaše ponajglavnija poluga francezke revolucije. Ona podpiri gnjev, što se na dnu duše naroda kuhao proti višim vlastim i stališem, te mu dade rieči i smjer. Mali udarac bijaše dostatan, da krvlju okalja ideju 'slobode, jednakosti i bratinstva'. <...> U istinu Rousseau bijaše Bog svih 'narodnjaka' i krvnikah. Oni mu kosti smjestili u Pantheon, a *Contrat Social* ozvali pharesem revolucije. Od njega su izajmili natučak, na nega se kao ugled pozivali, da po njem svoje zakone i naredbe posvete.«¹⁰⁶

Treće je djelo *Emil ili o odgoju*:

»Opaku svijetu udario je Emil ugodno u oči osobito tim, što sadržava podpuni savršeni pelagianizam, a sveudiljno napada ne vjeru. Ovim djelom udario je Rousseau temelj filantropističkoj gojitbi, a svijet, koj je za njom lakomo posegnuo, gledao je nezine posljedice i gleda ih svaki dan sve od godine 1789.«¹⁰⁷

Tu Kuček piše i o Rousseauovu stavu prema religiji, a u trećem nastavku spomenutog članka izlaže Rousseauova pedagoška načela:

»Rousseau-ova pedagogija jest odsjev njegovih vjerozakonskih i političkih načelah. Ko što na polju vjere taji Božju objavu, pače i vjeru naravsku svadja

¹⁰² Usp. Ivan Jakovina, »Vjera u školi«, *KL* 24/50 (1873), pp. 397–398; 24/51 (1873), pp. 403–407.

¹⁰³ Usp. **, »Gojilišta«, *KL* 16/14 (1865), pp. 105–107.

¹⁰⁴ Iv. Krst. K. [Ivan Krstitelj Kuček], »Jean Jacques Rousseau, kako je živio i što je pisao«, *KL* 16/27 (1865), pp. 209–212, na p. 121.

¹⁰⁵ Iv. Krst. K. [Ivan Krstitelj Kuček], »Jean Jacques Rousseau, kako je živio i što je pisao«, *KL* 16/28 (1865), pp. 217–219, na p. 217.

¹⁰⁶ Isto, na p. 218.

¹⁰⁷ Isto.

na njeko neznatno božansko biće; ko što u političkom obziru surovo i naravsko stanje čovjeka hvali i u zvijezde kuje kano uzor sretna naroda: tako mu je i gojitbi zadaća neka se prirodjene sile prosto i same razvijaju, da dobijemo naravskog čovjeka, koj će odijeljen od Boga i društva živjeti na zemlji i jedino za se skrbiti – bez vjere, bez višnje obraze, bez obćih zadružnih krepostih, bez ljubavi napram bližnjemu t. j. kako kaže, da dobijemo: ‘pofrancuzeno Karajibče ili pokarajibčeno Francuzče.’¹⁰⁸

U četvrtom nastavku članka Kuček opisuje zadnju etapu Rousseauova života i iznosi završni osvrt na njegov značaj i djelo.

Iako se u pojedinim člancima piše da Rousseau osuđuje protestantski sustav i racionalizam te navodno tvrdi kako kršćanska vjera ostavlja ljudskom duhu mnogo manje nedokučivih stvari nego li ijedan drugi sustav,¹⁰⁹ ipak se znatno više njegovo ime dovodi u opreku prema bilo kakvoj religiji. U članku pod naslovom »Tolerancija« problematizira se Rousseauov odnos prema Crkvi i općenito religiji. Taj je odnos označen kao »najgrublja intolerancija«. U kontekstu »netolerancije u ime tolerancije« spominje se i Voltaire:

»Rousseau je morda jošte pogibeljniji od Voltairea; jer ovaj niti ide onako izravno niti žestoko proti vjerozakonu, niti je nanj onako zloban i nevjeran. Pero mu obiluje ljepšimi riečmi, mnogo je ozbiljniji od Voltairea, ali mu je to za to, da si prikrije sofizme. Rousseau je otac prostoumnosti, koja se nadimlje od predsudah, a kaže lice iskrenosti <...>.¹¹⁰

Općenito, pojedinci za Rousseaua kažu kako je bilo nestalan i sanjar: »<...> čovek, koj je bio živo protuslovje i u pravom smislu sanjar.«¹¹¹

Osim uz kontekst prosvjete i religije, Rousseau se spominje i u kontekstu nastanka »ateistične teorije o državi«:

»Nema dvojbe da je početak ateistične teorije o državi poznati francezki deista Rousseau. Nu da je suverenstvo naroda izvor i počelo prava i vlasti u državi, toga nije on prvi učio. Ova nauka je gojenče vjerskoga poretka u šesnaestom vieku. Protestantizam je uzeo sud pojedinca kao nepogrešivoga učitelja i u vrhunarnih vjerskih istinah, a tim je morao priznati osim religioznoga i političko suverenstvo u svakom pojedincu.«¹¹²

¹⁰⁸ Iv. Krst. K. [Ivan Krstitelj Kuček], »Jean Jacques Rousseau, kako je živio i što je pisao«, *KL* 16/30 (1865), pp. 233–235, na p. 235.

¹⁰⁹ Usp. **, »Crkva i sloboda mišljenja«, *KL* 20/36 (1869), pp. 283–284, na p. 284.

¹¹⁰ – a –, »Tolerancija«, *KL* 17/8 (1866), pp. 57–60, na p. 58. O toleranciji s filozofskog i teološkog stanovišta piše se i u članku: Gjuro Jušić, »Nješto o toleranciji«, *KL* 29/15 (1878), pp. 123–125; 29/16 (1878), pp. 131–133; 29/17 (1878), pp. 139–141; 29/18 (1878), pp. 147–149.

¹¹¹ Vilhelm Švelc, »Umkarenje i njegov napredak«, *KL* 3/34 (1851), pp. 265–267, na p. 267.

¹¹² **, »Crkva i politička kultura u ljudskom društvu«, *KL* 31/3 (1880), pp. 17–19, na p. 17.

Pisac zapaža da su Rousseauovi stavovi »početak strogo socijalističkih i revolucionarnih nauka«. ¹¹³ U povodu 100. obljetnice Rousseauove smrti donijeta je obavijest o tom i spomenuto par postavki iz njegove filozofije i pedagogije. ¹¹⁴

U zagrebačkom se tisku povela neobično živa rasprava 1889. godine, kad je Hrvatski pedagoško-književni zbor objavio i treći dio Rousseauova romana *Emil* na hrvatskom jeziku, dodavši i prijevod komentara prof. Compayréa. Ne ulazeći ovdje u pojedinosti te polemike, spomenimo ono što se može iščitati u *Katoličkom listu*. Dr. Martin Štiglić u *Narodnim novinama* (br. 62 od 1889) objavio je članak u kojem se protivi izdavanju Rousseauova romana *Emil* na hrvatskom jeziku od strane Hrvatskog pedagoško-književnog zbora, na što se Zbor u *Narodnim novinama* obvezao objaviti komentar u kojem će upozoriti na neprikladne stavove u romanu *Emil*. Novi je Štiglićev članak objavljen u *Katoličkom listu* zato što ga *Narodne novine* nisu htjele objaviti. ¹¹⁵ Iz članka se doznaje kako je Zbor trećem dijelu *Emila* zbilja priložio komentar, nakon čije analize Štiglić zaključuje da je komentar promašio glavne stvari i da je toliko loš da bi bolje bilo da nije niti objavljen.

Upravni odbor HPKZ-a očitovao se u *Katoličkom listu* 3. studenog 1889. ovim riječima:

»Upravljaajući odbor hrvat. Pedagogijsko književnoga zbora uvjerivši se, da komentar dodan III. dielu Rousseauva 'Emila' ne odgovara niti njegovu uvjerenju niti potrebam našega naroda, zaključio je u sjednici držanoj dne 2. o. mj. da se taj dio Rousseauova 'Emila' kao i komentar od prof. Compayréa ne razpošilje članovom niti ne predaje u knjižare na razprodaju, nego da se priredi poseban komentar (bez zadnje knjige 'Emila'), kojim će se razjasniti prije izdana dva diela 'Emila', i koji će biti sastavljen prema kršćanskomu mišljenju i čućenju ovoga zbora i našega naroda.« ¹¹⁶

Tekst je potpisao Skender Fabković, dopredsjednik HPKZ-a, i Milan Kobali, tajnik. Na ovo očitovanje slijedi (Bauerov) urednički komentar u kojem se izražava zadovoljstvo očitovanjem te se nadodaje kako će predsjednik HPKZ-a Filipović morati razriješiti kako i zašto se sve to dogodilo. ¹¹⁷ Duži Bauerov

¹¹³ A. J. [Andrija Jagotić?], »Sanjarije novoga vieka«, *KL* 27/37 (1876), pp. 322–324; 27/38 (1876), pp. 331–332; 27/39 (1876), pp. 339–340; 27/40 (1876), pp. 348–349; 27/41 (1876), pp. 356–357.

¹¹⁴ Usp. ***, »[Viestnik] 2. srpnja biti će sto godina što je u Parizu nenadano umro J. J. Rousseau«, *KL* 29/25 (1878), p. 216.

¹¹⁵ Usp. Martin Štiglić, »Komentar k Rousseau–ovu 'Emilu'«, *KL* 40/44 (1889), pp. 353–355.

¹¹⁶ Skender Fabković, »Očitovanje [o komentaru uz treći dio romana *Emil*]«, *KL* 40/45 (1889), p. 368.

¹¹⁷ Usp. ***, »Na ovo liepo očitovanje upravnog odbora«, *KL* 40/45 (1889), p. 368.

Na ovoj stranici nalazi se očitovanje od 4. studenog 1889. i imena sisačkih školskih nadzornika o neprihvatanju Rousseauova *Emila*.

komentar objavljen je malo poslije. U njemu Bauer s dozom skepse prihvaća očitovanje Skendera Fabkovića o vjerništvu i katoličanstvu, ali ukazuje na odgovornost Zbora pred učiteljima:

»Jeste li dakle izdavanjem *Emila* smutili srca kolikim učiteljem, tolike ste vi, uzgojitelji učitelja, učinili nesposobnima, da budu pravi učitelji kršćanske djece.«¹¹⁸

Konačno se oglosio i predsjednik HPKZ-a Ivan Filipović koji u očitovanju potpisanom 14. prosinca 1889. u *Katoličkom listu* tvrdi da se *Emil* nije počeo tiskati za njegova predsjedanja HPKZ-om, da kad je komentar predan u tisak nije bio u Zagrebu niti je obavio njegovu korekturu i konačno da sam nije predsjednik književnog pododбора tog Zbora.¹¹⁹ Na ovo se nadovezuje Bauer i podsjeća predsjednika Filipovića na njegovu predsjedničku odgovornost u slučaju *Emil*, ali ga i sasvim otvoreno podsjeća na neke prijašnje polemike i zaključuje:

»Nije li dakle jasan odgovor na pitanje: ko je kriv, ali nas dalje obračun između krivca i ped. 'Sbora' ne zanima; on je već gotov. U raznim se novinama čitalo, da se je g. Filipović zahvalio na predsjedničtvu 'Sbora', što ga ovaj nije hotio da brani protiv 'Katol. Lista'.«¹²⁰

Za par mjeseci Marchetti konstatira kako nije udovoljeno zahtjevima da se *Emil* povuče iz knjižnica.¹²¹

1.2.2. Njemačka filozofija 18. i 19. st. u Katoličkom listu

Francuska filozofija 18. st. prešla je Rajnu i našla plodno tlo u njemačkim zemljama. Tamo se ona spojila s protestantizmom, prikazuje Budinski u članku što ga je objavio 1850. godine:

»Nesretna philosophia francezskih encyklopedistah, prebacivši Rhein, poplavila je takodjer sve gotovo nemačke strane. Isto duhovništvo nije ostalo sačuvano od njenog čemera, jer je zemlja već protestantizmom dovoljno nakvašena bila. Takvo stanje dobro je došlo zadojenom freimaurerskim duhom i nemačkim protestantizmom Josipu II., koga je 'sanssouciski philosoph' a Voltairov pobratim, Friedrich, tako nazvani Veliki, svojim 'bratom sakristanom' zvaao.«¹²²

¹¹⁸ Dr. Bauer, »Očitovanje Skendera Fabkovića, profesora na učiteljskoj školi u Zagrebu«, *KL* 40/49 (1889), pp. 398–400.

¹¹⁹ Usp. Ivan Filipović, »Tko je kriv [za objavljivanje *Emila*]?«, *KL* 40/52 (1889), pp. 421–422.

¹²⁰ Dr. Bauer, »G. F. pozivlje se u posebnome <...>«, *KL* 40/52 (1889), pp. 422–423.

¹²¹ Usp. Marchetti, »I opet jedna o *Emilu*«, *KL* 41/40 (1890), pp. 330–331.

¹²² Biški [Budinski, Franjo Budicki?], »Kratki razgled po katoličkoj crkvi minule god 1850.«, *KL* 3/4 (1851), pp. 28–29, na p. 29.

Osamnaesto je stoljeće ono u kojem je ponikla njemačka filozofija, konstatira Josip Zorić 1860. u *Katoličkom listu*.¹²³ Neke od ključnih misli Kanta, Fichtea, Schellinga, Hegela i Schopenhauera citirane su uz opasku: »Pustit ćemo, da govore ti filozofi sami, što je svaki od njih držao o svom sustavu, a kako su ga sudili drugi« u članku »Hoćemo li za njemačkimi filozofi?«¹²⁴ Autor J. R., očito Josip Rieger, sistematizirajući novovjekovnu i modernu njemačku filozofiju nalazi: »<...> dva velika tabora, nesložna među sobom, ali složna u rušenju nadnaravne objave: na jednoj strani stoje idealiste, na drugoj materijaliste.«¹²⁵ Budinski u kontekstu školstva i obrazovanja svog doba godine 1851. o njemačkom klasičnom idealizmu piše:

»To li je dakle ta proslavljena philosophia, ta srećonosna mati prosvete 19. veka, philosophia, koja je oduzela Bogu večni svestni život, koja mu je ugrabila osobnost, koja načini iz njega vrelo jadah i nevolje, zalah i opačinah, koja ga pretvori u šibiku grozne, neuklonive nuždnosti, koja ga prestavi [= premjesti] iz njegove svemogućnosti u trulu ograničenost.«¹²⁶

Pojedini autori tvrde kako je njemačka filozofija zadojena i uzgojena nevjeroj, štoviše dodaju, i da je prazna. Pojedini autori na tu prazninu njemačke filozofije i njezinu prizemnu orijentaciju upućuju riječima dr. Meinholda:

»I tako posta nemačka philosophia pravom živinskom philosophiom koje [se] prva (theoretička) strana sastoji jedino iz mudro-blebetanja, a druga (practična) u jelu svoj cilj nahodi, posta sablaznom suveka [suvremenog doba] i potomstva <...>«¹²⁷

Članci u *Katoličkom listu* od njemačkih filozofa najčešće spominju Kanta i Hegela, a manje Johanna G. Fichtea (1762–1814). Za potonjega se tvrdi: »Fichte je dakle prvi u systematičkoj formi izveo zlosretni svebožni (pantheistički)

¹²³ Usp. Josip Zorić, »Isukrst kao Spasitelj čovječanstva«, *KL* 11/43 (1860), pp. 337–339, na p. 338.

¹²⁴ ***, »Hoćemo li za njemačkimi filozofi?«, *KL* 29/26 (1878), pp. 218–220, na p. 219. Povod ovom članku jedna je sudska rasprava u Zagrebu od 17. lipnja 1878. Usp. *KL* 29/25 (1878), pp. 215–216.

¹²⁵ J. R. [Josip Rieger], »Boj načela proti načelu«, *KL* 26/27 (1875), pp. 210–212, na p. 210; Juraj Žerjavić, »Prvi pojam teologije pozitivne i školastične«, *KL* 23/13 (1872), pp. 97–100; 23/14 (1872), pp. 105–107; 23/15 (1872), pp. 113–114; prikaz djela Ivana Francelina.

¹²⁶ Budinski [Franjo Budicki?], »Pravac novie prosvete«, *KL* 3/27 (1851), pp. 217–219, na p. 217.

¹²⁷ ***, »Uvažavanje nemačke philosophie, njezinog upliva i zlih posledicah glede verozakona u Nemačkoj Dra. Meinholda protestantičkog župnika u Pruskoj«, *KL* 1/26 (1849), pp. 204–206, na p. 204.

system, premda je već odavna, još u eleatičkih sledbah, tamo spleten bio.«¹²⁸ Za Friedricha W. J. Schellinga (1775–1854) se konstatira, kao i za Hegela, da je jedan od stupova njemačke filozofije, ali mu se uz ostalo prigovara da je svoju filozofiju iznosio na nejasan način:

»No i Schelling predavao je svoju filozofiju upravo po filozofički, tako da ljudi nisu znali, jeli uči deizam, je li panteizam, je li ateizam; veća strana ga je sudila kao panteistu, koj je iz Fichtea i Spinoze sastavio svoj ‘All-Eins-Lehre’.«¹²⁹

Schelling je utjecao i na filozofsko pojmovlje:

»Sramota je, ali istina, da se po Schellingovu titrajućem umstovanju nalik zračnim pojavom u njemačkom jeziku kroji većina umstvenih pojmovah.«¹³⁰

Gornjima, kao i Schopenhaueru, autori nerijetko prigovaraju:

»U žiću toga čovjeka <...> želimo pokazati, o čem smo mi davno uvjereni, da se mnogoj filozofskoj doskočici, što se imenuje ‘originalna ideja’, mnogomu nizu iz mašte povadjenih neistina, što se imenuje ‘nov filozofski sistem’, ima prvi početak tražiti ne u umu nego u srcu.«¹³¹

1.2.2.1. Immanuel Kant u Katoličkom listu

U osvrtu na knjigu *Obuka malenih ili Katechetika* (Zagreb, 1850) dr. Stepana Iliševića nepotpisani recenzent upozorava na više mjesta u kojima se naslućuju misaone postavke Immanuela Kanta (1724–1804), primjerice:

»Da treba ‘tražiti i odabirati dobro kao dobro u sebi, a odvratjati se oda zla kao zla u sebi bez obzira na ugodne ili neugodne odatle proizičuće posledice’ i to je više na Kantsku nego li na kerstjansku rečeno [190].«

»<...> ‘izraz da se odvratja oda zla kao zla u sebi’ nije shodan, <...> i da je to više na Kantsku nego li na kerstjansku rečeno, <...> da je ovoj (izreci) za temelj položeno Kantovo obožavanje uma <...> ovo čudoredno načelo zaudara odviše po Kantu, i nevalja za decu <...> ni za kerstjane, ni za proste ljude, <...> [ono je] načelo racionalistah <...> k tomu nevalja nikada s uma uzeti, da je pravi i zadnji obvezujući razlog samo presveta volja božja itd.«¹³²

¹²⁸ Budinski [Franjo Budicki?], »Pravac novie prosvete«, *KL* 3/27 (1851), p. 210.

¹²⁹ ***, »Schellingova ‘filozofička oporuka’«, *KL* 5/40 (1854), pp. 314–316, na p. 314.

¹³⁰ ***, »Jezik za katoličku znanost«, *KL* 10/42 (1859), pp. 331–333, na p. 332.

¹³¹ »Filozof Schopenhauer«, *KL* 28/2 (1877), pp. 9–11, na p. 9.

¹³² ***, »Književnost. Opazke na delo. ‘Obuka malenih ili Katechetika od Dra. Stepana Iliševića. U Zagrebu 1850.’«, *KL* 3/30 (1851), pp. 236–240, na p. 238–239.

Općenito se Kant i njegova filozofija u prvim desetljećima časopisa rjeđe spominju, a i kad se spominju, to je pretežno u kontekstu govora o školstvu i prosvjeti. Budinski procjenjuje:

»Pervi Kant, veliki reformator na polju philosophičkom, zadao je, prem možda i nehotice, kerstjanskoj philosophii veći udarac, nego što ga zadati i sam slutiaše, a to upravo onim naprasnim razdelenjem sveta umnog od moralnog.«¹³³

Nepotpisani autor 1894. godine govori o Kantu kao o »zasnivatelju neovisnoga morala«:

»Königsberški filozof priznaje činjenicu, da nam razum neke stvari bezuvjetno nalaže kao dobre, neke opet bezuvjetno zabranjuje kao zle. Ali te zapovjesti i zabrane nijesu nipošto, dakako po Kantovu mišljenju, izraz volje vječitog zakonoše. Vlastiti naš razum zadnji im je izvor; razum bo ljudski jest autonoman, t. j. on sam stvara si zakon; a bezuvjetna forma, kojom nam zapovijeda i zabranjuje jest njegov kategorički imperativ.«¹³⁴

Početak 20. st. nešto je veći interes za Kantovu filozofiju, vjerojatno kao posljedica većeg interesa za skolastičku filozofiju. Matija Pacher uz 100. obljetnicu Kantove smrti u četiri nastavaka piše o njegovoj filozofiji: »Da uzmognemo razumjeti Kanta i njegov upliv na poznije naraštaje, neophodno je nužno da ogledamo stanovište, koje je zauzeo Kant s obzirom na podrijetlo umne spoznaje.«¹³⁵ U tom smislu autor najprije razlaže peripatetičko-skolastičko rješenje pitanja o podrijetlu umske spoznaje, zatim izlaže Kantovo tumačenje podrijetla umske spoznaje i konačno ukazuje na posljedice Kantova sustava na vjeru i moral.

Godine 1920. Stjepan Bakšić u prikazu Zimmermannove knjige *Kant i neoskolastika* piše o potrebi studija Kantove filozofije. O toj knjizi Bakšić piše:

»Toliko stoji, da je ovim djelom zaorana jedna snažna brazda na njivi domaće filozofije, pokazujući kritič[k]u snagu na onoj visini, kamo se ne dopire diletantskim zaletima. Svakako smo tim djelom dobili neposredno vrelo za tačno upoznavanje Kantove i peripatetičko-skolastičke filozofije, odakle nam se otvara orijentacija u ono vjekovno i mučno filozofijsko nastojanje, kojim se riješavaju

¹³³ Budinski [Franjo Budicki?], »Pravac novie prosvete«, *KL* 3/27 (1851), pp. 209–211, na p. 210.

¹³⁴ ***, »Neovisni moral«, *KL* 45/37 (1894), pp. 303–304, na p. 304.

¹³⁵ M. Pacher [Matija Pacher], »Prigodom stogodišnjice Kantove smrti«, *KL* 55/32 (1904), pp. 377–380; 55/33 (1904), pp. 390–393; 55/34 (1904), pp. 402–404; 55/35 (1904), pp. 413–414, na p. 378.

najteži problemi duha ljudskog. Po ovoj vrijednosti Zimmermannovog djela odmjeren je dobar jedan korak u našem naučnom napretku.«¹³⁶

Prigodom 200. obljetnice Kantova rođenja u časopisu se ponovo javlja Bakšić. Tom prilikom prikazuje Kantov filozofski stav i utjecaj koji je njegova misao izvršila na kasniju filozofiju.¹³⁷

1.2.2.1. Georg W. F. Hegel u Katoličkom listu

Uz već navedene članke o njemačkoj filozofiji, u kojima se spominje i Georg W. F. Hegel (1770–1831), ovdje valja upozoriti na njih još nekoliko. U kontekstu vijesti o razrješenju Ignacija Hanuša, profesora filozofije na Sveučilištu u Pragu, spominje se Hegelov sustav:

»Philosophički sustav Hegelove učione, koj više zanimlje razumnivo čovečanskog uma, nego li jasne i razborite misli, predstavlja ipak svoj proizvod na tako apodiktički način, da se potrebite granice znanstvenog razpitivanja teško ili nikako više razaznati nemogu.«¹³⁸

Iako se 1854. godine kaže da je Hegelov sustav jedan od stupova na kojima stoji njemačka filozofija, ipak se dodaje da je on i dobrim dijelom nerazumljiv, i nastavlja:

»Čini se da je pervašnji od ove dvojice [Hegel] tim najveću slavu postiči [sic] mislio, što je celi svoj sustav odio u tako mistično odielo nerazumljivih, dakako filozofičkih izrazah, da je na smertnoj postelji kazao, da ga je od svih njegovih slušateljah samo jedan razumio, no niti on ne dobro.«¹³⁹

Godine 1858. sa žaljenjem se konstatira kako se Hegel » <...> rasplinuo u simbolizam jedinstva absolutnoga, a vjerozakonsko ustrojstvo dobilo za temelj samo materialni napredak svietine.«¹⁴⁰ Uz to, godine 1859. nepotpisani autor

¹³⁶ Dr. S. B. [Stjepan Bakšić], »Potreba studija Kantove filozofije. Prigodom izišle knjige: 'Kant i Neoskolastika'«, *KL* 71/36 (1920), pp. 281–283, na p. 283.

¹³⁷ Usp. Dr. S. B. [Stjepan Bakšić], »Emanuel Kant. O 200. godišnjici rođenja 22. IV. 1724.«, *KL* 75/19 (1924), pp. 222–224.

¹³⁸ ***, »[Cerkvene vesti] Nj. c. k veličanstvo blagoizvolilo je g. Ignatia Hanuš-a, učitelja theoretičke i praktičke philosophie na pražkom sveučilištu lišiti njegove službe«, *KL* 4/18 (1852), p. 142.

¹³⁹ ***, »Schellingova 'filosofička oporuka'«, *KL* 5/40 (1854), pp. 314–316, p. 314.

¹⁴⁰ ***, »Vjerozakonske sile iz Amerike«, *KL* 9/48 (1858), pp. 383–385, na p. 384. Komentar knjige O. B. Brownsona.

upozorava na Hegelov negativni utjecaj na njemačko nazivlje:

»Doista žalostno je gledati onaj kvar, što ga je Hegelova logika opet naniela njemačkom jeziku u početnih i najprostijih izrazih: *sein*, *Dasein*, *Bewusstsein*, *Begriff* i t. d. ove i sto drugih njemačkih riečih izgubiše u rukuh toga krivoga novčara u umnom području svoje naravno značenje i odmjerenu im važnost.«¹⁴¹

Godine 1860. Spinoza i Hegel stavljaju se rame uz rame i optužuju za umnu oholost:

»Spinoza i Hegel dogotoviše iz umne oholosti početi babel; a kad sviet vidje, kamo ta oholost zavodi – na rug i prikor svemu svietu <...> Filozofija od srama, da neostane na cjedilu, nagne za drugim svietom, i od tada mnoga hoće da bude kršćanska.«¹⁴²

Konačno, 1920. Stjepan Bakšić stavlja i Hegela s drugim filozofima u kontekst svoje povijesne analize o odnosu crkve i države u članku »Kulturkampf i Crkva«. Na pisanje ovog članka potaknuo ga je razvoj kulturno-političkog života u zajedničkoj jugoslavenskoj državi, koji ga, kako navodi, »zabrinjuje«.¹⁴³

1.3. Drugi filozofi o kojima se prigodno pisalo u Katoličkom listu

Uz one filozofe koji su do sad spomenuti *Katolički list* pisao je i o drugim filozofima. Godine 1901. objavio je Ante Alfirević znanstveni članak o shvaćanju života u filozofiji Friedricha W. Nietzschea (1844–1900) povodom njegove nedavne smrti, ali i povodom članka koji je napisao Milan Marjanović iz Karlovca u *Životu*. U članku se, potkrijepljeno citatima i bilješkama, izlaže Nietzscheovo stanovište prema kršćanstvu i označava ga se kao skrajnjeg protivnika kršćanstva:

»Nietzscheova su djela pravo evangjelje za ljude bezbožna duha i nemirna srca, za ljude, koji tobože u borbi protiv okova ljudskoga duha navaljuju bijesno na svaku dužnost, na svako pravo, na sve što je božanskoga izvora, u opće na sve, što im priječi, da ne mogu postaviti na božje prijestolje svoj 'Ego', iz kojega bi izvrla pravilo svakog mišljenja i življenja. S toga su u prvom redu Nietzscheovi sljedbenici svi zakleti neprijatelji kršćanstva.«¹⁴⁴

¹⁴¹ ***, »Jezik za katoličku znanost«, *KL* 10/42 (1859), pp. 331–333, na p. 332.

¹⁴² ***, »Ogled po svietu«, *KL* 11/46 (1860), pp. 363–364, na p. 364.

¹⁴³ Usp. Dr. S. B. [Stjepan Bakšić], »Kulturkampf i Crkva«, *KL* 71/20 (1920), pp. 153–156.

¹⁴⁴ A. Alfirević [Ante Alfirević], »'Život' i Nietzsche«, *KL* 52/12 (1901), pp. 129–131; 52/13 (1901), pp. 141–145, na p. 129.

Godine 1915. Petar Gabrić objavljuje svoja promišljanja o nekim Nietzscheovim i Schleiermacherovim stavovima u svjetlu ratnih zbivanja u Europi.¹⁴⁵

Časopis afirmativno piše o mnogim filozofima koji se danas rjeđe spominju. Evo nekih od njih. Na par mjesta je spomenut François-René de Chateaubriand (1768–1848):

»Glasoviti pjesnik, historik, filozof, publicista i znameniti legitimistički državljani francuzki <...> Iz umjerenog liberalca postade netom fanatički Ultraroyalista, iz filozofa pustara filosof Tuileriâ.«¹⁴⁶

Značajan je i hvaljen François de Salignac de La Mothe-Fénelon (1651–1715) čiji su život i djelo opisani 1861. u kratkom ogledu.¹⁴⁷ Tu je i David Friedrich Strauss (1808–1874), njemački pisac, filozof i teolog.¹⁴⁸ M. Augusto Conti, filozof i pjesnik, književnik i umjetnik kršćanski, tema je vijesti povodom 50. obljetnice profesorskog rada i 75. god. života.¹⁴⁹ Donesen je smrtopis francuskog pjesnika i filozofa François A. Sully Prudhommea (1839–1907)¹⁵⁰, kao i Antoine-Frédérica Ozanama (1813–1853), istaknutog katoličkog intelektualca i filozofa.¹⁵¹

O Vladimiru S. Solovjevu (1853–1900) piše Fran Grivec u dva navrata: prvi put kad predstavlja njegov životni put i osobnost,¹⁵² a drugi put kad obrađuje njegove veze s biskupom Strossmayerom:

»Da uzmogne dokazati ovu tvrdnju, pretjeruje [Pogodin] s jedne strane sličnost Strossmayerovih i Solovjevskih ideja, a nigdje ne spominje, da je Solovjevska ideja crkvenog jedinstva bila originalna, i da je imala duboki korijen u njegovoj filozofiji; s druge strane tako pretjeruje Strossmayerov utjecaj na katoličku akciju za crkveno jedinstvo, te ovu katoličku ideju katkada istovjetuje sa Strossmayerovim idejama.«¹⁵³

¹⁴⁵ Dr. Petar Gabrić, »Neuspjeh laičkog objavljenja«, *KL* 66/24 (1915), pp. 245–247; 66/25 (1915), pp. 253–254; 66/26 (1915), pp. 260–263; 66/27 (1915), pp. 267–271.

¹⁴⁶ Iv. Krst. K. [Ivan Krstitelj Kuček], »Chateaubriand«, *KL* 18/29 (1867), pp. 225–227, na p. 226; smrtopis, život i djelo.

¹⁴⁷ Iv. Krst. Kuček [Ivan Krstitelj Kuček], »Fénelon«, *KL* 20/3 (1869), pp. 17–19; 20/4 (1869), pp. 25–27.

¹⁴⁸ J. R. [Josip Rieger], »David Friedrik Strauss«, *KL* 26/34 (1875), pp. 265–266; 26/35 (1875), pp. 273–275.

¹⁴⁹ M., »Augusto Conti <...>«, *KL* 48/49 (1897), p. 396.

¹⁵⁰ ***, »[Vjesnik] Francuska. † Sully–Prudhomme«, *KL* 58/36 (1907), p. 456.

¹⁵¹ Dr. Svetozar Ritig, »A. F. Ozanam (1813–1853)«, *KL* 64/16 (1913), pp. 181–182, na p. 181.

¹⁵² Dr. F. Grivec [Fran Grivec], »Vladimir Sergejević Solovjev«, *KL* 69/38 (1918), pp. 428–430; 69/39 (1918), pp. 441–443; 69/40 (1918), pp. 453–455.

¹⁵³ Dr. Fr. Grivec [Fran Grivec], »Vladimir Solovjev i biskup Strossmayer«, *KL* 76/3 (1925), pp. 29–34, na p. 29.

U prikazu udžbenika Alfonsa Lehmena iz filozofije nepotpisani recenzent ističe da se Lehmenova filozofija odlikuje dobrim poznavanjem skolastike, osobitom jasnoćom, konciznošću i preglednošću.¹⁵⁴ Povodom smrti kardinala Désiréa J. Merciera (1851–1926) Janko Oberški istaknuo je u skraćenom obliku naslove i njegovih filozofskih djela: *Psychologie* (1892), *Logique* (1893), *Métaphysique* (1894), *Critériologie* (1899), *Histoire de la Philosophie scolastique dans les Pays-Bas* (1895), *Les origines de la psychologie contemporaine* (1897).¹⁵⁵ U jednoj se vijesti Joseph Geysers (1869–1948) označava kao »najveći suvremeni filozof«,¹⁵⁶ a u drugoj se priopćuje što češki filozof R. Maly misli o budućnosti katolicizma.¹⁵⁷

Od starijih mislilaca spominje se i Giordano Bruno (1548–1600), ponajviše uz podizanje njegova spomenika u Rimu 1880. godine i radi opisa ideološke borbe koja se potom razmahala kako u skupštini tako i na rimskim ulicama, nakon što je bilo izglasovano da mu se spomenik postavi na Campo de' Fiori.¹⁵⁸

Valja na koncu spomenuti i to da se različiti filozofi u *Katoličkom listu* pojavljuju u različitim zgodama iz svakodnevnog života. Oni obično postavljaju pitanje nekoj priprostoj osobi i nerijetko dobivaju začuđujuće mudar odgovor.¹⁵⁹ Filozofi se pojavljuju i kao glavni likovi u pričama o nekim graničnim situacijama u životu: prirodne nepogode, bolest, smrt... s poukom: »Bezbož-

¹⁵⁴ Usp. *** , »Lehrbuch der Philosophie auf aristotelisch-scholastischer Grundlage von Alfons Lehmen <...>«, *KL* 75/8 (1924), pp. 95–96, na p. 96.

¹⁵⁵ Usp. Dr. J. O. [Janko Oberški], »† Kardinal Desire Mercier«, *KL* 77/4 (1926), pp. 52–53.

¹⁵⁶ Usp. *** , »[Crkvene vijesti] Najveći suvremeni filozof – Geysers – čestita Zboru Duhovne Mladeži Zagrebačke stogodišnjicu opstanka«, *KL* 87/15 (1936), p. 198:

»Velepoštovani Zbore! Pošiljkom divne knjige: *Filozofija i Religija* od prof. Zimmermanna i priloženim dobrotivim riječima ujedno ste me počastili i razveselili. Puno Vam zahvaljujem i izričem Zboru prigodom njegovog 100-godišnjeg jubileja iskrene i srdačne čestitke. S veleštovanjem najodaniji Geysers.«

¹⁵⁷ Usp. *** , »[Crkvene vijesti] Čehoslovačka. Filozof R. Maly o budućnosti katolicizma«, *KL* 87/16 (1936), p. 220.

¹⁵⁸ Usp. *** , »Spomenik Giordana Bruna«, *KL* 39/21 (1888), p. 172; *** , »[Viestnik] Posljedice proslave Giordana Bruna«, *KL* 40/33 (1889), p. 272. Vijest da je nakon svečanog otvorenja spomenika Bruna u Rimu učestalo verbalno i fizičko zlostavljanje svećenika. *** , »Borba bezvjerja u Rimu«, *KL* 40/41 (1889), pp. 329–330; *** , »[Viestnik] Ugarska proti svečanosti Giordana Bruna«, *KL* 40/41 (1889), p. 336.

Zatim i o osnutku istoimenog društva u Rimu: *** , »[Viestnik] Društvo 'Giordano Bruno'«, *KL* 1890/10 (1890), pp. 83–84; *** , »Giordano Bruno i 'Život', mjesečna smotra za književnost i umjetnost«, *KL* 51/11 (1900), pp. 81–83. Ovo je osvrt na taj mjesečnik i na Giordana Bruna, kom je prije desetak godina talijanska vlada postavila spomenik u Rimu, a 1900. zabranila kongres njemu u čast.

¹⁵⁹ Usp. »Veliki mudrac i mlada djevojka«, *KL* 1/14 (1849), p. 111; *** , »Kako se bezbožnik [Hume] uči moliti Boga«, *KL* 20/2 (1869), p. 16.

ne šale pristaje čoveku od izobilja obestnu, al kad ga zlo postigne, treba mu verozakona.«¹⁶⁰ Tu su i »Svaštice« u kojima se prepričavaju zgrade iz života mudrih ljudi,¹⁶¹ ali i neke navodne nadnaravne pojave.¹⁶²

1.4. Katolički list o hrvatskim filozofima, svojim suvremenicima

Na stranicama *Katoličkog lista* mogu se pronaći i vijesti u kojima se izvještava o nekom događaju iz života suvremenih domaćih filozofa, kao i smrtopisi u kojima se uz ostalo izvještava o njihovu znanstvenom radu. Tako primjerice časopis 1868. godine priopćuje da su Feliks Suk (1845–1915) i Matija Stepinac (1840–1921), svećenici Zagrebačke nadbiskupije, nakon studija filozofije u Innsbrucku spomenute godine namješteni, prvi za učitelja filozofije u Nadbiskupskom sjemeništu, a drugi za katehetu i propovjednika u samostanu ss. milosrdnica.¹⁶³

Više se puta spominje Josip Stadler (1843–1918), doktor filozofije i teologije, i to nakon okončanog studija u Rimu, a prigodom imenovanja za nadstojnika studija 1869. »na nadbiskupskom seminaru«.¹⁶⁴ U vijesti iz 1870. imenovanje »za profesora filozofičkih naukah i literature njemačke (namjesto Suka) g. dra. Josipa Stadlera, prije nadstojnika oko naukah i suplenta u istom liceju.«¹⁶⁵ Stadler je 1874. sudjelovao u polemici s Nikolom Veršakom na stranicama *Katoličkog lista*.¹⁶⁶ Priopćuje se u *Katoličkom listu* i to da Stadler obnaša prvi put službu dekana Bogoslovnog fakulteta za akademsku 1877/1878,¹⁶⁷ da je dodatno imenovan profesorom logike i psihologije 1878. godine na novouspostavlje-

¹⁶⁰ »Volney na moru«, *KL* 3/21 (1851), p. 164.

¹⁶¹ Usp. ***, »Svaštice«, *KL* 16/32 (1865), p. 256. O Empedoklu i Talesu.

¹⁶² Usp. ***, »Iz Monakova«, *KL* 6/23 (1855), p. 183. Spiritistička seansa s duhovima filozofa i svetaca.

¹⁶³ Usp. ***, »Svećenici zagreb. nadbiskupije izučeni u Innsbrucku«, *KL* 19/44 (1868), p. 342; ***, »Matija Stepinac Monsignor«, *KL* 39/39 (1888), pp. 315; ***, »Katolička moralka za više razrede srednjih učilišta, napisao dr. Feliks Suk. Zagreb 1894.«, *KL* 47/3 (1896), p. 26.

¹⁶⁴ ***, »G. Josip Stadler, doktor filozofije i teologije, postavljen je za nadstojnika naukah (*Praefectus studiorum*) u nadbiskupskom seminaru«, *KL* 20/37 (1869), p. 296.

¹⁶⁵ ***, »Preuzv. G. nadbiskup <...>«, *KL* 21/40 (1870), p. 363.

Pojašnjenje u svezi sjemeništa i liceja može se pročitati u poglavlju 1. 5.

¹⁶⁶ Josip Stadler, »Naputak izpovjednikom. Spisao ga dr. Nikola Veršak«, Prilog k broju 22 »Katoličkog lista«, *KL* 25/22 (1874), pp. 1–4; ***, »Odgovor na kritiku g. dra. Stadlera«, Prilog k broju 25 »Katoličkog lista«, *KL* 25/25 (1874), pp. 1–7; Josip Stadler, »Protuo odgovor na odgovor g. Dra. Nikole Voršaka«, *KL* 25/26 (1874), pp. 206–208.

¹⁶⁷ Usp. ***, »[Promocija prvih doktora na Sveučilištu u Zagrebu], *KL* 29/1 (1878), p. 8. Dne 23. prosinca 1877. promovirani su doktori prava R. pl. Vernić i Franjo Slama te doktor teologije Aleksandar Smit.

nom 7. i 8. razredu gimnazije u zagrebačkom nadbiskupskom sjemeništu,¹⁶⁸ da je postavljen za predavača ontologije na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu akademske godine 1879/1880.¹⁶⁹ i, konačno, da je imenovan za sarajevskoga nadbiskupa 16. kolovoza 1881.¹⁷⁰

Uz to što je autor više članaka, Stjepan Zimmermann (1884–1963) pojavljuje se u *Katoličkom listu* i kao predmet vijesti. Doznaje se da je 8. ožujka 1918. položio habilitacijski ispit¹⁷¹ i dobio – svakako prije sredine rujna 1918. – ovlast predavanja skolastičke filozofije na Bogoslovnom fakultetu Zagrebačkog sveučilišta.¹⁷² Uz obavijest o njegovoj knjizi *Uvod u filozofiju* stoji i uputnica na okružnicu jugoslavenskog katoličkog episkopata iz 1922. u kojoj se preporučuje svećenicima da kupuju i čitaju djela što ih profesori Bogoslovnoga fakulteta objavljuju kao udžbenike. Uz spomenutu knjigu preporučena su sljedeća četiri filozofska djela:

- »1. Bauer dr. A. – Zimmermann dr. S.: Ontologija – cijena K 20.;
2. Bauer dr. A. – Zimmermann dr. S.: Teodiceja – cijena K. 20;
3. Zimmermann dr. S.: Kant i Neoskolastika;
4. Zimmermann dr. S.: Opća noetika. Kritika subjektivističkih i idealističkih nazora o vrijednosti ljudske spoznaje. Cijena K 25. – I. i II. dio – cijena K 120. – P. n. svećenstvu nadbiskupije zagrebačke toplo se preporuča da si nabavi ove knjige, a preuzvišeni gospodin nadbiskup dopustio je, da ih velečasna gospoda župnici slobodno naruče za župske knjižnice na račun crkvene blagajne.«¹⁷³

O Zimmermannu se piše i povodom njegova 50. rođendana kad mu je upućena čestitka i napisan kratki prikaz njegova rada.¹⁷⁴ Na vrlo pozitivan odjek naišla je Zimmermannova knjiga *Filozofija i religija*. U *Katoličkom listu* objavljena su barem tri prikaza, od kojih jedan u nekoliko nastavaka.¹⁷⁵ Uz na-

¹⁶⁸ Usp. ***, »[Viestnik] Zagreb. Uzoriti gospodin kardinal–nadbiskup [Mihalović] odredio je <...>«, *KL* 29/27 (1878), p. 231.

U isto godište uvršten je i Stadlerov putopis: Josip Stadler, »Dopisi. M(e)nage blizu Bois–d’Haine–a«, *KL* 29/40 (1878), pp. 352–354.

¹⁶⁹ Usp. ***, »[Viestnik] Zagreb. Teologijski fakul. javlja za zimsko poljeće 1879/80 ovu naukovnu osnovu <...> Dr. J. Stadler j. r. prof <...> Ontologija, (isti; 2 sata [na tjedan]) <...>«, *KL* 30/37 (1879), p. 295.

¹⁷⁰ Usp. ***, »Dr. Josip Stadler, nadbiskup vrhobosanski«, *KL* 32/42 (1881), p. 329.

¹⁷¹ Usp. ***, »[Crkvene vijesti] Predavanje. Profesor u nadb. liceju, g. dr. Stjepan Zimmermann«, *KL* 69/11 (1918), p. 130.

¹⁷² Usp. ***, »[Crkvene vijesti] Venia legendi«, *KL* 69/37 (1918), p. 422.

¹⁷³ ***, »[Crkvene vijesti] Dr. S. Zimmermann, Uvod u filozofiju«, *KL* 73/7 (1922), pp. 83–84.

¹⁷⁴ Usp. ***, »[Crkvene vijesti] Pedesetgodišnjica dra S. Zimmermanna«, *KL* 85/52 (1934), p. 655.

¹⁷⁵ Usp. Petar Grgec, »Životno djelo dra Zimmermanna. Prigodom izdanja jubilarne knjige ‘Zbora duhovne mladeži zagrebačke’ ‘Filozofija i religija’«, *KL* 87/13 (1936), pp. 157–159; 87/14

vedeno, knjiga je preporučena i župnicima od strane nadbiskupskog Duhovnog stola kao knjiga koja će »poslužiti filozofskoj i teološkoj naobrazbi klera«. ¹⁷⁶ Iako se ovdje ne bavimo nefilozofskim člancima filozofa u *Katoličkom listu*, spomenimo tek kako je Zimmermann autor članka »Nacrt vjeronaučne osnove za više razrede« gdje predlaže preraspodjelu kurikularnog gradiva. ¹⁷⁷

U *Katoličkom listu* objavljen je i smrtopis dr. Frana Barca (1872–1940), nasljednika Ante Bauera na katedri profesora apologetike i fundamentalne dogmatike, dekana Bogoslovnog fakulteta (1913/14 i 1922/23), rektora Sveučilišta u Zagrebu (1915/16), u kojem su nabrojani njegovi glavni radovi i istaknut znanstveni doprinos katehete i apologetici te komparativnom pristupu religijama. ¹⁷⁸

Pisano je i o etičko-odgojnom pokretu Miljenka Vidovića (1884–1962) ¹⁷⁹ ili je spomenut usput. ¹⁸⁰ Izgleda da je Vidović reagirao na članak »Crkva i život« pa Andrija Živković (1886–1957) piše 1927. godine svoj odgovor na Vidovićevu reakciju:

»Liberalna javnost nije jednodušna u svom sudu <...> Nas je u našem prosuđivanju vodila jedino idejna strana pokreta. On se naziva etičkim, pa je naša briga bila da vidimo: kakovu to etiku unosi g. Vidović u naš narod. Iz dosadanjeg našeg pisanja u ovom listu i u drugim časopisima jasno je i nedvouvomno: da etika, što je zastupa g. Vidović, nije kršćanska etika.« ¹⁸¹

(1936), pp. 171–173; 87/15 (1936), pp. 184–186; 87/16 (1936), pp. 210–213; Anig, »'Filozofija i religija' udovoljila je krvavoj potrebi«, *KL* 87/18 (1936), pp. 236–237; P. Grgec [Petar Grgec], »Obrana razumnog temelja vjere. Prigodom izdanja drugog sveska Zimmermannove 'Filozofije i religije'«, *KL* 88/5 (1937), pp. 52–54; 88/6 (1937), pp. 63–66; 88/7 (1937), pp. 76–78.

Početkom 1936. u *Katoličkom listu* bio je objavljen uvod u knjigu: Stjepan Zimmermann, »Filozofija i religija. Filozofske istine o Bogu i o čovjeku: razumni temelji vjere«, *KL* 87/2 (1936), pp. 17–21; 87/3 (1936), pp. 29–31; 87/4 (1936), pp. 40–43; 87/5 (1936), pp. 52–55; 87/6 (1936), pp. 66–70.

¹⁷⁶ ***, »[Crkvene vijesti] Preporuča se knjiga: Dr. Stj. Zimmermann: »Filozofija i religija«, *KL* 89/17 (1938), p. 206.

¹⁷⁷ Usp. S. Zimmermann, »Nacrt vjeronaučne osnove za više razrede«, *KL* 89/30 (1938), pp. 358–360; 89/32 (1938), pp. 378–380.

Da Zimmermann otprije prati tu problematiku, usp. Zimmermann, »Primjedbe o vjeronaučnim udžbenicima za više razrede srednjih škola«, *KL* 88/16 (1937), pp. 187–190; 88/17 (1937), pp. 199–201; Prof. Zimmermann, »Još ove napomene k vjeronaučnoj osnovi«, *KL* 88/28 (1937), pp. 332–333.

¹⁷⁸ Usp. Uredništvo, »† Mons. Dr. Fran Barac«, *KL* 91/39 (1940), pp. 463–466.

¹⁷⁹ Usp. Dr. A. Živković [Andrija Živković], »Etičko-uzgojni pokret«, *KL* 76/28 (1925), pp. 349–351.

¹⁸⁰ Usp. Andrija Živković, »Katolička crkva i duh evropske kulture«, *KL* 77/22 (1926), pp. 303–305.

¹⁸¹ Dr. Andrija Živković, »Crkva i život. Osvrt na jedan 'Odgovor' g. M. Vidovića«, *KL* 78/3 (1927), pp. 29–31, na p. 29.

O etici i Vidoviću Živković je održao i predavanje u Hrvatskom katoličkom kasinu pod naslovom »Kršćanska i čovječanska etika«, o čem izvješćuje Stjepan Markulin.¹⁸²

Jednim je člankom popraćena 150. obljetnica smrti Ruđera Boškovića.¹⁸³

Popraćena je također i smrt dr. Gjura Arnolda (1853–1941) uz prikaz njegovog života i filozofskoga djela.¹⁸⁴ U drugom je članku na temelju župnih knjiga u Ivancu utvrđeno da je vjerojatni datum njegovog rođenja 24. ožujka 1853., a ne, kako se dotad navodilo, 24. travnja 1854.¹⁸⁵

1.5. Filozofska učilišta i filozofija kao nastavni predmet

U *Katoličkom listu* s vremena na vrijeme raspravlja se i o nastavi filozofije. Već 1849. list izvještava o prijedlogu za obnovu bogoslovnih nauka u Austriji. U obnovi se spominju tri ključna momenta od kojih uz »historički« i onaj »iz prirode i bitja ljuskoga« svakako je važno i »philosophičko osnivanje bogoštovja«.¹⁸⁶ U tom smislu se predlaže u prvom i drugom semestru prve godine bogoslovije uvesti »kakvi mu drago kolegij philosophički. 1 sat na dan ili 5 sati na nedelju.«¹⁸⁷

Katolički list javlja da je car Franjo Josip I. 10. travnja 1869. potpisao zakon o sveučilištu:

»<...> čim se polaže temeljnik hrvatskomu sveučilištu u Zagrebu, imenom 'Franje Josipa' sa sve četiri grane, od kojih pravoslavna grana ima biti umah ciela, nadbiskupski licej ima se preustrojiti kano puna bogoslovna grana sveučilištna, od filozofične grane umah postaviti stolice za filozofiju, historiju i filologiju, a medicinske: stolice za primaljstvo i živinarstvo.«¹⁸⁸

Budući da je *Obzor* prenio »mnijenje da teologiju treba izključiti od sveučilištnih fakulteta« zbog neadekvatnog kadra, konkretno zbog imenovanja neadekvatne osobe za profesora matematike i fizike, u *Katoličkom listu* od 6.

¹⁸² Usp. ***, »Kulturni rad Hrv. Katol. Kasina na prvih 25 godina. Govorio dne 13. XII. 1931. u Hrv. Kat. Kasinu dr. Stjepan Markulin«, *KL* 83/4 (1932), pp. 42–44.

¹⁸³ Usp. Dr. N. Kolarek [Nikola Kolarek], »Ruđer Josip Bošković. O 150 godišnjici smrti«, *KL* 88/8 (1937), pp. 85–86.

¹⁸⁴ Usp. ***, »[Crkvene vijesti] † Arnold Dr. Đuro«, *KL* 92/9 (1941), pp. 106–107.

¹⁸⁵ Usp. ***, »[Crkvene vijesti] Datum rođenja Đure Arnolda«, *KL* 92/14 (1941), p. 167.

¹⁸⁶ Ivan M. Häusle, »Dve tri otvorne reči o obnovi bogoslovnih naukah u Austrii«, *KL* 1/20 (1849), pp. 158–160, na pp. 159–160.

¹⁸⁷ Ivan M. Häusle, »Dve tri otvorne reči o obnovi bogoslovnih naukah u Austrii«, *KL* 1/23 (1849), pp. 181–183, na p. 182.

¹⁸⁸ ***, »Nj. c. i kr. Ap. veličanstvo dostojalo je 10. travnja t. g. potvrditi članak zakona o sveučilištu, čim se polaže temeljnik hrvatskomu sveučilištu u Zagrebu«, *KL* 20/15 (1869), p. 118.

ožujka 1873. daje se korisno pojašnjenje iz kojeg se može razabrati da se tendenciozni *Obzorov* prigovor ne odnosi na teološki studij nego na dvogodišnju pripravu za teološki studij koja je obuhvaćala i filozofiju:

»Do god. 1848. biahu ravno u sjemeništu i klerici mudroslovci, ali ovi polažahu škole na akademiji u Gornjem Gradu. Pošto je pako tečaj filozofički na akademiji ukinut, zamisli blagopokojni kardinal nadbiskup Haulik osnovat svojem sjemeništu tečaj filozofički, kano biće pripravljajući za bogoslovje s naučnim jezikom latinskim, te ga spoji s bogoslovnim zavodom god. 1853. On se je mnogo trudio, da tomu svomu stvoru pribavi državno odobrenje, no badava; već bude primoran pretvorit ga u dvie najviše gimnazijalne klase s predmeti naučnimi i jezikom naučnim, kako je na državnih gimnazijah. Od toga časa bilo je vidjeti da tomu novomu stvoru neima duga života.«¹⁸⁹

I dok u Zagrebu *Obzor* postavlja pitanje opstanka bogoslovnog učilišta unutar sveučilišta, istovremeno tj. 1870-ih u Njemačkoj i posebno Pruskoj traje tzv. »Kulturkampf«. Uz ostalo, na dnevnom redu je bila i državna reforma svećeničkih učilišta i u tom kontekstu pitanje filozofije. Dok su branitelji »katoličke stvari« pokazali da bogoslovi filozofiju uče bolje i da je uče više nego li studenti drugih fakulteta, pa i samog filozofskog, protivnici su upozoravali na razliku između filozofije koja se predaje u bogoslovnim učilištima od one koja se sluša na njemačkim sveučilištima, priopćuje vijest iz *Katoličkog lista* 1876. godine:

»Službena štampa pruska baveć se ovih dana knjigom biskupa Kettelera o svibanjskih zakonih iztiče, da je razlika medju filozofijom, kakova se predaje u biskupskih sjemeništih i onom, koja se predaje na njemačkih sveučilištih, pa kao što biskup Ketteler želi, [da] mladež bogoslovna nesluša te filozofije njemačke, tako država želi, da ju ona baš sluša. Država Njemačka dakle neželi, da se bogoslovi upoznaju s filozofijom kao obćenitom znanošću, nego ona želi, da se oni upoznaju s nekom nestalnom vrsti filozofije, s njemačkom filozofijom.«¹⁹⁰

Dr. Konstantin Vojnović u svom rektorskom nastupnom govoru 19. listopada 1877. dotiče se uz ostalo odnosa filozofije i bogoslovlja kroz neke nazore Kanta i Hegela tvrdeći: »<...> slobodno takmenje jednoga i druge prvi je uvjet napretku obajuh.«¹⁹¹ Vojnović naime polazi od teze kako zadaća fakulteta nije samo izobražavati u stručnom pogledu nego i humanizirati, a filozofija i teolo-

¹⁸⁹ ***, »Neimenovanje profesora na nadbisk.[upskom] liceju zagrebačkom«, *KL* 24/10 (1873), pp. 77–78, na p. 77.

¹⁹⁰ ***, »[Vjesnik] Kad se je u Njemačkoj razpravljao zakon o 'Naobrazbi i namještenju svećenika'«, *KL* 27/30 (1876), p. 270.

¹⁹¹ ***, »Govor rektora Dra. Konstantina Vojnovića kneza Užičkoga koj je rekao dne 19. listopada 1877. prigodom svoje instalacije kao novo izabrani rektor za školsku godinu 1877/78.«, *KL* 28/43 (1877), pp. 376–378, na p. 378.

gija u tom procesu itekako imaju svoje mjesto. U nastavku govora (u idućem broju *Katoličkog lista*) bavi se pravom, ekonomijom i poviješću te govori i o ulozi Filozofskog fakulteta:

»Filosofički fakultet u svojih dvajuh odsjeka zasjeca duboko u udese sveučilišta, to što je pozvan da usavršuje sveobće gimnazijsko obrazovanje kod djaka dvajuh fakulteta, to što nam goji učiteljske snage za srednje škole, a osobito gimnazije, koje daju sveučilištu, da tako rečemo, svoje najobilatije i najplemenitije tvorivo. Nemože se, gg., dosta naglasiti ovaj uzajamni upliv medju gimnazijom i sveučilištem, a osobito filosofičkim fakultetom.«¹⁹²

U nastavku nastupajući rektor razmatra odnos filozofije i pedagogije upozoravajući kako »[p]ravac kojim udara filozofija, polagano, ali neobhodno uteca u sudbinu naroda, usrećuje ga, oli ga upropašćuje. <...> Prva stolica [=katedra] koja se podigla mudroslovlju na našem sveučilištu nosi veliku odgovornost pred sadašnjim i budućim naraštajem.«¹⁹³

A samo godinu dana prije Vojnovićeva rektorskoga govora, novoimenovani i u Senj 1876. tek pristigli biskup Juraj Posilović na audijenciji članova učiteljskog zbora senjske gimnazije i ravnatelja Tome Matića osvrnuo se i na manjak studenata na učiteljskom smjeru na netom osnovanom zagrebačkom sveučilištu:

»Vaše je zvanje mučno, vaš izgled [karijera] mutan — slab. Možeš postati direktorom; ako si velike sreće, škol. savjetnikom i tu se gotovo zatvara dalji vidik sreće. Danas je zvanje vaše još važnije nego što bijaše prije. Na hrvatskom našem sveučilištu opaža se ćutljiv manjak mladeži, koja bi se davala na filozofički fakultet, koja bi se posvećivala mučnomu učiteljskomu zvanju. S drugih fakulteta dakako ljepše se smije sreća bolje budućnosti. Kao da se u našem narodu nekamo izgubila ćut za zvanjem s većim trudom i naporom skopćano. Vi ste zvani, da svojim radom opet oživite ovo plemenito ćustvo.«¹⁹⁴

Godine 1921. objavljeno je jedno izvješće o tom kako se izvodi nastava u talijanskim sjemeništima: preporučena je skolastička filozofija i skolastička metoda, studij filozofije je na latinskom jeziku. Prve godine studija studenti slušaju logiku i opću metafiziku, druge godine kozmologiju i psihologiju, treće teodiceju i etiku, naravno pravo i principe sociologije te povijest filozofije.¹⁹⁵

¹⁹² ***, »Govor rektora Dra. Konstantina Vojnovića kneza Užičkoga koj je rekao dne 19. listopada 1877. prigodom svoje instalacije kao novo izabrani rektor za školsku godinu 1877/78.«, 28/44 (1877), pp. 382–386, na p. 383.

¹⁹³ Isto, p. 384.

¹⁹⁴ ***, »Doček i umještaj biskupa senjsko-modruškoga«, *KL* 27/39 (1876), pp. 340–342, na p. 342.

¹⁹⁵ Usp. ***, »[Listak] Naučna osnova u talijanskim sjemeništima«, *KL* 72/10 (1921), pp. 116–117.

Sljedeće godine i papa Pio XI. (1857–1939) u svom pismu Vijeću za upravu sjemeništa i sveučilišta spominje nastojanje Lava XIII. (1810–1903) oko filozofije Tome Akvinskog:

»Naši gojenci svršivši književne tečajeve neka najmanje dvije godine što marljivije proučavaju Filozofiju, da se zgodno pripreme za svetu Teologiju. Mislimo Skolastičku Filozofiju, koju su sveti Oci i učitelji Škole nekim suvislim nadovezivanjem svojih djela na prijašnja pomno istančali i koja je konačno radom i duhom Tome Akvinca dovedena na najviši stepen savršenosti. Zbog tog i Naš predšasnik slavni Leon XIII. nije oklijevao nazvati je 'Obranom Vjere i u neku ruku čvrstom utvrdom Religije'. Neosporivo je velika slava Leonova, što Kršćansku Filozofiju, uzbudivši ljubav i poštovanje prema Anđeoskom Doktoru, obnovi: suviše, mislimo, da je od svega, što je kroz dugi vijek svoga Pontifikata za Crkvu i za građansko društvo učinio, to bila tako istaknuta stvar da bi, pa da i ništa drugo nije učinio, ova jedna stvar bila jaka učiniti ime tolikog Pape besmrtnim. Toga radi neka učitelji Filozofije u prvom redu brinu da predavajući klericima ovu znanost slijede ne samo način i metodu nego i nauku i načela svetog Tome: a to neka čine tim odanije, što znadu, da nijedan Crkveni Učitelj nije tako strašan modernistima i ostalim neprijateljima katoličke vjere kao Akvinac.«¹⁹⁶

Taj stav je ponovljen i u »Apostolskoj konstituciji o univerzitetima i fakultetima crkvenih nauka«, objavljenoj u Rimu 25. svibnja 1932, a tiskanoj u cjelovitu hrvatskom prijevodu u *Katoličkom listu*:

»Na Filozofskom Fakultetu neka se predaje sholastička filozofija, i to tako da slušači usvoje punu i skladnu sintezu nauka prema metodi i načelima sv. Tome Akvinca. Iz ove nauke neka se ispituju i prosuđuju razni filozofski sistemi.«¹⁹⁷

Prema dokumentu što ga je odobrio ministar prosvjete Stevan Ćirić, a u cijelosti je prenijet iz *Službenih novina* od 11. lipnja 1935, nastava filozofije na bogoslovnim fakultetima u Zagrebu i u Ljubljani odvija se pri Katedri za filozofiju, pedagogiku i metodiku religijske nastave. Predaju se predmeti: Uvod u filozofiju, Povijest filozofije, Povijest i Psihologija religija, Sistematska skolastička filozofija, Pedagogika, Metodika kršćanske religijske nastave (katehetika). Retorika i Ascetika su pri Katedri za pastoralno bogoslovlje, sociologiju i homiletiku. Izuzev Sustavne skolastičke filozofije (SSF), što je skupno ime za više različitih kolegija, ostali filozofski predmeti su sporedni. U prvom i drugom semestru slušaju se Uvod u filozofiju i SSF (dijalektika, psihologija, noetika). U trećem i četvrtom semestru slušaju se SSF (ontologija, kozmologija, etika, teodiceja) i povijest filozofije, filozofija religije, povijest i psihologija religije.

¹⁹⁶ *** , »Pio XI. O sjemeništima i teološkoj nauci«, *KL* 73/45 (1922), pp. 497–499, na p. 498.

¹⁹⁷ *** , »Apostolska konstitucija o univerzitetima i fakultetima crkvenih nauka«, *KL* 83/7 (1932), pp. 13–15, na p. 15.

Diplomski se ispit polaže i iz filozofske grupe predmeta koji pripadaju SSF. Predmet usmenog ispita na doktorskom ispitu nije filozofija.¹⁹⁸

Neposredno pred Drugi svjetski rat u Kraljevini Jugoslaviji je ministar prosvjete Korošec potpisao 26. studenog 1940. novi školski vjeronaučni nastavni plan. *Katolički list* (uz potpis urednika Nikole Kolareka) donosi tekst tog plana i programa. Prema njemu, uz ostalo, u petom se razredu govori o putevima (dokazima) koji vode k Bogu:

»Prirodna spoznaja Boga. Putevi k Bogu (etnološki, teleološki, kozmološki dokaz Božje egzistencije). Zaporeke spoznaje Boga.«¹⁹⁹

U osmom se razredu obrađuju sljedeće teme:

»Katolički nazor na život i svijet. Putevi spoznaje Boga. Mogućnost spoznaje. Dokazi Božje egzistencije. Ateizam: panteizam, materijalizam. Problem duše. Duhovnost i substancijalnost ljudske duše. Besmrtnost duše. Ljudska i životinjska duša. Bog, naš životni cilj. Moral bez Boga.«²⁰⁰

2. Socijalna filozofija te političke koncepcije i/ili ideologije 19. i 20. st.

2.1. Ateizam i materijalizam

Ateizam i materijalizam u misli katoličkih intelektualaca, pa i filozofa prije Drugoga svjetskog rata vežu se za ideologije i društvene prakse protivne katoličkom vjerskom i moralnom nauku, i to često uz kapitalizam, vrlo često uz liberalizam i socijalizam te uvijek uz komunizam kao ideološke sustave i društvene prakse koje neovisno o inačicama fundiraju svoj *raison d'être* u ateizmu i materijalizmu koji su im u tom smislu hijerarhijski nadređeni.

Stog je razumljivo da se ateizam (bezboštvo) kao usputna tema obrađuje u različitim člancima koji se bave novovjekovnom i modernom filozofijom,

¹⁹⁸ Usp. ***, »Uredba bogoslovnih fakulteta u Zagrebu i Ljubljani«, *KL* 86/31 (1935), pp. 379–381; 86/32 (1935), p. 392–394.

Treba upozoriti na jednu omašku (vjerojatno slagara): u uvodnoj obavijesti (p. 379) o »Uredbi« piše da ona stupa na snagu objavljivanjem u *Službenim novinama* »11. rujna 1935.«, dok na kraju dokumenta (p. 394) stoji: »Uredba je obnarodavana u broju 133–XXXIII 'Službenih novina' od 11. juna 1935. god.«

Katolički list je »Uredbu« objavio u br. 31 od 1. kolovoza 1935. i br. 32 od 8. kolovoza 1935.

¹⁹⁹ Dr. N. Kolarek [Nikola Kolarek], »Novi vjeronaučni nastavni plan za srednje škole«, *KL* 92/6 (1941), p. 64–67, na p. 65.

²⁰⁰ Isto, pp. 66–67.

materijalizmom i liberalizmom, komunističkim socijalizmom i boljševizmom te darvinizmom. Prevladavajuće je mišljenje autorā kako se u osnovi svih spomenutih političkih i ideoloških koncepcija 18. i 19. st. nalazi upravo ateizam. I među ateistima postoje razlike. Tako se već 1851. godine spominje da je Diderot razlikovao tri skupine ateista: oni koji su to iz uvjerenja, oni koji ni sami ne znaju što bi i oni koji su »vetrogonje«.²⁰¹ Od starijih članaka uz duži prikaz Dupanloupove knjige ističe se Šajatovičeva rasprava (prema Stentrupu) o državi i bezboštvu.²⁰² Od novijih članaka koji se bave ateizmom ističe se Zimmermannova filozofska razmjena argumenata, naslovljena »Tri razgovora s ateistom«.²⁰³ Od vijesti pak ona da su grčki studenti i profesori prosvjedovali 1936. protiv jednog ateistički nastrojenog profesora.²⁰⁴

Slično ateizmu u *Katoličkom listu* u tijeku njegova izlaženja spominje se ili obrađuje i materijalizam, i to u različitim kontekstima koji ga dovode u svezu najprije s liberalizmom, a onda učestalo i s darvinizmom. Materijalizam se uz indiferentizam spominje kao najveći neprijatelj Crkve:

»Indiferentizam – skrajnje nehajstvo za vjeru, materijalizam – pohlepa za prahom i pepelom, luda nadutost, sramotno neznanje i kukavština pred ljudmi – to su pravi neprijatelji crkve.«²⁰⁵

Također, smatra se kako su političke promjene u Europi onog doba (1866) najčešće uvjetovane materijalizmom koji se ogleda u načelu »pravo svršenog djela«. To se nepotpisanom autoru čini i pogubnijim od »prava jačega«.²⁰⁶

Na teorijskoj razini put materijalizmu u modernom smislu riječi pripravili su od starih sustava gnosticizam i maniheizam, zatim Leukip i Demokrit te epikurejci, pojašnjeno je u članku »Materijalizam« iz 1869. godine. Noviji mislioci zaslužni za širenje materijalizma mogu se razvrstati u četiri skupine: u prvu su skupinu svrstani Gassendi, Condillac, Voltaire, enciklopedisti, Diderot, d'Alembert, Holbach, Cabet. Za napredovanje materijalizma zaslužna je i druga skupina: senzualistički psiholozi na čelu s Lockeom, empirizam,

²⁰¹ Usp. ***, »Diderot«, *KL* 3/15 (1851), p. 117.

²⁰² Usp. ***, »Atheizam i pogibelj za društvo [Prikaz knjige Félix Dupanloup]«, *KL* 18/18 (1867), pp. 139–142; 18/19 (1867), pp. 147–149; D. Šajatović, »Država i bezboštvo. Prema raspravi Isusovca Stentrupa«, *KL* 44/2 (1893), pp. 13–14; 44/3 (1893), pp. 18–20; 44/4 (1893), pp. 26–27; 44/5 (1893), pp. 36–37; 44/6 (1893), pp. 44–46.

²⁰³ Usp. S. Zimmermann, »Tri razgovora s ateistom«, *KL* 88/19 (1937), pp. 224–227; 88/22 (1937), pp. 259–263; 88/23 (1937), pp. 269–273.

²⁰⁴ Usp. ***, »[Crkvene vijesti] Grčka. Sveučilišni profesori i akademičar protiv 'naučnog' ateizma«, *KL* 87/36 (1936), p. 459.

²⁰⁵ Gj. B-Čki, »Otkuda crkvi toliki neprijatelji?«, *KL* 21/3 (1870), pp. 19–20, na p. 20.

²⁰⁶ ***, »Politički materializam«, *KL* 17/33 (1866), pp. 260–261, na p. 260.

zatim Kant, Hume koji je iz empirizma prešao u skepticizam i Hobbs, deizam (Toland, Collin, Woolston, Bollingbrooke) i opet Voltaire. Svoj doprinos je dala i treća skupina: racionalizam, panteizam (Fichte, Schelling, Hegel) i konačno Feuerbach i »mlado-Nijemci« Börne i Heine, ali i Büchner, Moleschott, Vogt i drugi, pjesnik Heine i pisac Gutzkov. Konačno, četvrtu skupinu onih koji su pripravili put modernom materijalizmu čine fiziolozi (Magendie).²⁰⁷ Kao posljedice materijalizma ističu se shvaćanja: 1. da je sve što živi oživljena tvar i 2. fatalizam.²⁰⁸

Na stranicama *Katoličkog lista* 1889. god. u nastavcima objavio je Ante Bauer dužu raspravu »Područje materijalizma«²⁰⁹ kao kritiku istoimenoga predavanja koje je Bogoslav Šulek održao 14. travnja 1888. u JAZU. U prvom dijelu rasprave Bauer podvrgava kritici Šulekovo izlaganje načela materijalizma, stavove o postanku svijeta, postanku života, duhu i duši, Bogu. U drugom dijelu rasprave (od br. 16/1889) promatra »pravo područje materijalizma« te promišlja o odnosu materijalizma i etike. Na Bauerovu raspravu reagirao je Šulek svojom raspravom, a zatim mu je Bauer odgovorio svojom novom raspravom. Te su dvije Bauerove rasprave već 1889. godine objavljene kao zasebna knjiga.²¹⁰

Na Šulekovu raspravu reagirao je i Luka Turčić, o čem na drugom mjestu u ovom radu.

Materijalističko poimanje života i svijeta navodi se kao glavni uzrok samoubojstva²¹¹ te se fatalistički konstatira kako je »materijalistička pošast zarazila također politički i ekonomski život čovječanstva, što osobito vrijedi za naše prilike«.²¹² Trend istraživanja materijalizma sa stanovišta filozofije nastavlja se i u kasnijim razdobljima *Katoličkog lista*.²¹³ Dužinom se svakako ističe rasprava

²⁰⁷ Usp. Rikardo F-ć [Rikardo Filipašić], »Materijalizam«, *KL* 20/29 (1869), pp. 225–227; 20/30 (1869), pp. 233–235.

²⁰⁸ Usp. ***, »Duhovnost duše«, *KL* 17/25 (1866), pp. 193–195; ***, »U koliko je djelovao Kopernikov sustav, da se je obnavljat počeo materijalizam?«, *KL* 31/43 (1880), pp. 339–341; 31/44 (1880), pp. 348–350.

²⁰⁹ Ante Bauer, »Područje materijalizma«, *KL* 40/8 (1889), pp. 61–64; 40/9 (1889), pp. 69–71; 40/10 (1889), pp. 77–79; 40/11 (1889), pp. 84–88; 40/12 (1889), pp. 93–95; 40/13 (1889), pp. 103–105; 40/14 (1889), pp. 111–113; 40/15 (1889), pp. 119–122; 40/16 (1889), pp. 127–129; 40/17 (1889), pp. 135–137; 40/18 (1889), pp. 143–145; 40/20 (1889), pp. 159–161; 40/21 (1889), pp. 167–169; 40/22 (1889), pp. 175–178; 40/23 (1889), pp. 183–184.

²¹⁰ Usp. »[Viestnik] Zagreb. *Područje Materijalizma. Akademička razprava Dra. Bogoslava Šuleka. Ocienio Dr. Ante Bauer.* [Zagreb: s. n., 1889]. Pod ovim smo naslovom sakupili u brošuri članke, što smo ih napisali u ovom listu.«, *KL* 40/23 (1889), p. 190.

²¹¹ Usp. ***, »Samoubojstvo – plod moderne renaissance poganske filozofije«, *KL* 48/16 (1897), pp. 121–123, na p. 121.

²¹² Jan, »Materijalistička pošast našega vijeka«, *KL* 72/35 (1921), pp. 409–412, na p. 411.

²¹³ Usp. V. I., »Novija istraživanja mediumističke materijalizacije«, *KL* 73/2 (1922), pp. 17–19, na p. 17.

Tome Starca koja je izlazila 1930–1931 godine i bavila se materijalističkim shvaćanjem svijeta. U njoj najprije daje povijesni pregled materijalizma (prema Weltes, *Kirchenlexikon*). Od petog nastavka bavi se materijom, zatim atomima, a od broja 3(1931) životom i živim. Senzitivni i intelektualni život propitkuje od broja 9 istog godišta. Starc svoju opsežnu studiju završava ovako:

»Nikad i nikako ne može gomila atoma postati svjesna sama sebe, kao nositeljice različitih doživljaja, nit može izaći iz same sebe i promatrati samu sebe kao objekt, jer materija može djelovati jedino na predmete izvan sebe. <...> Kao što ta činjenica pobija materijaliste, tako ih pobija i druga naime identičnost čovječjeg jastva. Čovjek je svjestan, da je jedan i isti u djetinskoj, mladenačkoj, muževnoj i staračkoj dobi. Da je materija izvor intelektualnog života, čovjek ne bi mogao imati svijesti o istovjetnosti svoga jastva, jer se tjelesna materija uopće, kao i mozak neprestano mijenja.«²¹⁴

2.2. Liberalizam i (liberalni) kapitalizam

Pojmovi »liberalizam« i »kapitalizam« u ondašnjim tekstovima katoličke provenijencije nerijetko se pojavljuju u paru, ponekad kao »paronimi«, čak i kao sinonimi, a često upravo kao sintagma »liberalni kapitalizam«. Liberalizam kao pojam i kao društvena pojava provlači se kroz sva godišta *Katoličkog lista*. Razlog tomu su prije svega smjernice crkvenog učiteljstva, a onda i vlastito osvjedočenje o štetnosti liberalizma na gospodarskom i moralnom području. U bibliografiju su uvršteni oni članci koji se izričito bave liberalizmom. U jednom od njih, tiskanom 1863. godine, etimološki se pristupa pojmu *liberal*, objašnjava se njegovo značenje u klasičnom i modernom smislu, pojašnjava tko je to liberal i što je liberalizam.²¹⁵

Poseban zamah borbi protiv liberalizma dao je *Syllabus*, kojim je papa Pio IX. (1792–1846–1878) upozorio na poganski karakter ekonomskog liberalizma, koji isključuje moral iz odnosa između kapitala i rada.²¹⁶ Naime, u vremenu otvorenog sukoba Crkve i liberalizma svjetovnih vlasti Pio IX. razne manifestacije liberalizma u katoličkoj sredini sankcionira enciklikom *Quanta cura* (1864), kojoj je pod naslovom *Syllabus errorum* (*Popis zablude*) priložen

²¹⁴ Tomo Starc, »Materijalističko shvatanje svijeta«, *KL* 81/37 (1930), pp. 473–475; 81/38 (1930), pp. 488–490; 81/42 (1930), pp. 535–537; 81/44 (1930), pp. 559–560; 81/51 (1930), pp. 645–646; 81/52 (1930), pp. 656–659; 82/1 (1931), pp. 7–8; 82/2 (1931), pp. 16–18; 82/3 (1931), pp. 30–32; 82/4 (1931), pp. 44–45; 82/5 (1931), pp. 57–58; 82/9 (1931), pp. 100–103; 82/10 (1931), pp. 120–121; 82/14 (1931), pp. 171–174, na p. 174.

²¹⁵ Usp. S. B., »Liberalac«, *KL* 14/39 (1863), pp. 307–309; 14/40 (1863), pp. 313–316.

²¹⁶ Usp. Jedin, *Velika povijest Crkve* VI/1, p. 734.

katalog od 80 stavova koji su ocijenjeni neprihvatljivima. Jedin ovako opisuje opseg *Syllabusa*:

»Tu je papa osudio panteizam i racionalizam, indiferentizam, koji smatra sve religije jednako vrijednima, socijalizam koji niječe pravo na posjed te podvrgava obitelj državi, krive predodžbe o kršćanskoj ženidbi, slobodno zidarstvo, odbijanje papine svjetovne vlasti, galikanizam koji vršenje crkvenog autoriteta želi učiniti zavisnim od autorizacije od strane građanske vlasti, etatizam, koji zahtijeva da se laiciziraju ustanove, da se rastavi Crkva od države i da se dade apsolutna sloboda religiji i tisku.«²¹⁷

Syllabus je u *Katoličkom listu* objavljen 1865. god. u dva nastavka. Uz to, u susljednim brojevima u časopisu se izvještava o brojnim reakcijama, kako pozitivnim tako i negativnim na *Syllabus*, o zabranama njegova proglašenja, posebno u Francuskoj, i o padu naklade onih tiskovina koje su *Syllabusom* obuhvaćene. U nastavcima je objavljena apologija *Syllabusa* od strane biskupa Félix Dupanloup (1802–1878), gdje on u trećem nastavku (III. Filozofija i um) reagirajući na tvrdnje kako Pio IX. osuđuje filozofiju i ljudski um, podsjeća na papino očitovanje iz 1853. da je um u suglasju s vjerom, da su umski razlozi valjani u dokazivanju temeljnih istina, da um djeluje prije vjere i da je um neko dioništvo u Božjem umu pa zaključuje:

»<...> [papa] koj se tako glasno prihvaća velike filozofičke tradicije, što je do nas predana po sv. Augustinu, sv. Tomi, Bossuetu i Fenelonu, koji veliki naučitelji nisu nikad, što bi[h] ja znao, pogrdili ljudskoga uma, vi kažete, da ovaj papa osuđuje zdravi um i pravu filozofiju! Al vi toga sami nevjerujete. Znete li, što papa čini u ovoj stvari? On čini, što je crkva činila u svako doba. On brani u isti čas um i vjeru, um proti sofistom, vjeru proti bezbožnikom.«²¹⁸

Autori u *Katoličkom listu* uočavaju kako se liberalizam uvukao u sve pore društva. Tako jedan od njih 1874. ističe:

»Liberalizam se je marljivo povodio za svojim predšasnici, istimi sredstvi, kojimi su se služili filozofi i iluminati, znao se je i on uvući u društvo, tako, da čovjek čitajući povijest filozofa, čuje i poviest liberalizma.«²¹⁹

Urednik Stjepan Bakšić u smrtopisu A. Bauera osvrće se na njegov urednički rad u razdoblju 1886–1890 pa prosuđuje:

»Tri su bila najjača predstavnika tadanjeg borbenog liberalizma: Spevec, Šulek

²¹⁷ Jedin, *Velika povijest Crkve* VI/1, p. 730.

²¹⁸ *** »Enciklika od 8. prosinca 1864. Iz spiska Feliksa Dupanloup, biskupa orleanskoga«, *KL* 16/21 (1865), pp. 163–166, na p. 163.

²¹⁹ J. R. [Josip Rieger], »Današnji liberalizam«, *KL* 25/33 (1874), pp. 260–261, na p. 260. Razmišljanje uz 24. poglavlje Bohlove knjige *Die Religion vom politisch-juridischen Standpunkte*.

i Brusina, pa je posve prirodno, da je s njima dr. A. Bauer kroz čitavo svoje urednikovanje od 5 godina vodio najogorčeniju borbu.«²²⁰

Štoviše Bakšić kratko opisuje te sporove i donosi popis Bauerovih članaka iz tih polemika.

Katolički list ustraje na tom da su temeljni principi liberalizma nepomirljiva opozicija katolicizmu,²²¹ i to zato što liberalizam, tvrdi se u časopisu, nije će božanski red i zagovara čovjekovu apsolutnu autonomiju i neograničenu slobodu u svim segmentima njegova života.²²² Ona filozofija koja usvaja ovakva načela smatra se liberalnom, a onda posljedično povezuje i s protestantskom ideologijom. Eduard Hartmann, kojem inače autori u *Katoličkom listu* pristupaju vrlo oprezno, ipak potvrđuje njihovu tezu o povezanosti protestantizma i liberalizma:

»Moderni liberalni protestantizam isto je tako nužna konsekvencija protestantskoga principa, kano što je papina nepogriješnost dosljedan vršak katoličkoga principa.«²²³

Maksim Relić 1889. pronalazi vezu između liberalizma i Židova²²⁴, a Gjuro Otner 1901. dovodi u svezu liberalizam i slobodno zidarstvo:

»Od kada je liberalizam i slobodno zidarstvo zavladao Evropom, koje ide za tim, da pravo odijeli od morala, državu od crkve, od tada običaje se kršćanstvo zamjenjivati sa humanitarnošću, mjesto vjere spominjati humanitet.«²²⁵

²²⁰ Dr. Stj. Bakšić, »Dr. A. Bauer u redakciji 'Katoličkog Lista'«, *KL* 88/51 (1937), pp. 606–608, na p. 607.

²²¹ Usp. Ivan Starčević, »Katolička crkva i napredak«, *KL* 51/46 (1900), pp. 397–398, na p. 398.

²²² Usp. M. Seigerschmied [Matija Seigerschmied], »Moderni liberalizam i njegov ateistički značaj«, *KL* 46/28 (1895), pp. 217–219, na p. 217; ***, »Moral bez vjere«, *KL* 48/36 (1897), pp. 282–284, na p. 283.

²²³ J. R. [Josip Rieger], »Novo djelo Hartmannovo«, *KL* 26/18 (1875), pp. 140–141, na p. 141.

Eduard Hartmann spominje se još nekoliko puta: J. Rieger, »Novi bog [Eduard Hartmann: *Philosophie des Unbewussten*, 6. izd.]«, *KL* 25/22 (1874), pp. 169–171; 25/23 (1874), pp. 177–180; 25/24 (1874), pp. 185–187. Uz ostalo o tom djelu u ovom poduljem prikazu na p. 169 stoji:

»Mi smo sigurni, da će se naši štoci zgražati pred ponorom infernalne pakosti, koja se našim očima raztvora u toj knjizi, te bi mnogi mogao pomisliti, da su to zablude jednog samo, sljepotom udarena i u zloći otvrdnula čovjeka. Ali na žalost tomu nije tako.«

²²⁴ Usp. Maksim Relić, »Liberalizam i antisemitizam«, *KL* 40/29 (1889), pp. 235–237. O spomenu Židova u *Katoličkom listu* vidjeti i druge radove.

²²⁵ Gjuro Otner, »Moral i pravo«, *KL* 52/15 (1901), pp. 165–169, na p. 169.

Ali to nije samo Otnerova teza. U časopisu se nerijetko u svezu s liberalizmom dovode slobodni zidari (masoni). Ovisno od samog urednika, u časopisu ima više ili manje vijesti o toj organizaciji. Masoni se najviše spominju za vrijeme urednika Stjepana Korenića (1896–1904), dok se kod njegova nasljednika Josipa Pazmana (1904–1912) jedva spominju. Budući da to nije predmet ovog članka, ovdje je izdvojeno nekoliko većih priloga na tu temu: J. R. [Josip Rieger],

Početak 20. st. zabilježeno je »znamenito predavanje« benediktinca Laurenta Janssensa. On je, javlja *Katolički list*, u svom predavanju u Rimu 1907. godine opisao »sve vrste liberalizma, od pravoga liberalizma, koji je zastupan u političkom programu belgijskih katolika, pa sve do bezbožnoga i tiranskoga Jakobinizma.«²²⁶ Sredinom 1920-ih nije toliki naglasak na vjerskim razlozima odbacivanja liberalizma nego više na njegovim ekonomskim i moralnim posljedicama. Tako Petar Trbuha, pišući opširnije o liberalizmu, u prvom nastavku svoga članka poimence spominje idejne utemeljitelje, u drugom nastavku raspravlja o učinku gospodarskog liberalizma na političkom području, a u trećem o plodovima liberalizma na moralnom području.²²⁷ Liberalizma se dotiče i Andrija Živković u prvom nastavku svoga članka o Crkvi i duhu europske kulture.²²⁸

2.3. Socijalizam i komunizam

U 1870-im *Katolički list* piše o načelima i djelovanju *Međunarodne udruge radnika* (tzv. *Prva internacionala*, 1864). Zbog izrazitog socijalnog anga-

»Slobodna zidarija«, *KL* 23/51 (1872), pp. 401–405; X., »Okružnica Leona XIII. o tajnih društvi«, *KL* 35/42 (1884), pp. 329–331; ***, »O slobodnozidarskom trećem redu«, *KL* 43/32 (1892), pp. 251–255; ***, »Slobodna zidarija«, *KL* 44/22 (1893), pp. 175–177; ***, »Slobodno zidarstvo i anarhija«, *KL* 45/34 (1894), pp. 279–280; Šandor Bresztyenszky, »Bi li išli u framasoni? [Prikaz knjižice »Slobodni zidari ili framasonstvo, predloženo po jednom starom hrvatskom slobodnom zidarju« (Zagreb, 1894)]«, *KL* 46/14 (1895), pp. 105–108; 46/15 (1895), pp. 113–116; 46/16 (1895), pp. 120–124; 46/17 (1895), pp. 129–131; 46/18 (1895), pp. 137–139; 46/19 (1895), pp. 145–147; S. Korenić, »Zagrebački slobodni zidari«, *KL* 47/4 (1896), pp. 31–33; ***, »Ogledalo zagrebačkim slobodnim zidarim«, *KL* 47/8 (1896), pp. 61–62; ***, »U kakovu su kolu zagrebački slobodni zidari?«, *KL* 47/10 (1896), pp. 75–78; ***, »O slobodnim zidarima čovjek, koji je bio njihov«, *KL* 47/18 (1896), pp. 140–142; ***, »Znamenit događaj u povjesti slobodnoga zidarstva«, *KL* 47/19 (1896), pp. 148–149; ***, »[Viestnik] Francuska. (Slobodni zidari vraćaju se na stari recept.)«, *KL* 47/20 (1896), p. 160; ***, »Protuslobodnozidarski kongres u Trientu i naša želja«, *KL* 47/37 (1896), pp. 293–294; ***, »Svećenici! Zatvorite oči, da ne vidite Folnegovića«, *KL* 47/38 (1896), pp. 299–301, osvrtno na knjigu Frana Folnegovića *Otvorite oči* povodom poglavlja u kojem on piše o masonima; ***, »Sudjelovanje Hrvata na antimasonskom međunarodnom konresu [26.–30. 9. 1896. u Tridentu/Trientu]«, *KL* 47/38 (1896), pp. 301–303; ***, »Sa antimasonskog kongresa [Šegvičev govor]«, *KL* 47/44 (1896), pp. 326–328; ***, »Protivnici antimasonskog kongresa«, *KL* 47/45 (1896), pp. 365–367; Idem, »Nehotice framazon«, *KL* 47/46 (1896), pp. 373–374; ***, »Simbolička velika loža ugarska«, *KL* 48/43 (1897), pp. 337–339; ***, »[Književnost] Slobodna zidarija uopće i u nas od god 1717. do godine 1848. Napisao dr. Mirko Marchetti [Prikaz knjige]«, *KL* 49/42 (1898), p. 346.

²²⁶ »[Vjesnik] Rim. Znamenito predavanje. Ovih dana držao je član akademije Arcadia O. L. Janssens O. S. B.«, *KL* 58/7 (1907), p. 83.

²²⁷ Usp. Dr. P. Trbuha, »Moderni socijalni problem i kršćanstvo«, *KL* 76/50 (1925), pp. 645–649; 76/51 (1925), pp. 681–682; 76/52 (1925), pp. 693–694.

²²⁸ Usp. Andrija Živković, »Katolička crkva i duh europske kulture«, *KL* 77/22 (1926), pp. 303–305.

žmana u navedenom razdoblju liberalni kapitalizam okrivljuje jezuite i katoličku Crkvu za nastanak *Internacionale* i tvrdi da postoje tzv. »crljeni i crni internacionalci«. ²²⁹ Socijalizam i komunizam se u 19. st. u časopisu najčešće koriste u sinonimnom značenju.

Nakon što je papa Pio IX. u *Syllabus errorum* (1864) osudio poganski karakter ekonomskog liberalizma, koji isključuje moral iz odnosa kapitala i rada, dodatno je ohrabren katolički socijalni pokret u europskim zemljama. On postaje opozicija individualističkom idealu ekonomskog liberalizma. ²³⁰ Autori priloga socijalnofilozofske tematike u *Katoličkom listu* vrlo ozbiljno analiziraju stanje u društvu s različitih aspekata i bezrezervno podržavaju zahtjeve radnika. Među drugima, u opravdane zahtjeve ubrajaju: povišenje plaće, skraćenje radnog vremena, ukidanje nedjeljnog rada, ravnopravnost s vlasnicima, državna zaštita. ²³¹ Autori socijalno stanje promišljaju i sa stanovišta položaja žene u društvu. ²³²

U članku »'Moderna država' i socializam«, preuzetom iz stranih novina, uz ostalo se uočava kako je »moderna država« prije svega država bez kršćanstva, a zatim i ovo:

»Tako da se moderna država svojim atheističnim licem nadje jedino u materiji i materijalnih interesih, i tu za nju ništa neima vrijednosti, što prelazi preko tih granicah. 'Maximisacija' obćenitoga materijalnog dobra, i 'minimisacija' materijalnoga zla u svem obsegu društvenog područja.« ²³³

Uz to što je takva država apsolutistička država, ona je i liberalna. Ona je liberalizam pod krinkom »moderne države«. U drugom se nastavku obrađuje nova državna teorija:

»Usljed tog odmetnuća [od kršćanstva] nagnuše kako filozofija tako i državne nauke opet na starinu, da se u njoj 'preporode'.« ²³⁴

U svezi s novom društvenom teorijom spominju se Platon, Hobbes, Rousseau i Hegel, svaki sa svojim promišljanjima o državi pa se dalekovidno zaključuje:

»Socializam je čedo 'liberalne moderne države'; ali to diete diže ruku na svoju

²²⁹ *** , »Internacionalci«, *KL* 22/51 (1871), pp. 417–419. na p. 418.

²³⁰ Usp. Jedin, *Velika povijest Crkve* VI/1, pp. 734–735.

²³¹ Usp. Ant. J., »Opravdani zahtjevi radnika«, *KL* 34/12 (1883), pp. 89–91; 34/13 (1883), pp. 97–99.

²³² Usp. »Socijalizam i kršćanka«, *KL* 29/36 (1878), pp. 318–320.

²³³ *** , »'Moderna država' i socializam [»Katholik« (2/1, 1871)]«, *KL* 22/43 (1871), pp. 352–354, na p. 352.

²³⁴ *** , »'Moderna država' i socializam«, *KL* 22/44 (1871), pp. 361–363, na p. 362.

mater i batom ju bije i ubija. Na razvalinah 'moderne' diže se socialistička država.«²³⁵

Temelj liberalne države je »imanje i imetak«, a glavni zakon »jednakost pred zakonom«, imanje je pak nejednako raspoređeno. Na tom pada moderna država.²³⁶ Nešto više prostora u četvrtom nastavku članka »'Moderna država' i socializam« dobili su Saint-Simon, Fourier, Proudhon kao zagovornici socijalističke države.²³⁷ Posljednji nastavak, s istim naslovom i tematikom, otisnut je nakon više godina.

Autori u *Katoličkom listu* bez ikakva ustručavanja ukazuju na bezdušno postupanje liberalnog kapitalizma prema radništvu kao na glavni uzrok opravdanog organiziranja radništva. Josip Rieger iz broja u broj donosi iscrpne analize socijalnih pojmova, opisuje socijalne nevolje i nepravde, položaj radništva u različitim državama. Kao reprezentativan primjer može se navesti njegov članak »K socijalnomu pitanju«, u kojem Rieger u brojevima 18–20 (1874) navodi socijalno pitanje kao najvažnije pitanje svog vremena. Prenosi i podržava zahtjeve radnika: da im se daju sva građanska prava, da se dokine rad nedjeljom, da se povise radničke plaće, da se ograniči radno vrijeme, da se omogući ne raditi ženama i djevojkama. U brojevima 5–6 (1875) uvrštena su promišljanja iz posmrtno objavljenih zapisa Karla Reischla koji se bavio socijalnim pitanjem i o tom predavao na Sveučilištu u Münchenu.²³⁸ Uz ostalo Rieger na drugom mjestu piše i ovo:

»Da je zadaća socijalista i komunista proizvesti onu veliku promjenu, to oni sami izpoviedaju. Vodja njemačkih socijalista, Karlo Marx, izdao je 1847. u društvu s Engelsom 'komunistički manifest'. U tom se manifestu veli doslovce: 'Proleterijat, to jest najniži razred današnjega društva, nemože se podignuti, nemože se na noge osoviti, ako oni, koji su nad njim, neprsnu u zrak. Stranka, koja sada vlada, stvorila je svoje grobare. Da će ona propasti a proleterijat pobiediti, to je sigurno.'«²³⁹

Godine 1889. uočeno je kako su vođe radničkog pokreta stale protiv vjere i Crkve:

»1. proslavljuje se socijaldemokracija, komuna, revolucija, jednakost stališa; uzpiruje se mržnja na imućnike;

²³⁵ ***, »'Moderna država' i socializam«, *KL* 22/45 (1871), pp. 369–371, na p. 369.

²³⁶ Usp. ***, »'Moderna država' i socializam«, *KL* 22/45 (1871), pp. 369–371, na p. 370.

²³⁷ Usp. ***, »'Moderna država' i socializam«, *KL* 22/46 (1871), pp. 377–379, na p. 377–378.

²³⁸ Usp. J. Rieger, »K socijalnomu pitanju«, *KL* 25/18 (1874), pp. 137–140; 25/19 (1874), pp. 145–147; 25/20 (1874), pp. 153–155; 26/5 (1875), pp. 33–36; 26/6 (1875), pp. 41–44.

²³⁹ J. R. [Josip Rieger], »Sjeme moderne kulture«, *KL* 25/5 (1874), pp. 33–36, na p. 35.

2. iztiče se bezbožna tendencija proti svemu što je ne samo crkveno, vjersko, [nego] u obće duhovno.«²⁴⁰

O socijalnim pitanjima u zadnjem desetljeću 19. st. u *Katoličkom listu* više piše Josip Volović. Uz ostalo on komentira i pismo pape Lava XIII. o socijalnom pitanju iz 1891. godine. Uz druge, zastupljeni su kao autori i Korenić²⁴¹ i Bauer.

U prvi se plan stavljaju »dvije poglavite zablude modernog socijalizma«:

»Jedna je od glavnih zabluda modernog socijalizma, što obećaje, da će sva i neukloniva zla sa lica zemlje odstraniti; druga pak zabluda jest, što misli da će porušiv dojakošnji društveni, naročito kršćanski poredak u svijetu stvoriti novi red, gdje će svi članovi društva uživati potpunu sreću, neku vrst zemaljskoga blaženstva.«²⁴²

Kao treću »poglavitu zabludu« valja spomenuti usvajanje darvinističkog nazora na svijet:

»Upliv dakle darwinizma na današnji socijalistički pokret ne da se poreći, pa ako stvar pomnije ispitamo, doći ćemo do ovih triju teza:

- I. Darwinizam služi socijalnoj demokraciji kano oružje protiv kršćanske religije.
- II. Darwinizam služi socijalnoj demokraciji kao temelj za novu socijalističku etiku.
- III. Darwinizam podupire i pomaže ekonomičku politiku socijalizma.«²⁴³

Tako na mjesto početnog zauzimanja za socijalni položaj radništva dolazi okapanje sa strankama socijalista:

»Danas socijalisti u sav glas viču: radnici, proletarci, okupite se, svi treba da budete jedno: proletarci. Socijalizam jedini kadar vam je pomoći. No može li zaista socijalizam proletarijatu pomoći? <...> Troje naime obećaje socijalizam radnicima i pristašama: 1. malo rada; 2. izobilje uživanja; 3. slobodu.«²⁴⁴

Konačno, uz radnike ideolozi smjeraju prodrijeti i među seljake, no:

»Seljački svijet još ipak ima nešto vjere, s njim je teži posao, [pa] zato se sav rod filozofa vrti oko tako zvanoga trećega staleža – 'gradjanstva'.«²⁴⁵

²⁴⁰ S. H., »Radničko pitanje«, *KL* 40/26 (1889), pp. 209–211, na p. 209.

²⁴¹ Usp. Dr. N. K. [Nikola Kolarek], »† Kanonik Mons. S. Korenić«, *KL* 91/49 (1940), pp. 581–584.

²⁴² ***, »Dvije poglavite zablude socijalizma«, *KL* 45/26 (1894), pp. 209–212, na p. 209.

²⁴³ Dr. F. F. [Ferdinand Frankl], »Darwinizam i njegov upliv na današnji socijalni pokret«, *KL* 46/41 (1895), pp. 325–326, na p. 326.

²⁴⁴ ***, »Proleterijat«, *KL* 49/22 (1898), pp. 175–177, na p. 174.

²⁴⁵ ***, »Socijalno pitanje i svećenstvo«, *KL* 50/18 (1899), pp. 140–141, na p. 141.

Na sve to socijalisti odgovaraju, poručuje vijest iz Belgije, kako je nemoguće da netko bude socijalist i da istovremeno pristaje uz neku vjeroispovijest.²⁴⁶

Na tragu pokušaja ispravljanja socijalnih nepravdi nalazi se i govor zastupnika Josip Beruta (1876) koji govoreći o osiromašivanju seljaka uz ostalo kaže:

»A za ledjima nam stoji strašilo našega vieka, komunizam, koje bi moglo i naš narod progutati. A tko je tomu kriv? Ona institucija koja bi narod morala voditi na vrhunac sreće, a ona ih potiskuje u jarak biede, moderna država najme s svojimi načeli i svojimi eksperimenti.«²⁴⁷

Uz iscrpne analize časopis donosi i vijesti o socijalnim neredima i akcijama iz cijelog svijeta, primjerice: o uhićenju čelnika *Internacionale* u Rimu 1873. godine, o prosvjedima radništva u Njemačkoj 1877. ili u Americi iste godine. Autori prozivaju krivce za socijalne nepravde, a uz gospodarstvenike koje je obuzela pohlepa poneki spominju i veleposjednički dio klera.²⁴⁸

I enciklika pape Lava XIII. *Quod apostolici muneris* (1879), u kojoj se uz nihilizam i komunizam osuđuje i socijalizam, doprinijela je promišljanju druge strane radničkog pokreta. U svojim vijestima *Katolički list* bilježi različite diverzije²⁴⁹ i učestale atentate na političke dužnosnike u drugoj polovici 19. st.²⁵⁰ U nešto kasnijem članku Josip Volović također se bavi anarhizmom kao socijalnim pokretom u Rusiji. Načelno, zagovara se stav kako protiv anarhista ne pomaže sila nego treba osnažiti državni sustav, školstvo i religiju.²⁵¹ U poglavlju »Predmet razdora i temeljno načelo postavljeno od socijalista« drugog nastavka članka »Glavnica i rad« (1880., prijevod s talijanskog) spominju se Saint-Simonovi, Fourierovi, Blancovi, Marxovi i Lassalleovi stavovi o društvu i radu.

I u prvim desetljećima 20. st. javljaju se pomalo zakašnjeli (ali s obzirom na ono što će se tek dogoditi očito preuranjeni) prilozi.²⁵² Tako, pojedini autori u *Katoličkom listu* nastoje ukazati na dodirne točke između kršćanstva i komunizma od kojih bi jedna svakako bila odricanje od prirodnog prava na privatno

²⁴⁶ Usp. ***, »[Vjesnik] Belgija. O religiji i socijalnoj demokraciji«, *KL* 58/7 (1907), p. 84.

²⁴⁷ ***, »[Viestnik] Dne 3. o. mj. [3. 11. 1876.] čuo se u našoj sabornici govor koji je duhove ne malo uzbunio«, *KL* 27/45 (1876), p. 389.

²⁴⁸ Usp. J. I–ć, »Tko podupire socijalizam?«, *KL* 37/36 (1886), pp. 284–286; ***, »Neuspjeh internacionalne socijaldemokracije«, *KL* 47/40 (1896), pp. 315–316.

²⁴⁹ Usp. ***, »Nihilizam u Ruskoj«, *KL* 28/41 (1877), pp. 355–357. Povodom paljevine palača po Petrogradu članak piše o »nihilizmu« (riječ je o anarhizmu) kao i o liberalizmom uvjetovanom socijalizmu.

²⁵⁰ Usp. ***, »[Viestnik] Kako u samom Berlinu, tako i po drugom svijetu <...>«, *KL* 29/11 (1878), p. 191; ***, »[Viestnik] Francezka. [Uselilo 2.000 nihilista]«, *KL* 33/45 (1882), pp. 356; ***, »[Viestnik] Anarhiste napreduju po Francezkoj sve bolje«, *KL* 33/49 (1882), p. 392.

²⁵¹ Usp. »Ruski nihilizam«, *KL* 41/29 (1890), pp. 240–242; 41/30 (1890), pp. 347–348; ***, »[Viestnik] Agramer Zeitung i anarhizam«, *KL* 45/11 (1894), p. 92.

²⁵² Usp. ***, »Glavnica i rad. Iz talijanskog preveo J. Urpani«, *KL* 31/1 (1880), pp. 12–14.

vlasništvo.²⁵³ Potaknut ovim razmišljanjem Stjepan Bakšić za dva tjedna iznosi nešto domišljenije stavove o toj važnoj temi:

»Ne smijemo dakle puk odgajati u duhu kolektivizma, nego protiv liberalnog kapitalizma treba uvesti zakonitu zaštitu proleterijata, koja svakom radniku mora da zajamči dostojni život i dok radi i dok onemogne. Ovako je po zakonu naravi i po duhu Evanđelja.«²⁵⁴

Ovim nisu zaključene rasprave o individualizmu i kolektivizmu, smislu kolektiviteta, trenutnim socijalnim i inim problemima.²⁵⁵

Poslije Oktobarske revolucije (1917), Španjolskog građanskog rata (1936–1939), a posebno poslije enciklike pape Pija XI. (1857–1939) *Divini Redemptoris* (1937) na stranicama *Katoličkog lista* znatno se više spominje komunizam. U prvom su planu negativne strane njegove realizacije u konkretnosti. Tako, ratni događaji u Rusiji, a zatim i u Španjolskoj, kao i zabrinjavajuće širenje komunizma u drugim europskim državama, daju povod za veći broj napisa na temu komunizma, a tomu posebno doprinose vijesti s terena koje ovdje nisu izvršene zbog njihove množine.

U međuratnom razdoblju učestalije se javljaju članci o komunizmu različite duljine, pa i u više nastavaka. Upozorava se na knjige i brošure koje se bave komunizmom. Među autorima se ističu Paša, Kolarek i Golubić. U tim se člancima komunizmu na teorijskoj razini ponajprije prigovara ateizam i materijalizam, a kao alternativa nudi se kršćanski solidarizam. Agitaciji »boljševičkog komunizma« nastoji se doskočiti organiziranjem *Katoličke akcije*. Tako Tomislav Poglajen 1931. piše:

»Agresivnost boljševičkog ateizma postaje opasnom, iz dana u dan sve opasnijom – i to za sve evropske zemlje <...> Budimo na oprezu! Boljševičko-ateistička propaganda nove Internacionale ne će ni nas poštedjeti. Ona će nastojati da se u okviru ovog ili onog društva, kluba i t. d., pod klinkom ovog ili onog 'znanstvenog' predavanja, na stranicama ove ili one publikacije i k nama zavuču.«²⁵⁶

Zato je potrebno, po mišljenju Kolarića, među narodom poticati hrvatsku svijest i ponos te vjeru.²⁵⁷

²⁵³ Usp. Fra Jeronim, »Kršćanstvo i komunizam«, *KL* 70/18 (1919), pp. 212–214.

²⁵⁴ Stj. Bakšić [Stjepan Bakšić], »Komunizam i socijalno–ekonomski problem«, *KL* 70/21 (1919), pp. 245–247, na p. 247.

²⁵⁵ Usp. d. p., »Metafizički i religijski pogled na suvremenu civilizaciju«, *KL* 87/52 (1936), pp. 469–451.

²⁵⁶ Stj. Tomislav Poglajen, »Pred novom ofenzivom boljševičkih bezbožaca«, *KL* 82/10 (1931), pp. 112–114, na p. 113.

²⁵⁷ Usp. A. Kolarić, »Boljševizam, narod i mi. Reminiscencije i perspektive«, *KL* 91/6 (1940), pp. 68–70, na p. 70.

Socijalna osjetljivost Crkve, pa posljedično i *Katoličkog lista* u prvom se desetljeću 20. st. manifestira položaj seljaštva u Hrvatskoj. Izraz tog je organiziranje i populariziranje socijalnih tečajeva o čem se u *Katoličkom listu* mogu pročitati brojne vijesti, a u ovdašnjoj bibliografiji popisane su samo neke značajnije. Mogu se uzeti za primjer teme socijalnih tečajeva iz 1914: o zadrugarstvu (Pušenjak), o praktičnom apologetskom radu (Barac), o religioznim orijentacijama (Gavrić), o omladinskim društvima (Puđak), o seljačkim kreditnim i gospodarskim zadrugama (Trbuha), o osnivanju seljačkih zadruga (Gollner), o hrvatskom katoličkom savezu (Ivšić).²⁵⁸ U časopisu se češće donose i upute svećenicima kako se socijalno založiti za boljitak seljaštva. Josip Marušić u svom dužem članku »Katolički kler i soc.[ijalno] pitanje« u nastavcima obrađuje socijalno pitanje pod nekoliko vidika, kako sugeriraju i podnaslovi: »O osobinama svećenika koji hoće raditi na socijalnom polju«, »Što moraju raditi crkva i država da spase obitelj«, »Svećenik kao organizator«, »Temeljne nauke socijaldemokracije ne daju se spojiti s kršćanskom vjerom«, »Socijalna reforma i oživljavanje kršćanskoga duha«.²⁵⁹

U tijeku Prvoga svjetskog rata na neko je vrijeme prekinuto to plodno djelovanje i izvještavanje. Između dvaju svjetskih ratova socijalna djelatnost nije nestala, štoviše pojačala se. U *Katoličkom tjedniku* redaju se izvještaji o socijalnom tjednu u Mađarskoj, Austriji, Sloveniji, Francuskoj, Poljskoj, Švicarskoj i drugdje. Do početka Drugoga svjetskog rata u Zagrebu su organizirana četiri socijalna tjedna o kojima je u listu izvještavano, a posebno detaljno o onom prvom.²⁶⁰ Socijalne tjedne organizirala je Katolička akcija, a Uredništvo ih je nastojalo dostatno popularizirati i među klerom. Poticaj izrazitom zalaganju oko socijalnih pitanja dale su papinske enciklike posvećene toj tematici: *Rerum novarum* (1891) i *Quadragesimo anno* (1931). Prva je objavljena u hrvatskom prijevodu i popraćena komentarom Josipa Volovića,²⁶¹ dok je druga prikazana i popularizirana.²⁶² U listu je popraćena i pedeseta obljetnica enciklike *Rerum novarum* i prenijet radijski govor pape Pija XII. posvećen toj obljetnici.²⁶³

²⁵⁸ Usp. ***, »Socijalni tečaj održan je dne 26. i 27. veljače prema oglašenom rasporedu«, *KL* 65/10 (1914), pp. 120–121.

²⁵⁹ Usp. J. Marušić [Josip Marušić], »Katolički kler i soc. pitanje«, *KL* 64/10 (1913), pp. 103–112; 64/11 (1913), pp. 123–125; 64/12 (1913), pp. 137–139; 64/13 (1913), pp. 149–150; 64/14 (1913), pp. 162–163.

²⁶⁰ Usp. ***, »Osnutak socijalnih tjedana kod nas«, *KL* 83/46 (1932), pp. 546–547.

²⁶¹ Usp. ***, »Enciklika sv. Oca Leona XIII. o stanju radničkom«, *KL* 42/29 (1891), pp. 231–234 i dalje u susljednim brojevima.

²⁶² Usp. ***, »Enciklika Sv. Oca Pija XI. O socijalnom i radničkom pitanju prigodom XL-godišnjice enciklike 'Rerum Novarum' 15. maja 1931.«, *KL* 82/21 (1931), pp. 253–254; ***, »Sv. Otač papa o krizi, nezaposlenosti, oružanju i dobrotvornosti«, *KL* 82/42 (1931), pp. 505–506.

²⁶³ Usp. ***, »Pedesetogodišnjica enciklike 'Rerum Novarum'«, *KL* 92/20 (1941), pp. 235–238;

2.4. Fašizam i nacionalsocijalizam

U *Katoličkom listu* obrađuje se odnos pape Pija XI. i talijanske fašističke vlade, i to u dvije prigode: potpisivanje konkordata (1929) i fašističko nasilje nad katoličkim organizacijama. O kakvim se odnosima radi, može se iščitati iz govora Pija XI. na audijenciji Dijecezanskog savjeta rimske Katoličke akcije 25. ožujka 1928. Govor je prenijet u *Katoličkom listu*, a masnim su slovima naglašene ove riječi iz Papina obraćanja:

»<...> da se često može i mora mučati, ne zato jer se nema što reći, nego zato, da se ne pogorša prilike, koje već i onako nijesu dobre te zato, jer javno mučanje ne znači čisto i prosto mučanje.«²⁶⁴

Fašistički progoni *Katoličke akcije* u Italiji 1931. osuđeni su Papinim pismom *Non abbiamo bisogno* koje je potpisao 29. lipnja 1931. a *Osservatore Romano* donio na svojim stranicama 5. srpnja 1931. godine. U *Katoličkom listu* su donijeti glavni naglasci iz Papina pisma: nakon autorova uvoda u kojem su pojašnjene okolnosti koje su Papu sklonile da se obrati javnosti, iznijeti su glavni naglasci pisma po poglavljima te je na kraju izdvojen dio iz zaključnog dijela u kojem Papa naglašava kako je namjera ovih progona mladež podložiti isključivoj koristi jedne stranke, jednog režima i jedne ideologije.²⁶⁵ *Katolički list* prenio je izraze bezrezervne potpore talijanskoj *Katoličkoj akciji* i istupu Pija XI.²⁶⁶

Izuzme li se članak Andrije Živkovića iz 1938. o rasizmu s biološkog, ideološkog, moralnog i političkog gledišta,²⁶⁷ koji se u širem smislu može shvatiti i kao odjek promišljanja Pija XI. o nacističkom totalitarizmu u pismu *Mit brennender Sorge* (1937) koju je *Katolički list* donio u cijelosti, drugi filozofsko-teorijski tekstovi o postavkama nacionalsocijalizma u *Katoličkom listu* nisu uočeni. I vijesti o stanju Crkve u nacističkoj Njemačkoj nisu tako česte. Jesu li za stanovitu podozrivost prema svemu što se događalo u Njemačkoj za-

***, »Sv. Otac Pijo XII. o socijalnim problemima današnjice«, *KL* 92/24 (1941), pp. 273–275; 92/25 (1941), pp. 286–287; 92/26 (1941), pp. 297–298.

²⁶⁴ I. B., »Sveti Otac Papa o fašizmu«, *KL* 79/15 (1928), pp. 189–190, na p. 190.

²⁶⁵ Usp. n., »Enciklika Sv. Oca Pija XI o progonu Katoličke akcije u Italiji [29. 6. 1931.]«, *KL* 82/28 (1931), pp. 339–341.

²⁶⁶ ***, »Hrvatski metropolitna prigodom fašističkih progona protiv Katoličke Akcije«, *KL* 82/24 (1931), p. 297; ***, »Protest središnjice Kat. Akcije u Zagrebu protiv fašističkih nasilja«, *KL* 82/24 (1931), p. 299; ***, »Središnji katolički savez za progonjenu Katol. akciju u Italiji«, *KL* 82/26 (1931), p. 232; J., »Spor između talijanskog fašizma i Vatikana«, *KL* 82/26 (1931), p. 321; –r–, »Crkvenopolitički sukob u Italiji i Katolička Akcija«, *KL* 82/31 (1931), pp. 378–379.

²⁶⁷ Usp. A. Živković [Andrija Živković], »Rasizam u svijetlu katoličkoga nazora na svijet i život«, *KL* 89/33 (1938), pp. 389–392.

služna i još uvijek živa sjećanja na progone Crkve iz vremena »Kulturkampf« (1871–1879), o čem se u *Katoličkom listu* svojevremeno itekako izvješćivalo, valja dodatno istražiti.

Dakle, iz dosad rečenog slijedi kako se, po pisanju *Katoličkog lista*, korijen političkih koncepcija i/ili ideologija 19. i 20. st. nalazi u ateizmu i materijalizmu koji se nerazdvojno isprepleću na taj način da su jedan drugom i uzrok i posljedica, a manifestiraju se kroz novovjekovnu filozofiju, liberalizam i totalitarne ideologije 20. st. Slijedeći smjernice crkvenog učiteljstva, suradnici i urednici *Katoličkog lista* dosljedno su i sami prepoznavali znakove vremena i naslutili izazove koje su sa sobom nosila nova misaona, politička i društvena strujanja.

Pri tom su neki išli ispred svog vremena kao Josip Rieger čija socijalna osjetljivost posebno dolazi do izražaja 1873–1875. i pokazuje se u analizama stanja na gospodarskom i socijalnom planu s posebnim naglaskom upravo na radništvu. On već tada u liberalnom kapitalizmu ne vidi tek gospodarske odnose nego i moralni problem (»socijalne grehote«) koje će uroditi pogubnim posljedicama. Kasnije će u *Katoličkom listu* za te teme biti osjetljiviji Josip Volović. Kroz prethodno poglavlje do izražaja su došle tri susljedne, otprilike jednako duge vremenske cjeline unutar *Katoličkog lista*: prva u kojoj dominira apologetika usmjerena na racionalizam i liberalizam, druga obilježena prirodnanstvenim raspravama i treća orijentirana na socijalne pojave i totalitarne ideologije.

3. Neoskolastički pokret i filozofija u Katoličkom listu

Sredinom 19. st. javlja se ontologizam kao pokušaj restauracije intelektualizma u platonskoj i augustinskoj tradiciji. Roger Aubet u Jedinovoj *Velikoj povijesti Crkve*, osvrćući se na filozofiju u katoličkoj Crkvi treće četvrtine 19. st. podosta simplificirano piše:

»Reakcija protiv tradicionalizma i ontologizma bila je posljedica skolastičke renesanse koju je propagiralo konzervativno krilo romantike oduševljeno idejama i institucijama srednjega vijeka. Prije 1870. mnogi pristalice povratka k skolastici još nisu bili pravi neotomisti, nego više eklektičari koji su se htjeli vratiti k filozofiji srednjega vijeka <...>.«²⁶⁸

Časopis je u 1850-im popratio događanja u svezi Antona Günthera (1783–1863), koji se zalagao za neki srednji put između moderne i skolastičke filozofije:

»Günther je svećenik, koji je na polju keršćanske filosofije europejsko ime stekao. Vidjevši, kako je idealizam nemački, izišavše iz protestantskog racionalizma,

²⁶⁸ Usp. Jedin, *Velika povijest Crkve* VI/1, p. 659.

prelaziv sve filozofičke phase, napokon u najnovijem obliču puke negativnosti – pantheističkom sustavu – duboko zavladao u nekojih glavah, dapače se i na nekojih naučnih zavodah ugnjezdio, te postao u naše vreme u Nemačkoj, ono što je u srednjem veku bila filozofia Aristotelova, znak učenosti, vidjevši, velimo, sve to, mislio je, medju mnogimi drugimi, Günther, kako bi moći ovu svebožnu [=panteističku] slabost od keršćanskih deržavah uzbiti.«²⁶⁹

Na sličan način i iz istog perioda nailazimo u *Katoličkom listu* i na kratki sadržaj filozofskog sustava Jean-Marie de Lemennaisa (1780–1860):

»Iz njega se vidi, da njenomu sastavitelju nije drugo manjkalo, nego da ono glavno načelo [‘sveobća svest čovečanstva’], na kojem ga je sagradio, zameni s ugledom naučajuće cerkve, pa bi ovaj stav bio proslavio Lamennaisa, kao što ga je ovako ozloglasio.«²⁷⁰

Ontologizam je od crkvenog učiteljstva osuđen 1861. godine. Katolički list priopćuje:

»Ontologični nauk profesora Ubagha [Gerhard Casimir Ubaghs, 1800–1875] bio je već davno osuđen medju krive nauke (1843. i 1844.); ali se je ota osuda sve do sada držala u potaji.«²⁷¹

U *Katoličkom listu* nešto kasnije (1885) izlazi članak popraćen pripadajućim bilješkama u kojem se u više nastavaka izlažu glavna načela ontologizma i razlozi zbog kojih se ontologizam ne može prihvatiti. Začeci ontologističkih postavki prepoznaju se već kod Platona, kasnije kod Avicene te u novije vrijeme kod Nicolasa Malebranchea (1638–1715). Glavni predstavnik ontologizma jest Vincenzo Gioberti (1801–1852) čije se naučavanje sažeto izriče u tvrdnji: *primum logicum* jest istovjetno *primum ontologicum*, a oboje je *primum philosophicum*.²⁷²

U analizi stanja katoličkih bogoslovnih i filozofskih učilišta u Njemačkoj 1870-tih nalazi se podjela na one koji su studirali u Rimu (romanisti) i one koji su studirali u Njemačkoj. Prvi, konzervativniji, smatraju se sljedbenicima skolastičkih učenja, dok su drugi liberalniji, pristaše njemačkoga znanstvenog pravca. O potonjim se kaže:

»Oni slave i dižu kano njemačku znanost noviju njemačku mudroslovlju, koja je na tlu protestantskom uzbujila, mudroslovlju Kantovu, Fichteovu, Hegelovu, Schellingovu i kako se već svi ti branioci i nosioci njemačke misli zovu, kojih se sustavi nikako do trajne slave uzpeti nemogu, nego se pokrivaju plaštem

²⁶⁹ ***, »Güntherova stvar u Rimu«, *KL* 5/3 (1854), pp. 18–19, na p. 18.

²⁷⁰ ***, »Abbe Lamennais«, *KL* 5/12 (1854), pp. 91–93, na p. 92.

²⁷¹ ***, »Iz Lovana <...>«, *KL* 16/7 (1865), p. 56.

²⁷² Usp. Dr. Fr. K., »Nešto o Ontologizmu«, *KL* 36/3 (1885), p. 23; 36/4 (1885), pp. 28–32; 36/5 (1885), pp. 35–38; 36/6 (1885), pp. 43–45; 36/7 (1885), pp. 53–55.

zaboravnosti, ostavljajući za sobom jedino klicu racionalističkih težnjah u protestantizmu, da se kršćanstvo predoči svijetu kano puka filozofička škola <...> Pak što je jošte najtužnije, u istu exegezu uvadjao je njetko svoj filozofijsko bogoslovni sustav <...>«²⁷³

Nekako u to vrijeme na vrhuncu je slučaj profesora na münchenkom sveučilištu Ignaza von Döllingera (1799–1890), najmarkantnije ličnosti njemačkog katolicizma u drugoj i trećoj četvrtini 19. st. Pojašnjen je njegov odnos prema Crkvi u kontekstu dogme o papinoj nepogrešivosti.²⁷⁴ O ovom slučaju na sveučilištu u Münchenu urednik Šimun Balenović (1867–1872) *Katoličkom listu* prilaže i poseban dodatak pod naslovom »Döllingerov odpor, Prilog broju 16. 'Kat. lista' [1871]« u kojem poslije kratkog uvoda donosi Döllingerovo pismo nadbiskupu, pismo profesorskog zbora nadbiskupu i konačno nadbiskupovo pastirsko pismo. Ovaj je slučaj i dalje praćen.²⁷⁵

Vrijeme je to kad pojedinci postavljaju i pitanje adekvatnosti filozofske izobrazbe u bogoslovnim školama. U temelju tog promišljanja jest stav kako je suvremenim društvom zavladao skepticizam, kako društvo ne drži do vjere i prezire sve što »miriše« na skolastiku:

»<...> mlad čovjek, iziđav iz sjemeništa, gdje se na sve ove točke nije pazilo, nadje se u neobičnu svijetu, koga niti on razumie, niti njega svet. Tudier sreta on učenjake sboreće posve drugačije, nego što szboriah učenjaci vieka, jedino poznata ovom novaku.«²⁷⁶

Usporedo s promišljanjem opravdanosti povratka tomističkoj tradiciji postavlja se i pitanje skolastičke latinske terminologije. U tom smislu 1859. nepotpisani autor piše:

»Školastika se je sve do pod konac prošloga stoljeća držala vrhovah, dočim je ravnice bila prikrla filozofija, gola, ravna i prazna, ali budući u živu i narodnom jeziku, svatko mogaše do nje i svatko je mislio, da mora biti filozof <...> da školaistička znanost, ako hoće svoje nazad dobiti, mora pograbititi ono isto oružje kojim protivnici toliko toga predobiše, t. j. mora se latiti narodnih živih izrazah.«²⁷⁷

²⁷³ J. Žerjavić [Juraj Žerjavić], »Romanizam, skolasticizam i njemačka znanost«, *KL* 21/16 (1870), pp. 141–144, na p. 142.

Od istog autora u br. 20 obavijest o njegovoj knjizi *Nepogrešivost Papina* (1870).

²⁷⁴ Usp. »Döllingerov položaj naspram Crkvi«, *KL* 21/50 (1870), pp. 435–437; 21/51 (1870), pp. 443–445; 21/52 (1870), pp. 459–461; ***, »Iz Njemačke«, *KL* 22/15 (1871), pp. 111–112. Otpor priznavanju papine nepogrešivosti: Döllinger i prof. fil. Frohschammer.

²⁷⁵ Usp. ***, »Döllingerova izjava u Monakovu«, *KL* 33/32 (1882), pp. 255–256.

²⁷⁶ S. B., »Gojitba mladića za duhovni stalež«, *KL* 13/10 (1862), pp. 73–77, na p. 75.

²⁷⁷ ***, »Jezik za katoličku znanost«, *KL* 10/42 (1859), pp. 331–333, na p. 332.

Dosta tog se u teologiji i filozofiji dogodilo sredinom 19. st. prije nego je svjetlo dana ugledala »Okružnica nj. svetosti pape Leona XIII <...> o obnovi kršćanske filosofije po duhu angjeoskoga učitelja Tome Akvinca u katoličkih školah« *Aeterni Patris* (1879) i na svoj način usmjerila postojeće rasprave. Tome je pripomogao i njezin (brzi) hrvatski prijevod na stranicama *Katoličkog lista*, praktički iste godine kad je enciklika i objavljena. O tom uz encikliku stoji i opaska uredništva:

»Obećali smo štiocem svojim, da ćemo im encikliku sv. oca priobćiti u celosti. Ovim odužujemo im se prema obećanju. Željeli smo ju priobćiti u izvornom jeziku, al nam takva nikako do ruku nije doći mogla. Zato je evo u prevodu. Šaljuć ju ovakvu mislimo ugoditi i onim čitateljem, kojim bi u izvorniku nerazumljiva bila. Želimo pako, da pokoristi svakomu, pak za to upozorujemo na ovo novo remek-djelo sv. stolice, koje zamijeravaju i oni, koji joj nipošto skloni nisu. Ne propusti nitko ne samo pročitati ju, nego razmišljati o njoj. Svaka misao izrečena unoj vrijedna je toga. Ured.«²⁷⁸

U jednom od nastavaka opsežnog smrtopisa Lava XIII. istaknuto je upravo njegovo zauzimanje za filozofiju Tome Akvinskog.²⁷⁹ Zahvaljujući ovoj enciklici i Toma Akvinski je prisutniji u časopisu. Redovito se izvještava o obilježavanju obljetnica njegove smrti, učestalije su knjige koje se bave Akvinčevim životom i filozofijom. Jambreković piše o Tomi Akvinskom sa sljedećom namjerom:

»Ove retke, što sam evo povodom 62. decenija blažene smrti svetoga učitelja napisao, napisao sam u namjeri da obnovim u duši čitatelja uspomenu na toga velikana, kojega nam nauke u velike preporuča sveti Otac Leon XIII.«²⁸⁰

Vrijeme je to kada se nešto češće spominje i *Indeks zabranjenih knjiga*.²⁸¹

Kroz misao Tome Akvinskog procjenjuje se novovjekovna i moderna filozofija. Primjerice Drago Boršić 1900. godine iz te perspektive prosuđuje

²⁷⁸ *** »Okružnica nj. svetosti pape Leona XIII <...> o obnovi kršćanske filosofije po duhu angjeoskoga učitelja Tome Akvinca u katoličkih školah«, *KL* 30/37 (1879), pp. 289–291; 30/38 (1879), pp. 297–299; 30/39 (1879), pp. 305–307; 30/40 (1879), pp. 313–315, na p. 289.

²⁷⁹ Usp. *** »Lav XIII.«, *KL* 44/36 (1893), pp. 286–289.

²⁸⁰ L. Jambreković, »Sveti Toma Akvinski«, *KL* 45/10 (1894), pp. 77–80, na p. 80.

²⁸¹ Usp. *** »Kongregacija indeksa zabranila je... [Borellijevu socijalnofilozofsku studiju, tri Mamianijeve knjige o socijalnom pitanju, Renanovo djelo *Ecclesiastes*]«, *KL* 33/32 (1882), pp. 255; *** »O 'Indeksu' zabranjenih knjiga«, *KL* 34/44 (1883), pp. 345–347; Josip Volović, »O čitanju zabranjenih knjiga«, *KL* 40/14 (1889), pp. 113–116; *** »Apostolska konstitucija Pape Leona XIII. o zabrani i cenzuri knjiga«, *KL* 48/22 (1897), pp. 171–172; 48/23 (1897), pp. 178–180; 48/24 (1897), pp. 186–187; *** »Da li je pravo što crkva zabranjuje neke knjige čitati?«, *KL* 48/37 (1897), pp. 290–292; *** »[Književnost i umjetnost] Indeks zabranjenih knjiga, J. Grunčević, izd. Savremena pitanja ser. IV. sv. XIX.–XX., Mostar 1924.«, *KL* 76/27 (1925), p. 347.

Leibnizovu filozofiju:

»Glavni je ipak razlog, što Leibniz sasvim ne pristaje uz skolastiku, njegov nominalističko-tendenciozni karakter. Njegov prigovor naročito vrijedi o skolastičkom realizmu, kojemu se žestoko opirao njegov individualizam <...> U opće je Leibnitz – vlastito je njegovo priznanje – bliži Platonu, nego li Aristotelu.«²⁸²

Prema nazorima Tome Akvinskog Franjo Plevnjak procjenjuje liberalizam,²⁸³ a drugi i neke Kantove teze.²⁸⁴ Josip Pazman pak prosuđuje djelo *Apologia del Christianesimo* (1907) Paula Schanza, »<...> gdje bi filozof i teolog spekulativni i skolastični našao štošta da mu ispravi <...>«²⁸⁵ Pa i profesor teologije Ivan Bujanović u svom se nastupnom rektorskom govoru dotiče skolastičke filozofije govoreći uz ostalo:

»Skolastička dakle filozofija ima značaj i obilježje prave znanosti, ona tvorno upliva na život, religiju i na sve znanosti, pa ipak moderni filozofski sustavi, ne samo da ju ne priznaju sebi ravnopravnom drugaricom, nego ju smatraju ukočenom okamenjenom mumijom, koja još, najviše, ima neko historičko znamenovanje. Tko danas još nešto drži do skolastičke filozofije natražnjak je, jer da tobože ne koraca sa duhom vremena napried, nego se drži, davno već u filozofiji preživjelih načela.«²⁸⁶

Početkom 20. st. pod povećalom je habilitacijska radnja *O suvremenoj katoličkoj apologetici* (1907) Frana Barca. Polemiku je pokrenuo Antun Mahnić u *Hrvatskoj straži* smatrajući kako je Barac podlegao strujama teološkog modernizma.²⁸⁷ U raspravu se uključio i časopis *Vrhbosna*.²⁸⁸ U obranu Barca

²⁸² D. Boršić, »Tomin i Leibnizov spekulativizam«, *KL* 51/13 (1900), pp. 98–101; 51/14 (1900), pp. 107–109, na p. 99.

²⁸³ Usp. Franjo Plevnjak, »Liberalno radikalni socijalizam i sv. Toma o vlasništvu – dva protivna stožera«, *KL* 53/22 (1902), pp. 283–286; 53/23 (1902), pp. 299–304; 53/24 (1902), pp. 312–316.

²⁸⁴ Usp. ***, »[Književnost] Znete li da ste Kantova duha?«, *KL* 57/1 (1906), p. 12; sadržaj *Hrvatske straže*.

²⁸⁵ Josip Pazman, »Moderna apologetika i djelo Pavla Schanza«, *KL* 59/18 (1908), pp. 203–205.

²⁸⁶ »Govor novoga sveučilišnoga rektora dra. Ivana Bujanovića prigodom njegove instalacije«, *KL* 42/46 (1891), pp. 369–372; 42/47 (1891), pp. 377–381; 42/48 (1891), pp. 386–389; 42/49 (1891), pp. 393–397, na p. 386.

²⁸⁷ Sukus rasprave donosi Andrija Živković u smrtpisu Frana Barca: »Dr. Fran Barac«, *Bogoslovska smotra*, 28/5 (1940), pp. 322–332.

O tom i: Ivica Zvonar, *Mons. Dr. Fran Barac (1872.–1940.): život i djelo* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2012), u poglavlju »Habilitacija i žestoke polemike«, pp. 60–97. Prema: Vladimir Lončarević, »Hrvatsko Leonovo društvo za kršćansku filozofiju i znanosti (1908–1928)«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 42/1(83) (2016), pp. 93–115, na pp. 111–112.

²⁸⁸ Usp. Amicus veritatis, »Dr. Barac i skolastika«, *KL* 60/7 (1909), pp. 77–79. Komentar napisa u *Vrhbosni* (br. 23 iz 1908).

staju profesori Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, ponajviše Ante Bauer,²⁸⁹ mentor Barčeve radnje, zatim i dr. Josip Marić,²⁹⁰ koji piše:

»Posve je sigurno, da dr. Barac prihvaća filozofsko-historičku metodu tradicionalne, skolastičke apologetike.«²⁹¹

Brošura o dokazima za Božje postojanje, »prirodnoznanstveno razmatranje«, također je spomenuta na stranicama ovog katoličkog tjednika. Uredio ju je i objavio »Zbor duhovne mladeži«. Autor nije naveden. Imala je dva izdanja.²⁹²

Prva desetljeća 20. st. obilježena su u *Katoličkom listu* skolastikom, kako raspravama, tako i vijestima i predstavljajima knjiga. Nerijetko se ta filozofija naziva jednostavno »kršćanska filozofija«. Rečeno je to još prije, na Prvom hrvatskom katoličkom sastanku 4. rujna 1900. u Zagrebu u prvoj sekciji, u kojoj se raspravljalo o »katoličkom životu« pod predsjedanjem dr. Matije Stepinca. Glavni se izvjestitelj dr. Kosta Vojnović osvrnuo na značenje filozofije te uz ostalo ustvrdio:

»Kršćanska filozofija, gospodo, daje ključ za rješenje svih državnih i socijalnih pitanja, koja sada zanimaju sve velike ljude.«²⁹³

U zaključcima toga jedinstvenoga sastanka hrvatskih katolika predlaže se uz ostalo:

- »1. da budu namješteni kao naučitelji vjere u srednjim školama, a navlastitito u gornjim gimnazijama svećenici sa sveopćom kulturom, te filozofičko-historičkom spremom opskrbljeni, da budu odgajali mladež i u socialnom poznavanju i u ljubavi religije;
2. da bude ustrojena na hrvatskom sveučilištu stolica kršćanske filozofije u smislu i u pravcu Enciklike Leona XIII. 'Aeterni Patris' <...> «²⁹⁴

²⁸⁹ Usp. Ante Bauer, »Na obranu studije 'O modernoj katoličkoj apologetici' od Dra. F. Barca protiv neznanog ocjenitelja u 'Hrvatskoj Straži'«, *KL* 59/15 (1908), pp. 173–179; A. Bauer, »Druga obrana Barčeve studije O modernoj katoličkoj apologetici protiv kritičara 'Hrvatske straže'«, *KL* 40/45 (1909), pp. 1–45. Prilog *Katoličkom listu*.

²⁹⁰ Za *Katolički list* pišu trojica autora koji se zovu Josip Marić. U ranijim godištimu piše vlč. Josip Marić (1807–1883). Njegovi radovi ovdje tematski ne spadaju. Istoimeni suvremenik Josip Marić (1859–1924) je školski ravnatelj i pedagog čiji se smrtopis može pročitati u ovom katoličkom tjedniku: ***, »† Josip Marić«, *KL* 75/9 (1924), pp. 105–107. Bibliografske jedinice u ovom članku označene s [ravnatelj] su njegove. Najmlađi od ove trojice jest Josip Marić (r. 1885), profesor na Bogoslovnom fakultetu. Označava se ovdje kao [Dr.]. Koristan izvor podataka o njemu je članak: P., »Dvadesetpet godišnjica misništva dra J. Marića«, *KL* 86/45 (1935), pp. 559–562.

²⁹¹ Dr. Josip Marić, »Modernista, filozof i apologeta«, *KL* 60/42 (1909), p. 446.

²⁹² Usp. ***, »[Književnost] Ima li Bog? u 16, str. 36, Zagreb 1908.«, *KL* 60/1 (1909), p. 10.

²⁹³ ***, »Drugi dan prvog hrv. katol. sastanka. (Sekcije)«, *KL* 51/37 (1900), pp. 293–297, na p. 294.

²⁹⁴ Isto, p. 297.

Iako je list s više članaka popratio obilježavanje 1500. obljetnice smrti Aurelija Augustina kao i prigodnu akademiju 16. 11. 1930. u Zagrebu²⁹⁵, prevladava zanimanje za Tomu Akvinskog pa i za Alberta Velikog kao utemeljitelja kršćanskog aristotelizma.²⁹⁶ O njemu u *Katoličkom listu* piše Jordan Kuničić, kasnije priznato tomističko ime. To je ujedno i njegov prvi članak u ovom tjedniku.

U časopisu se redovito izvještava o tomističkim kongresima u Europi, od kojih je na jednom bio i Hijacint Bošković, dominikanac iz Zagreba.²⁹⁷

Katolički list popratio je I. Profesorski kongres franjevačkih slavenskih provincija, održan u Zagrebu od 25. do 29. rujna 1935. prigodom 700. obljetnice dolaska franjevaca u hrvatske krajeve. No više od same obljetnice do izražaja je došla želja za obnovom integralne skolastike, o čemu Karlo Balić 5. rujna 1935. piše u obrazloženju za održavanje ovog kongresa:

»Alberto i Bonaventura, Toma i Duns Škot – to su samo vođe. Mi treba da pro-nađemo njihove suvremenike, učitelje i učenike, treba da proučimo milieu, razne običaje i ustanove onoga doba, treba da proučimo ne samo filozofiju [nego] i skolastičnu teologiju i mistiku i neoplatonizam. <...> Bit će jasno kako se bez obnove franjevačke škole ne može ni pojmiti obnova integralne skolastike. Borba između augustinizma i aristotelizma nešto je bitna za skolastiku; a ova borba ne može se shvatiti u svome početku, razvoju i značenju bez franjevačke škole.«²⁹⁸

Predavanja na franjevačkom profesorskom kongresu bavila su se Tominom, Skotovom i skolastičkom filozofijom. Održane su i popratne manifestacije za popularizaciju te filozofije.²⁹⁹

U *Katoličkom listu* popraćen je Drugi internacionalni kongres tomističke filozofije (Rim, 23. – 28. studenog 1936.) prvo popisom tema i predavača, a zatim izvješćem o kongresu gdje se kaže kako je svrha tog kongresa da se pre-gleda rad katoličkih filozofa u tijeku deset godina poslije prvog kongresa.³⁰⁰

²⁹⁵ Usp. *** »[Crkvene vijesti] Proslava 1500 godišnjice smrti sv. Augustina [16. 11. 1930.]«, *KL* 81/47 (1930), pp. 599–600.

²⁹⁶ O. J. Kuničić [Jordan Kuničić], »Utemeljitelj kršćanskog Aristotelizma [Albert Veliki]«, *KL* 83/4 (1932), pp. 41–42.

²⁹⁷ Usp. *** »[Crkvene vijesti] Internacionalni tomističko–filozofijski kongres u Pragu«, *KL* 83/43 (1932), pp. 514–515.

²⁹⁸ Karlo Balić, »Franjevački profesorski kongres u Zagrebu i današnji pokret za obnovu integralne skolastike [25. – 29. 9. 1935.]«, *KL* 86/36 (1935), pp. 442–444, na p. 443 i 444.

²⁹⁹ Usp. *** »Program Prvoga profesorskog kongresa franjevačkih slavenskih provincija u Zagrebu od 25. – 29. rujna 1935. prigodom 700. godišnjice rada franjevačkog reda u našim krajevima.«, *KL* 86/38 (1935), pp. 471–472; Dr. N. K. [Nikola Kolarek], »Početak kongresa franjevačkih slavenskih profesora«, *KL* 86/39 (1935), p. 487; *** »Prvi kongres franjevačkih slavenskih profesora«, *KL* 86/40 (1935), pp. 493–495.

³⁰⁰ Usp. *** »[Crkvene vijesti] Drugi internacionalni kongres tomističke filozofije [Rim, 23.–28. 11. 1936.]«, *KL* 87/26 (1936), p. 340; *** »[Crkvene vijesti] Rim. II. Internacionalni

Donijeta je i obavijest o tomističkom kongresu u Francuskoj,³⁰¹ ali i Keilbachovo izvješće o Descartesovu kongresu u Parizu.³⁰²

»Društvo profesorica i nastavnica« pri Katoličkoj akciji u Zagrebu upriličilo je 1943. filozofsko-teološki seminar u suradnji s Hrvatskom bogoslovskom akademijom. Na rasporedu su bila ova predavanja: Andrija Živković o Tomi Akvinskom, Leonardo Bajić o Bogu kao nužnom biću, Vilim Keilbach o Božjem znanju i volji te o predestinaciji, Stjepan Bakšić o Presvetom Trojstvu, Janko Oberški o stvaranju svijeta u svjetlu znanosti, Aleksandar Gahs o stvaranju čovjeka, Ivan Kozelj o vrhunarnom u čovjeku, Teofil Harapin o istočnom grijehu, Dragutin Nežić o Kristu Otkupitelju, Đuro Gračanin o milosti i Makso Lach o Ivanovu objavljenju.³⁰³

Godine 1923. Zimmermann o skolastičkoj filozofiji piše kao o *philosophia perennis*:

»Prvak skolastike Toma Akvinski slavjen je od velikih umova, i ako oni nijesu zastupali njegovog filozofijskog nazora; a oduvijek ga je slavila, te naročito i u ovom mjesecu Crkva, kojoj je Toma Akvinski velemno postavio filozofijsku osnovicu za izgradnju religijsko-kršćanske nauke. Njegova će filozofija dijeliti i dalje sudbinu Crkve, pa zato je tomistička filozofija i s pravom nazvana – *philosophia perennis*.«³⁰⁴

Isti autor na stranicama *Katoličkog lista* objavljuje uvodni dio svoje nove knjige iz filozofske teologije i filozofske antropologije *Filozofija i religija* uoči njezina objavljivanja. Knjigu objavljuje »Zbor duhovne mladeži« 1936. godine povodom stogodišnjice svog postojanja.³⁰⁵

Godine 1936. Hijacint Bošković raspravlja odnos Tome Akvinskog prema Platonu:

»Sv. Toma je oštroj kritici podvrgao neke tvrdnje Platona. No iz toga se ne smije zaključiti, da je on bio i protiv samog kršćanskog platonizma kakav se ovaj kristalizirao u tradiciji preko Augustina, Dionizija, Damascena i ostalih teologa

tomistički kongres«, *KL* 87/49 (1936), p. 619; ***, »[Crkvene vijesti] Vatikanski grad. Završetak tomističkog kongresa«, *KL* 87/50 (1936), p. 631.

³⁰¹ Usp. ***, »[Crkvene vijesti] Francuska. IX. internacionalni kongres skolastika u Parizu«, *KL* 88/34 (1937), pp. 411–412.

³⁰² Usp. V. Keilbach [Vilim Keilbach], »Descartesov kongres u Parizu«, *KL* 88/37 (1937), pp. 439–441.

³⁰³ Usp. ***, »Uz filozofsko–teološki tečaj«, *KL* 94/25 (1943), pp. 277–278.

³⁰⁴ Dr. Stj. Zimmermann [Stjepan Zimmermann], »Philosophia perennis«, *KL* 74/45 (1923), pp. 537–538, na p. 538.

³⁰⁵ Usp. Stjepan Zimmermann, »Filozofija i religija. Filozofske istine o Bogu i o čovjeku: razumni temelji vjere«, *KL* 87/2 (1936), pp. 17–21; 87/3 (1936), pp. 29–31; 87/4 (1936), pp. 40–43; 87/5 (1936), pp. 52–55; 87/6 (1936), pp. 66–70.

<...> Istina je, Toma je oštro kritizirao tzv. augustinizam svojih suvremenika, koji su zato digli oštru borbu protiv njega. Ali je danas dokazano da je taj augustinizam, ukoliko se dovodi u oprečnost s tomizmom, imao samo ime velikog crkvenog Naučitelja <...>.³⁰⁶

Da se skolastička filozofija percipira kao kršćanska filozofija, o tom svjedoči članak Jurja Paše 1943. godine.³⁰⁷

Ovo plodno razdoblje neoskolastičke filozofije u *Katoličkom listu* završava krajem 1944. godine, i to rasprom franjevca Ante Crnice i isusovca Franje Šanca o Ivanu Duns Skotu. Crnica se osvrće na ocjenu u Šancovoj *Poviesti filozofije* (sv. II, p. 366) da je Skot »živ zakopan«. Franjevac podsjeća da je isti prigovor Šancu već uputio dr. Kruno Krstić.³⁰⁸ U nastavku teksta Crnica donosi podatke i svjedočanstva o neistinitosti te glasnine.³⁰⁹ U idućem članku Crnica osporava Šancovu konstataciju kako je Skot vodio odviše žestoku borbu protiv Tome Akvinskog i da je bio njegov najoštriji kritičar i najžešći protivnik.³¹⁰ U obrazloženju napisanog Šanc ukazuje na dvosmislenost nekih izraza u literaturi koju je citirao, izražava žaljenje zbog konotacije napisanog i očituje namjeru da će sve primjedbe usvojiti u drugom izdanju knjige.³¹¹

Modernizam – U kontekstu neoskolastičkoga pokreta može se promatrati i enciklika *Pascendi Dominici gregis* Pija X. (1835–1914) od 8. rujna 1907. koja razne ožigosane zablude svodi na agnosticizam, koji niječe vrijednost racionalnog dokazivanja na religioznom području, i na filozofiju imanencije, koja gleda izvor religiozne istine u životnim potrebama, što se opet odražava na teologiju. Kao istaknuti protagonisti modernizma u literaturi se navode George Tyrrell (1861–1909) na području filozofije religije i fundamentalne teologije, nazvan tipičnim predstavnikom filozofskog i teološkog modernizma, francuski filozof religije Lucien Laberthonnière (1860–1932), Alfred Loisy (1857–1940)

³⁰⁶ Hijacint Bošković, »Platonizam i tomizam. Za blagdan sv. Tome«, *KL* 87/10 (1936), pp. 125–128, na p. 128.

³⁰⁷ Usp. Dr. Juraj Paša, »Filozofija kršćanstva. Točke za božićna razmatranja. Filozofija kršćanstva u poredbi prema filozofiji poganstva. Originalnost filozofije kršćanstva«, *KL* 94/51 (1943), pp. 596–599.

³⁰⁸ Kruno Krstić, »Prvi hrvatski prikaz sredovječne filozofije. Drugi dio 'Poviesti filozofije' dra Franje Šanca D. I«, *Spremnost* 3/121 (1944), pp. 9–10; Kruno Krstić, »Prvi hrvatski prikaz sredovječne filozofije. Odgovor dra K. Krstića na primjedbe dra F. Šanca«, *Spremnost* 3/126 (1944), pp. 7.

³⁰⁹ Usp. Dr. O. A. Crnica [Ante Crnica], »Je li slavni Duns Skot zakopan živ?«, *KL* 95/37 (1944), pp. 450–451.

³¹⁰ Usp. R. O. A. Crnica [Ante Crnica], »Je li Duns Skot bio najžešći protivnik sv. Tome?«, *KL* 95/47 (1944), pp. 562–564.

³¹¹ Usp. Dr. Franjo Šanc, »Jesam li povriedio čast Ivana Duns Scota?«, *KL* 95/51 (1944), pp. 614–615.

na području egzegeze i povijesti dogmi, zatim Ernesto Buonaiuti (1881–1946) i drugi.³¹² O njima se u časopisu skupno kaže:

»Okružnica je, kako je poznato, naperena osobito protiv francuskih, talijanskih i engleskih eksegeta, filozofa i apologeta.«³¹³

U sljedećim brojevima *Katoličkog lista* pojašnjeno je što je to modernizam:

»Modernizam u Crkvi Kristovoj novi je smjer naučavanja, i to nije možda pojedinačna neka zabluda u naučavanju, već je to čitav niz, potpuni, cjeloviti skup raznih zabluda, koje direktno ili indirektno stoje u opreci s objavljenom naukom Crkve.«³¹⁴

Janko Šimrak 1908. godine tumači temelje modernističke nauke pod religiozno-filozofskim vidikom.³¹⁵ Potaknut reakcijama na već spominjanu Barčevu knjigu profesor na Bogoslovnom fakultetu dr. Josip Marić piše znanstveni članak »Modernista, filozof i apologeta«. Tekst je poslije objavljen kao knjiga. O tekstu se vrlo pohvalno izrazio i Bauer.³¹⁶ Ovdje spominjani članak počinje riječima:

»Veliko je strašilo u očima modernista kršćanska, školastička filozofija! Još veće strašilo je njima tradicionalna apologetika izgrađena na principu školastičke filozofije, koju pravi katolici nazivlju 'philosophia perennis'.«³¹⁷

Prvi dio Marićeva članka u nastavcima ima podnaslov »Modernistička filozofija 'imanencije' kao najnoviji stadij evolucije Kantovoga filozofskoga sustava«.

Spekulativna (skolastička) psihologija – Psihologija o kojoj se piše u ovom časopisu nije dakako ni eksperimentalna ni klinička, nego ona koja se u skolastičkom smislu bavi ljudskom dušom, raspravlja o njezinoj besmrtnosti, duhovnosti i svojstvima. Uz više članaka i knjiga koji se bave besmrtnošću i duhovnošću duše, tom se temom početkom 20. st. bavi rasprava Ferde Rožića o Aristotelovim pogledima na mogućnosti postojanja životinjske duše.³¹⁸ Godine 1937. tiskaju se dva članka o duši: jedno promišljanje Augustinovih stavova o

³¹² Usp. Jedin, *Velika povijest Crkve* VI/2, p. 437.

³¹³ ***, »[Vjesnik] Papina enciklika o modernizmu«, *KL* 58/41 (1907), p. 491.

³¹⁴ M. B., »Modernizam«, *KL* 58/48 (1907), pp. 570–572, na p. 570.

³¹⁵ Usp. Janko Šimrak, »Životna imanencija i vjera čuvstva u modernističkoj nauci«, *KL* 59/34 (1908), pp. 413–415; 59/35 (1908), pp. 425–428.

³¹⁶ Usp. P., »Dvadesetpet godišnjica misništva dra J. Marića«, *KL* 86/45 (1935), pp. 559–562, na p. 559.

³¹⁷ Dr. Josip Marić, »Modernista, filozof i apologeta«, *KL* 60/36 (1909), pp. 389–372, na p. 389.

³¹⁸ Usp. Ferdo Rožić, »O životinjskoj duši. Po Aristotelovoj filozofiji«, *KL* 53/27 (1902), pp. 349–353; 53/28 (1902), pp. 361–366; 53/29 (1902), pp. 373–378; 53/30 (1902), pp. 386–389; 53/31 (1902), pp. 398–401.

duši³¹⁹ i, osobito važna, rasprava »Kada nastaje ljudska duša?« (1937) Stjepana Bakšića, u kojoj se ta tema uz ostalo sagledava u kontekstu stoičke, skolastičke i suvremene kršćanske filozofije.³²⁰ Ova je rasprava ubrzo tiskana kao knjiga. Rasprave na ovu temu dobivaju svoje dodatno značenje kad ih se stavi u kontekst prirodoznanstvenih rasprava s konca 19. i početka 20. st. O važnosti ove teme za sebe dovoljno govori popis knjiga koje o tom pitanju objavljuju tada najznačajniji katolički filozofi Zimmermann i Bakšić te Kniewald čija je knjiga o religijskoj psihologiji mladeži prikazana na nekoliko stranica u *Katoličkom listu*.³²¹

Uz spomenute teme, u *Katoličkom listu* objavljuju se i rasprave o karakteru i temperamentu u kontekstu morala, primjera svetaca i drugo. Tu je i zanimljiv prijedlog pitanja po kojima bi se moglo obaviti istraživanje o psihologiji hrvatske seljačke mladeži.³²² O ascetici piše Matija Stepinac povodom jednog članka u *Katoličkom listu* dokazujući kako je članak nedovoljno domišljen, odviše smion i terminološki nejasan posebno glede pojmova *askeza* i *ascetika*, *asketa* i »asketist«. ³²³ U tijeku 1901. isti je autor u *Katoličkom listu* objavio i podulji ascetički spis u tridesetak nastavaka popraćen osobito dugim bilješkama. Početna namjera članka je ukazati na čovjekovu težnju za blaženstvom a onda i na metode kako to blaženstvo postići. Uz to, u drugom nastavku autor izlaže misli Aurelija Augustina i Tome Akvinskog.³²⁴

³¹⁹ Usp. P. Platon [Platon Plesajec?], »Sv. Augustin, filozof života«, *KL* 88/35 (1937), pp. 417–419; 88/36 (1937), pp. 429–431.

³²⁰ Usp. Dr. S. Bakšić, »Kada nastaje ljudska duša?«, *KL* 88/38 (1937), pp. 449–452; 88/39 (1937), pp. 467–469; 88/40 (1937), pp. 474–476; 88/41 (1937), pp. 486–488; 88/42 (1937), pp. 501–503; 88/43 (1937), pp. 514–516; 88/46 (1937), pp. 547–549; 88/47 (1937), pp. 563–564; 88/48 (1937), p. 574; 88/53 (1937), pp. 631–634; ***, »[Književnost i umjetnost] Dr. Stjepan Bakšić: Kada nastaje ljudska duša«, *KL* 89/10 (1938), p. 120; obavijest o objavljivanju knjige.

³²¹ Usp. »Dr. D. Kniewald, Prilog religijskoj psihologiji omladine«, *KL* 74/1 (1923), pp. 3–5.

³²² Usp. ***, Ljuboslav Kuntarić, »Psihologija hrvatske seljačke omladine. Anketa <...>«, *KL* 78/25 (1927), pp. 354–357.

³²³ Usp. M. Stepinac [Matija Stepinac], »Primjetba članku: 'Mistični život' (Gl. Br. 14. 'Kat. L.')«, *KL* 27/23 (1876), pp. 212–213.

³²⁴ Usp. M. St. [Matija Stepinac], »Želja doprinesti nekolike kamečke za utvrdu zgrade, gdje stanuje mir, zadovoljstvo i sreća. Namijenjeno za porabu ponajprije duhovnomu pastiru«, *KL* 52/2 (1901), pp. 13–17; 52/3 (1901), pp. 27–29; 52/4 (1901), pp. 39–41; 52/5 (1901), pp. 49–52; 52/6 (1901), pp. 61–64; 52/7 (1901), pp. 74–77; 52/8 (1901), pp. 85–89; 52/9 (1901), pp. 97–101; 52/10 (1901), pp. 109–112; 52/11 (1901), pp. 125–127; 52/12 (1901), pp. 134–138; 52/13 (1901), pp. 147–150; 52/14 (1901), pp. 157–161; 52/15 (1901), pp. 169–173; 52/16 (1901), pp. 182–186; 52/17 (1901), pp. 194–198; 52/18 (1901), pp. 206–209; 52/19 (1901), pp. 218–222; 52/20 (1901), pp. 230–234; 52/21 (1901), pp. 242–246; 52/22 (1901), pp. 254–258; 52/23 (1901), pp. 265–269; 52/24 (1901), pp. 277–280; 52/25 (1901), pp. 288–294; 52/26 (1901), pp. 301–306; 52/27 (1901), pp. 314–319; 52/28 (1901), pp. 324–329; 52/29 (1901), pp. 338–341; 52/30 (1901), pp. 348–354; 52/31 (1901), pp. 362–366.

4. Filozofija prirode

Već 1856. godine *Katolički list* objavljuje članak u kojem dokazuje nemogućnost organskih spojeva da sami, bez nekog uma drukčijeg od same materije, formiraju živu tvar.³²⁵ Autori traže neku poveznicu između prirodno-znanstvenih spoznaja i vjerskih tvrdnji.³²⁶ I sami su svjesni okružja u kojem zastupaju svoje konzervativne stavove. Tako već 1855. jedan od njih piše:

»Mi volimo da nam se i u tom obziru [prirodoslovci] rugaju, kao što nam se sperdaju nemački Hegelovci, da nemamo organa za filosofiju.«³²⁷

Katolički list je od 1872. do 1877. objavljivao studiju »O postanku čovjeka« Antuna Kržana (1835–1888) rimskog doktora filozofije i doktora teologije, prvog profesora dogmatike na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu (1874–1880).³²⁸ Studija je objavljena kao dvosveščana knjiga (1874 i 1877).³²⁹ *Katolički list* donosi njegov znameniti nastupni rektorski govor za a. g. 1876/1877. u kojem se zalaže za slobodu znanstvenog istraživanja i dijalog s prirodoslovnim znanostima.³³⁰ U njegovom smrtopisu iz 1888. stoji:

»Ne samo teologiju već i filosofiju i prirodne znanosti poznao je do zadnjih tančina, kao što je uz njemačku poznao podpuno i talijansku, francezku i englezku filosofsku i prirodoslovnu knjigu.«³³¹

Svoju opsežnu studiju »O postanku čovjeka« Kržan oprema bilješkama u kojima navodi relevantnu literaturu s tog područja. Iz ovdje navedenih podnaslovā može se razabrati i sadržaj Kržanove studije: »Organizam živućih bićah«, »O postanku organizma«, »Duševna djelovanja: Umne predstave, Čuvstva, Instinkt, Samosviest i slobodna volja«, »Rasprava o ljepoti«, »Posljednji uzroci svietā«, »Pantheizam«, »Razprava o prvih izvorih etičkih pojmova i načela«, »Razvoj živućih bića i Darwinova načela«, »Organički sviet i njegovi

³²⁵ Usp. ***, »Liebig o ustrajnom i bezustrajnom životu«, *KL* 7/12 (1856), pp. 91–93; 7/13 (1856), pp. 99–101.

³²⁶ Usp. ***, »Mojsija i devetnaesti viek«, *KL* 17/21 (1866), pp. 161–163; 17/22 (1866), pp. 169–171.

³²⁷ ***, »Prirodoslovje«, *KL* 6/28 (1855), pp. 217–218, na p. 218.

³²⁸ Usp. Ivan Golub, »Portret Antuna Kržana (1835–1888.), rektora Sveučilišta u Zagrebu o 120. godišnjici smrti«, *Bogoslovska smotra* 78/1 (2008), pp. 71–86.

³²⁹ Usp. *** »19 tabaka jaka«, *KL* 25/1 (1874), p. 8. Prvi svezak Kržanove knjige *O postanku čovjeka po posljednjih mudroslovnih i naravoslovnih znanosti*.

Antun Kržan, *O postanku čovjeka po posljednjih mudroslovnih i naravoslovnih znanosti*, knjiga 1. (Zagreb: [s. n.], 1874); knjiga 2. (Zagreb: [s. n.], 1877).

³³⁰ Usp. »Nastupni govor dra. Antuna Kržana prigodom njegove inštalacije za sveučilišnoga rektora dne 19. listopada 1876.«, Prilog »Katoličkom listu«, *KL* 27/43 (1876), pp. 375–382.

³³¹ Usp. ***, »† Dr. Antun Kržan«, *KL* 39/45 (1888), pp. 362–363, na p. 363.

uzroci«. S filozofskog su stanovišta značajna prva dva nastavka, druga dva odnose se na prirodoslovlje, peti je rasprava o uzrocima u svjetlu iznesenih prirodoznanstvenih spoznaja itd. Spominju se pravci nominalizam, empirizam, senzualizam i drugi, a u nekoliko nastavaka Kržan se bavi i estetikom!

U studiji Kržan sagledava nove prirodoslovne spoznaje i stavlja ih u kontekst različitih filozofskih razmišljanja i strujanja od Grčke do modernog doba te prilikom usporedbe starih i novih sustava uočava:

»<...> mnoga načela, koja današnji učenjaci kano svoja drže, već su najstariji mudroslovci iztaknuli, pače neki su nazori jedni te isti; ali se ipak znatno razlikuju najnoviji sustavi od starijih to načinom razvoja, te novošću dokazah. N. pr. tko je čitao Epikurov sustav o postanku svieta; ili što misli Aristotel o postanku čovjeka; ili kako je Plato osnovao svoju kosmologiju; ili kako Heraclit pantheističkim načinom izvodi sva bića iz jednoga počela i tako dalje, lahko je mogao opaziti, ako i kolaju neki njihovi nazori u najnovijih sustavih; da je ipak prilična razlika i u dokazih, i u načinu sustavnoga razvoja, [što se vidi] kad razmotrimo, kako stvara bića Charles Darwin, i njegovi pristaše, Vogt, Büchner, Hülyly, i drugi; ili kako umuju pantheiste Spinoza, Schelling, Hegel i mnogi drugi o postanku i razvitku svih bićah.«³³²

Kržan nastoji pitanje o postanku čovjeka promatrati interdisciplinarno, no pri tom zahtijeva i kompetencije svjestan da ne može svatko jednako uspješno o svemu prosuđivati:

»Vrlo griše svi oni strukovni učenjaci pojedinih znanostih, koji stežu naše pitanje u uski krug svoje posebne znanosti neobaziruć se na mnoge druge faktore, da presude svaku razpru. To je valjda uvidio sam Darwin, kada u najnovijem svom djelu [*Die Abstammung der Menschen*, 1871] nepiše kao strukovnjak prirodopisac, nego se upušta u sve znanosti, gdje možda nije tako srećan, kano što u zoologiji. Ali bar je srećno uvidio, da samo prirodoslovlje nemože ništa odlučiti.«³³³

Kržan se poziva na tadašnje spoznaje s područja kemije koje izgleda ne idu u prilog tvrdnji da su se bića razvila postupno od najnižih do najviših, od najjednostavnijih do najsavršenijih, nego te spoznaje postavljaju neku granicu uzročnom tijeku. Tu granicu pristaše Darwinova sustava previdaju, ističe Kržan i nastavlja:

»Možemo dakle sjegurno po osvjedočenju, što ga podaje dosada naravoslovlje, zaključiti: da u svoj naravi vlada obćeniti zakon, da sve živo postaje od zameta, i nigdje se nije našao do sada trag, da koji živući organizam nije podvržen ovomu zakonu. Ovaj dakle obćeniti zakon naravi protivi se sustavu o sveudiljnom neograničenom razvitku bićah, od najnižih do najviših.«³³⁴

³³² Antun Kržan, »O postanku čovjeka«, *KL* 23/26 (1872), pp. 201–203, na p. 202.

³³³ Antun Kržan, »O postanku čovjeka«, *KL* 23/26 (1872), p. 202.

³³⁴ Antun Kržan, »O postanku čovjeka«, *KL* 28/18 (1877), pp. 157–160, na p. 159.

Postavke suvremenog prirodoslovlja s pozicija humanističkih i društvenih znanosti promatra Rieger 1873. godine u svom članku »Sjeme moderne kulture«, kad propitkuje posljedice napretka s obzirom na samo društvo i, posebno, na sudbinu slabih i bolesnih ljudskih jedinki, što će postati aktualno tek u totalitarnim režimima 20. st.³³⁵ Valja spomenuti i to da se u *Katoličkom listu* oglašavaju i drugi autori koji, polazeći od kritike Darwinove teorije »majmunizma«, nerijetko završe u homiletskoj apologetici, npr.:

»Zločin je, oteti ljudem vjeru a ne moći dati im mjesto nje drugo nego vjeru na promjenljive hipoteze i nauke ovoga ili onoga prirodoslova i filozofa. Strašan je zločin, ako puste roditelji, da im djeca uzrastu bez vjere, ako dovode učitelji um i srce mladeži u protuslovje s pozitivnom vjerom radi naravno – filozofičkih teorema, kojih ne razumiju, s vjerom, koja je sve naravoslovne obrete i filozofičke sisteme preživjela te će i sve buduće preživjeti.«³³⁶

U vijestima se također s vremena na vrijeme pojavljuju reakcije na evolucionizam. Ilustrativna je vijest iz 1870. povodom gostovanja breslavskog profesora Karla Vogta na peštanskom sveučilištu:

»Stoga, kolikogod su uprli poglavice modernoga materijalizma, kao: Huyley, Vogt, Büchner, Haeckel i kako se svi ti promicatelji majmunoslovja zovu, da raznimi djeli, u raznih časopisih te otrovne proizvode uzavrele fantazije u svijet proturaju; to se ipak opaža malo uspjeha, dočim se u najnovije doba latiše upravo skrajnih sredstvih: obilazeći poveće gradove na javnih mjestih, u akademičkih dvoranah smjesteše svoje stolice, s kojih bacaju svoje otrovne striele na sve strane, te potresaju istimi stožeri ljudskoga društva.«³³⁷

I poslije:

»Austro-Hungariju naokolo obašao je apostol majmunstva Vogt: liepo ga dočekali prvi gradovi <...> ali Vogt nosi kući pune žepne novca.«³³⁸

Ubrzo i ovo:

»Borme i mi u Zagrebu imamo svoga Vogta. Naš naravoslovac pristav kod narodnog muzeja g. Špiro Brusina upotrebio sgodnu priliku ter na gospojinskom sastanku naviješta filozofiju Darwinove geologičke stranke, koje se ognjenim pristalicom kaže ter sa sobom i ognjem jednoga Vogta nauk propovijeda. – Dne 24. ožujka [1871] čita Brusina u dvorani 'narodnoga doma' gospojam razpravu o starosti čovječjega roda.«³³⁹

³³⁵ Usp. J. R. [Josip Rieger], »Sjeme moderne kulture«, *KL* 24/49 (1873), pp. 388–391.

³³⁶ **, »Schuselka o religiji«, *KL* 24/1 (1873), pp. 6–7, na p. 7. Franz Schuselka (1811–1886), urednik bečkog političkog tjednika *Die Reform*, odgovara na optužbe nekog prijatelja da simpatizira nenjemačke narode i da je tolerantan prema religiji.

³³⁷ **, »Materijalizam na sveučilištu Peštanskom«, *KL* 21/1 (1870), pp. 6–7, na p. 7.

³³⁸ **, »Obzor«, *KL* 21/7 (1870), pp. 49–52, na p. 52.

³³⁹ **, »Borme i mi u Zagrebu imamo svoga Vogta«, *KL* 22/15 (1871), pp. 119–120, na 119.

Da je bilo i neshvaćanja i pretjerivanja, pokazuje rasprava koja se 1882. vodila između Hartmanna i Ivekovića u svezi knjige *Majmuni*. Dr. Franjo Iveković osvrnuo se na članak u nastavcima »Vrieme je da se osvjestimo« Stjepana Hartmanna u kojem on pretežno piše o nekim djelovanjima protestanata iz inozemstva na stanje u Zagrebu.³⁴⁰ Iveković, nalazi da je Hartmann u br. 5 uz ostalo napisao da su knjige *Mlada Majka* i *Majmuni* (koje je objavilo Društvo sv. Jeronima, a urednikom izdanja bio upravo Iveković) napisane u antikatoličkom duhu, pa u svom nedugom, ali jezgrovitom osvrtu (u kojem očito dodiruje neke tada aktualne prijepore općenito u svezi izdavaštva, ali i Društva sv. Jeronima) upozorava:

»Bože dragi, ako ima na svijetu ludova, koji svode čovjeka u srodstvo s majmuni, zar da se zato o majmunih ništa više ne piše niti govori? A neka mi pisac razprave u spisu o Majmunih pokaže samo jednu rečenicu, o koju bi se katolik mogao sablazniti.«³⁴¹

U odgovoru na Ivekovićev odgovor Hartmann ustraje na svojoj tvrdnji da spomenute knjige nisu pogodne za objavljivanje kao svetojeronimske, i to dokazujući izvatcima iz tih knjiga i uspoređujući ih s nekim drugim knjigama.³⁴² Iveković ustraje na svojim tvrdnjama i u novom nastavku polemike, doduše priznajući da bi se iz knjige *Majmuni* neke tvrdnje (ako se izvade iz konteksta) mogle shvatiti i drukčije. A što se tiče repertoara objavljenih knjiga dodaje:

»<...> upravo me boli gledajući gdje na naše društvo književno, kojim bi se i dobri katolici mogli zadovoljiti, napadaju ljudi, koji se razmeću da su kod nas zakupili katolištvo.«³⁴³

Nastojeći biti nepristran, u raspravu se uključuje Feliks Suk, čini se, stajući na Ivekovićevu stranu.³⁴⁴ Uredništvo, na čelu s urednikom Aleksandrom Šmitom (1882–1886), Sukovim je prilogom prekinulo raspravu uz obrazloženje:

»<...> a u jedno izjavljujemo, da o tom predmetu ni slovca više ne primamo, jer bi se 'razumievanje' moglo otegnuti, a stvari bi možda malo koristilo.«³⁴⁵

³⁴⁰ Usp. [Stjepan Hartmann], »Vrieme je da se osvjestimo«, *KL* 33/2 (1882), pp. 12–14; 33/3 (1882), pp. 21–23; 33/4 (1882), pp. 26–30; 33/5 (1882), pp. 35–37; 33/6 (1882), pp. 44–45; 33/7 (1882), pp. 52–54.

³⁴¹ Dr. F. Iveković, »Da se razumijemo«, *KL* 33/9 (1882), pp. 67–69, na p. 68.

³⁴² Usp. Stj. Hartmann [Stjepan Hartmann], »Da se posve razumijemo«, *KL* 33/11 (1882), pp. 85–87; 33/12 (1882), pp. 93–95.

³⁴³ D. F. Iveković, »Ne ćemo se nikad razumjeti«, *KL* 33/13 (1882), pp. 100–102., na p. 102.

³⁴⁴ Dr. Suk, »Nebi-li se ipak razumjeli«, *KL* 33/14 (1882), pp. 109–110.

³⁴⁵ Isto, p. 109.

Franjo Rački ovako tumači primat prirodnih znanosti u odnosu na filozofiju 1886. godine:

»Pošto je filozofija, osobito razpadnućem Hegelove škole u Njemačkoj i prelazom Hegelova idealizma u materializam, premoć izgubila, preuze ju prirodoslovna znanost <...> Onda nije čudo, što vatreniji borci toga pravca otvoreno propovijedaju: da je prirodoslovlje jedina filozofija budućnosti.«³⁴⁶

Godine 1885. zbila se prva prirodnoznanstvena i filozofska raspra Ante Bauera s Bogoslavom Šulekom i Špirom Brusinom. Matija Stepinac je u *Katoličkom listu* objavio nepotpisani članak »o zvonjenju na oblake«. Šulek u predavanju »Naš napredak u prirodnih znanostih za minulih 50 godina« (19. 11. 1885) kao primjer sažaljenja vrijednog stupnja obrazovanja navodi pisca tog članka.³⁴⁷ Stepinac piše odmjereni »Pripomenak«, u kojem uz ostalo iznosi svoje mišljenje o Šulekovu svjetonazoru, koji podlogu ima u Šulekovo denominaciji. Na ovo se očituje Šulek, a na to opet Stepinac.³⁴⁸ U raspravu se uključuje i Bauer. Poziva se na rečeno Šulekovo predavanje. Spominje i Špiru Brusinu.³⁴⁹

Bauer se u ovom katoličkom tjedniku i sljedećih godina bavi prirodnoznanstvenim raspravama sa stanovišta filozofije i apologetike, među drugima i u članku »Pitanje o životu. Apologetička-biološka studija« iz 1891. godine, opremljenom ovim podnaslovima: »Što je život«, »Bitna svojstva žive tvari«, »Gibanje u organizmu«, »Organsko biće kao cjelina«.³⁵⁰

³⁴⁶ »Besjeda dra. Fr. Račkoga, predsjednika Akademije znanosti i umjetnosti u svečanoj sjednici od 25. studenoga o. g.«, *KL* 37/49 (1886), pp. 389–391, na p. 390.

³⁴⁷ Usp. Bogoslav Šulek: »Naš napredak u prirodnih znanosti za minulih 50 godina«. Čitao u sjednici matematično-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 19. studenoga 1885.« u: *U proslavu pedesetgodišnjice prieporoda hrvatske knjige. Knjiga 80*. pp. 100–139. (Zagreb: JAZU, 1885.)

³⁴⁸ Usp. Matija Stepinac, »Pripomenak k razpravi o zvonjenju na oblake«, *KL* 37/41 (1886), pp. 324–327, na p. 324. Na ovo Bogoslav Šulek: »Priposlano«, *KL* 37/42 (1886), p. 334. Zatim: M. St. [Matija Stepinac], »Odgovor g. dr. Bogoslavu Šuleku na njegova pitanja i primjetbe (v. K. L. br. 42) na 'Pripomenak' (K. L. br. 41) od pisca 'Pripomenka'«, *KL* 37/43 (1886), pp. 340–342.

³⁴⁹ Usp. Ante Bauer, »Dva naša akademika realiste«, *KL* 37/42 (1886), pp. 329–331; 37/43 (1886), pp. 337–338.

Vidi također: Antun Bauer, »'Obzorov' piscu –a– u broju 243 od 23. listopada [1886.]«, Prilog k broju 43. *Katoličkog lista*, pp. 1–3; M. St. [Matija Stepinac], »Nekoliko rieči gospodinu –a– na njegovu vlastitu želju (V. 'Obzor' br 260) od samoga pisca 'Pripomenka'«, *KL* 37/46 (1886), pp. 365–368.

³⁵⁰ Usp. Ante Bauer, »Pitanje o životu. Apologetička-biološka studija«, *KL* 42/9 (1891), pp. 67–69; 42/10 (1891), pp. 75–78; 42/11 (1891), pp. 83–85; 42/12 (1891), pp. 91–92; 42/13 (1891), pp. 100–104.

Tijekom 1870-ih u *Katoličkom listu* javlja se i Luka Turčić,³⁵¹ s pet svojih »naravoslovno–mudroslovnih razprava«: »O materializmu«, »Organizam i materijalizam«, »Vjerojatnost i slučajni postanak reda u svijetu«, »Postanak vrsti«, »Psihički materijalizam«. ³⁵² Nadalje, u dva nastavka argumentirano i opsežno sa svojih filozofskih i prirodoznanstvenih polazišta komentira članak »Čovjek i prirodna znanost« Otona Kučere te se dotiče mehanicizma, tvari i materijalizma.³⁵³

Bauerovu raspravu »Područje materijalizma« kritizirali su 1889. godine u *Hrvatskoj* »C. G.« i Luka Turčić, potonji s tezom da je Bauer odstupio od katoličkog nauka o postanku svijeta. Obojica su na *Katolički list* uputili svoje komentare. Bauer je prvom vratio članak poštom uz obrazloženje zašto ga neće tiskati, dok je članak drugog »bacio u koš«. Zašto je to učinio obrazložio je u »Otvorenom pismu«. ³⁵⁴ U međuvremenu je Turčić zaprijetio tužbom i preko odvjetnika inzistirao da se njegov članak objavi što je Bauer i učinio uz obrazloženje da će: »<...> štampati članak njegov i ne dopustit, da on svećenik mene svećenika tuži pred svjetskim sudom«. ³⁵⁵

Postankom ljudskog roda bavi se rektor Kraljevskoga sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu Juraj Dočkal, profesor Staroga zavjeta na Bogoslovnom fakultetu, u svom nastupnom govoru na početku nove a. g. 1897./98.:

»Mirne za to duše prelazim na glavnu točku svoga govora t. j. na dokaz, kako se sa stanovišta znanosti mora dopustiti mogućnost, da rod ljudski potiče od jednoga para ljudi. Dokaze za tu mogućnost vadim iz antropologije i etnografije; jer ove dvije znanosti zajamčuju:

I. da svi ljudi čine samo jednu vrstu (species);

II. da je od jednoga para ljudi mogao izaći današnji broj stanovništva naše zemlje;

³⁵¹ Usp. Luka Turčić (r. 1853), župnik u Kalniku, objavio više knjiga, od kojih o prirodoslovlju sljedeće: *O Darwinizmu* (Križevci: [s. n.], 1892?); *O postanku, razvitku i koncu svijeta po posljedcima prirodoslovnih znanosti i biblije* (Križevci: [s. n.], 1894); *Stanovnici zvijezda ili imade li živućih stvorova i na drugih nebeskih tjelesih kano i na zemlji?* (Križevci: [s. n.], [1910]?)

³⁵² Usp. Luka Turčić, »O materializmu. Naravoslovno–mudroslovna razprava«, *KL* 34/13 (1883), pp. 99–101; 34/14 (1883), pp. 108–110; 34/15 (1883), pp. 115–118; 34/17 (1883), pp. 132–134; ***, »Organizam i materijalizam. Naravoslovna mudroslovna razprava«, *KL* 34/20 (1883), pp. 154–157; ***, »Vjerojatnost i slučajni postanak reda u svijetu. Naravoslovno–mudroslovna razprava«, *KL* 34/21 (1883), pp. 163–165; ***, »Postanak vrsti. Nar. mudr. razprava«, *KL* 34/28 (1883), pp. 220–221; 34/30 (1883), pp. 235–236; ***, »Psihički materijalizam. Naravoslovna mudroslovna razprava«, *KL* 34/33 (1883), pp. 261–263; 34/34 (1883), pp. 268–270.

³⁵³ Usp. Luka Turčić, »Dvie tri o 'Glasnik-u' hrvatskoga naravoslovnoga društva. Uredjuje S. Brusina. Godina I. Br. 1–3«, *KL* 37/31 (1886), pp. 244–247; 37/32 (1886), pp. 251–254.

³⁵⁴ Usp. Dr. Bauer, »Otvoreno pismo gospodinu Luki Turčiću [na njegov članak u *Hrvatskoj*]«, *KL* 40/26 (1889), pp. 211–212.

³⁵⁵ Luka Turčić, »Može li katolički bogoslovac teoriju transformacije ili evolucije zagovarati?«, *KL* 40/27 (1889), pp. 218–221, na p. 218.

III. da je od jednoga središta mogao rod ljudski napučiti sve kontinente. Kad se ovo troje dokaže srušeni su time i prigovori protiv jedinstva roda ljudskoga.«³⁵⁶

Na specifičnosti znanosti u Hrvatskoj na prijelazu stoljeća upozorava Ante Alfrević pišući 1900. o prirodnim znanostima:

»U ovom vijeku, osobito u zadnje vrijeme, prirodne su znanosti svakamo napredovale. Taj napredak našao je i u Hrvatskoj odziva. Doduše ovome vijeku možemo zahvaliti tolike znamenite izume, n. pr. parobrod, brzojav, telefon, parostroj itd. Ali je ovo veliko gojenje prirodnih znanosti bilo i na uštrb, te se time zapostavljale spekulativne znanosti, t. j. one znanosti, koje se ne temelje na empirizmu ili iskustvu, a dosljedno da se je počeo svakamo uvlačiti materijalizam. Bogu hvala, kod nas se još nije pojavilo što takova, jer su se kod nas sve znanosti tek osnovale osnutkom akademije [= JAZU]. Moramo u glavnom ipak još pohvaliti naše prirodoslovce, što su se više osvrtni na naše domaće potrebe, te su uzeli proučavati prirodine naše domovine, bilo iz fizike, bilo iz kemije, itd. i tu je opet najviše doprinijela Akademija, koja je znala oko sebe okupiti tako lijepi broj stručnjaka.«³⁵⁷

Godine 1901. Edgar Leopold u svom članku polazi od Platonova odnosa prema prirodi pa preko materijalizma dolazi do Darwinove teorije.³⁵⁸ Iduće godine kao reakcija na Hinkovićeve istupe o podrijetlu duše u časopisu *Novo sunce* nastale su poduže prirodoslovne i filozofske raspre. S Hinkovićem su raspravljali Leopold Edgar i Ferdo Heffler.³⁵⁹ Heffler u svom dužem članku polazi od pojma *uskrснуće tijela*, tumači grčki atomizam, bavi se materijalizmom i zatim prirodno-znanstvenim i filozofskim spoznajama. Njegova je rasprava potom tiskana kao posebna knjižica. S Hinkovićem u svezi *Katolički list* objavio je i više vijesti koje nemaju filozofski sadržaj.

U dužem članku »Osuda Haeckalizma« Ferdinand Frankl osvrtiće se na knjigu *Professor Ernst Haeckel in Jena und seine Kampfweise* Otta Hamanna (1893) pa o njezinu predmetu kaže: »gdje se govori takogjer o postanju čovjekovu, s kojim su pitanjem opet mnoga druga usko svezana, kao primjerice pitanje: o duhovnoj naravi čovjekovoj, te tolika pitanja o religiji, etici i t. d.«³⁶⁰

³⁵⁶ »Govor novoga rektora magnifika dra. Jurja Dočkala«, *KL* 48/42 (1897), pp. 330–334, na p. 331.

³⁵⁷ Ante Alfrević, »Dvadeseti vijek i Hrvatska«, *KL* 51/1 (1900), pp. 1–4, na p. 2.

³⁵⁸ Usp. E. Leopold [Edgar J. Leopold], »Ljepota prirode i Bog«, *KL* 52/13 (1901), pp. 146–147.

³⁵⁹ Usp. J. Leopold Edgar, »Razvoj duše i 'Novo sunce'«, *KL* 53/1 (1902), pp. 2–6; 53/3 (1902), pp. 25–27; Heffler, Ferdo: »Hinkovićev spiritizam i uskrснуće tijela u svjetlu prirodnih znanosti«, *KL* 53/4 (1902), pp. 37–40; 53/5 (1902), pp. 59–51; 53/6 (1902), pp. 61–63; 53/7 (1902), pp. 73–75; 53/8 (1902), pp. 86–88; 53/9 (1902), pp. 97–101.

³⁶⁰ Dr. F. F. [Ferdinand Frankl], »Osuda Haeckalizma«, *KL* 45/47 (1894), pp. 383–385;

Početak drugog desetljeća 20. st. na temu darvinizma javlja se i profesor na Bogoslovnom fakultetu dr. Josip Marić sa svojim raspravama u kojima ukazuje na apsurdnost suvremenog prirodnoznanstvenog svjetonazora kojeg dovodi u svezu s monizmom, uz ostalo pišući:

»Navlastito zaslugom Haeckelovom postao je monizam lozinkom mnogih prirodoznanaca, visokim ciljem mnogih filozofa, mekom za velike mase poluinteligenčnih klasa te modernim, strogo znanstvenim surogatom za dojakošnje transcendentne religijske i moralne sustave.«³⁶¹

Slične stavove u svezi prirodnoznanstvenih stvari zastupa i ravnatelj Josip Marić u polemici s Dušanom Grubićem na stranicama *Katoličkog lista* (1921):

»Nema sumnje, da je D. G. čovjek 'novog kova', jer samo te vrste ljudi imaju smjelosti tupim oružjem Haeckelove monističke filozofije i njegove krivotvorene znanosti udarat na kršć. vjeru i teistički nazor o svijetu.«³⁶²

Povodom svečanosti na Medicinskom fakultetu 1919. u Haeckelovu čast Uredništvo *Katoličkog lista* reagira posebnim člankom:

»Rezultat ove znanstvene kritike o Haeckelu izrekao je vrlo drastično filozof Paulsen kad kaže, da ga napunja stidom, što je filozofijska obrazovanost u njemačkom narodu tako nisko pala. Upravo je bolno, da se je u Njemačkoj ovakovu filozofijsku 'znanost' moglo ne samo napisati i čitati, nego još usvajati i veličati. Prema tome ne samo da se u žalobnoj svečanosti 'slavnog naučenjaka Haeckela' nije trebalo spominjati filozofijsku njegovu nauku, nego je naprotiv trebalo konstatirati činjenicu, da je s tom njegovom naukom već davno obračunala prava znanost.«³⁶³

45/49 (1894), pp. 399–402; 45/50 (1894), pp. 407–410; 45/51 (1894), pp. 415–417; 45/52 (1894), pp. 423–426.

³⁶¹ Dr. Josip Marić, »Bog i monistički prirodnoznanstveni svjetovni nazor. Predavao u 'Hrv. kat. nar. Savezu'«, *KL* 71/7 (1920), pp. 52–53, na p. 52.

³⁶² Josip Marić [ravnatelj], »Zagreb. Sokol o snošaju kršćanstva i prirodnih znanosti [Osvrt na članak Dušana Grubića u *Slavenskoj Tribuni* od 1. 1. 2021. br. 1]«, *KL* 72/2 (1921), pp. 13–15, na p. 13; Josip Marić [ravnatelj], »Religija u svjetlu znanosti. Odgovor g. D. G. [u ST od 8. 1. 1921., br. 2]«, *KL* 72/4 (1921), pp. 37–39; 72/5 (1921), pp. 49–50; Josip Marić [ravnatelj]: »Dualizam i monizam. Odgovor g. Dušanu Grubiću na njegovo 'Otvoreno pismo uredništvu Kat. Lista' upravljeno na moju adresu u 'Slav. Tribuni' 13. 2. o. g. br. 7«, *KL* 72/13 (1921), pp. 151–153; 72/14 (1921), pp. 162–164; Franjo Pipinić, »Vjerski problem sadašnjosti«, *KL* 72/23 (1921), pp. 267–268; Josip Marić [ravnatelj], »Posljednja g. Dušanu Grubiću«, *KL* 72/24 (1921), pp. 280–281; Josip Marić [ravnatelj], »Teizam i ateizam. Odgovor g. D. Grubiću«, *KL* 72/21 (1921), pp. 243–245; 72/22 (1921), pp. 254–257.

³⁶³ Uredništvo *Kat. Lista*, »Haeckelova 'žalobna svečanost' na medicinskom fakultetu«, *KL* 70/48 (1919), pp. 569–570, na p. 570.

O monizmu je profesor na Bogoslovnom fakultetu dr. J. Marić izlagao i u korizmenom nizu filozofsko-apologetskih predavanja 1924. u Zagrebu.³⁶⁴ O monizmu je desetak godina prije u *Katoličkom listu* pisao i Fran Barac u raspravi »Bilješke o monizmu«.³⁶⁵

Godine 1929. dužim člankom u nastavcima u raspravu o čovjekovom podrijetlu uključuje se i Stjepan Bakšić.³⁶⁶ Prirodnoznanstvenim temama bavi se i Ferdo Heffler 1934. godine, pri čem se posebno ističe članak »Kratka moderna kozmogonija«, također u nastavcima.³⁶⁷

5. Filozofija religije

Autori u *Katoličkom listu*, koji propituju odnos *razuma i vjere* u duhu proklamiranog katoličkog nauka, upozoravaju na ograničene mogućnosti čovjekova razuma:

»Razum je najbiranije svojstvo čovjeka, on je kruna ljudske naravi. <...> Razum traži istinu i nalazi nju; ali nikad cielu, podpunu, nepogrešivu istinu.«³⁶⁸

S druge strane, čovjeku su potrebni i razum i vjera, kako uočava Gjuro Otrner:

»Znanje bez vjere vodi u dvojbu, skepticasam i sdvojnost, a to baš kao crv smrti grize i raztočuje srce nevjernika; vjera pako bez znanja vodi u praznovjerje i fanatisam.«³⁶⁹

Na drugom mjestu Ivan Jakovina piše:

»Oni [= vjerovjesnici] se svemu uklanjaju, što bi zdravu razumu na uštrb moglo biti. Što razum po sebi zna i ima, to oni štuju, u to mu ne diraju. Tu se on po svojoj širokoj volji kreće, caruje i gospoduje. Tek onamo, gdje razum prestaje,

³⁶⁴ Usp. ***, »[Crkvene vijesti] Korizmeni niz filozofsko-apologetskih predavanja«, *KL* 75/16 (1924), p. 198.

³⁶⁵ Usp. Fran Barac, »Bilješke o monizmu«, *KL* 63/15 (1912), pp. 169–171; 63/16 (1912), pp. 181–183; 63/17 (1912), pp. 193–195; 63/18 (1912), pp. 205–207; 63/20 (1912), pp. 229–232.

³⁶⁶ Usp. Dr. S. Bakšić [Stjepan Bakšić], »Čovječje podrijetlo«, *KL* 80/17 (1929), pp. 220–223; 80/18 (1929), pp. 231–233; 80/22 (1929), pp. 277–279; 80/23 (1929), pp. 291–293; 80/24 (1929), pp. 304–305.

³⁶⁷ Ferdo Heffler, »Kratka moderna kozmogonija«, *KL* 85/16 (1934), pp. 193–196; 85/17 (1934), pp. 208–211; 85/19 (1934), pp. 232–235; 85/21 (1934), pp. 259–260; 85/22 (1934), pp. 272–276.

³⁶⁸ Fran Ivančić, »Bogoslovje Danteova velespjeva: 'La divina commedia'«, *KL* 36/42 (1885), pp. 329–333, na p. 329.

³⁶⁹ Gjuro Otrner, »Idejal i zbilja«, *KL* 37/8 (1886), pp. 61–63, na p. 61.

ondje oni svoj primitak [= vjeru] nadovezuju. Na taj način ne može razum ništa od svoga izgubit, obratno mnogo, pače sve dobiti. Ima, kako već pripomenusmo, granica, prieko koje razumu, samu sebi ostavljenju nije proći. No ta granica nije točno omedjašena i prieko odsječena. Kako svigdje, ima i tu prielaz. Čim dalje od nas, predmeti bivaju tamniji, dok se u posvemašnom mraku ne gube. Tako je s predstavami našega razuma: s istinama.«³⁷⁰

U časopisu se objavljuju i članci koji tematiku razuma i vjere obrađuju s naglaskom na društvenu stvarnost, bez nekog teleološkog naglaska, što je prisutno npr. u članku »Neprijatelji kršćanstva i njihovo oruđe u naše doba« autora Fr. K. iz 1886.³⁷¹

Početkom stoljeća pojavljuje se Bauerova rasprava o suvremenom shvaćanju religije, u kojoj se na više mjesta spominju filozofi 18. i 19. st. (Kant, Hegel, Spencer i drugi).³⁷² Od novijih valja spomenuti filozofsko-religijski članak »Odakle religija u ljudskom rodu?« Stjepana Doppelhamera (1915–1975), koji je nekoliko godina predavao povijest religije na Bogoslovnom fakultetu. Naslovi poglavlja u ovom članku, »Mogućnost naravne spoznaje«, »Teorije o podrijetlu religije«, »Najstarija religija ljudskog roda«, »Bog kao izvor najstarije religije«, dobro opisuju autorov pristup.³⁷³

Što se tiče odnosa *znanosti i vjere*, Franjo Rački 1854. godine uočava:

»Bilo je, a imade još takvih bogoslovaca, koji misle, da će slobodna znanost cerkvi nahuditi, veru oslabiti, ponositost napeti, jer ‘scientia inflat, charitas sedificat’.«³⁷⁴

³⁷⁰ Ivan Jakovina, »Propoviednik«, *KL* 27/37 (1876), pp. 319–322, na p. 321.

³⁷¹ Usp. Fr. K. »Neprijatelji kršćanstva i njihovo orudje u naše doba«, *KL* 37/2 (1886), pp. 14–16; 37/3 (1886), pp. 20–22; 37/4 (1886), pp. 28–29; 37/10 (1886), pp. 79–90; 37/11 (1886), pp. 83–84.

Isti se autor javlja u *Katoličkom listu* i nekoliko godina ranije, i to s opsežnom apologetičko-dogmatskom raspravom u šesnaest nastavaka:

Fr. K. »O čudesih. Apologetičko-dogmatička razprava«, *KL* 33/36 (1882), pp. 284–286; 33/37 (1882), pp. 291–293; 33/38 (1882), pp. 298–299; 33/40 (1882), pp. 314–317; 33/41 (1882), pp. 322–325; 33/42 (1882), pp. 331–334; 33/43 (1882), pp. 338–341; 33/44 (1882), pp. 346–350; 33/45 (1882), pp. 351–354; 33/46 (1882), pp. 357–360; 33/47 (1882), pp. 367–370; 33/48 (1882), pp. 380–381; 33/49 (1882), pp. 387–389; 33/50 (1882), pp. 395–397; 33/51 (1882), pp. 403–405; 33/52 (1882), pp. 410–413.

³⁷² Usp. Ante Bauer, »Religija i moderna religija«, *KL* 54/1 (1903), pp. 1–3; 54/2 (1903), pp. 13–15; 54/3 (1903), pp. 25–27; 54/4 (1903), pp. 37–39.

S tim u svezi je i druga Bauerova rasprava: »Religija naravna i svrhunaravna«, *KL* 54/13 (1903), pp. 148–151; 54/14 (1903), pp. 159–161; 54/15 (1903), pp. 176–179.

³⁷³ Usp. Stjepan Doppelhamer, »Odakle religija u ljudskom rodu?«, *KL* 94/18 (1943), pp. 205–209; 94/19–21 (1943), pp. 219–222.

³⁷⁴ F. R. [Franjo Rački], »Cerkva i umstvovanje«, *KL* 5/44 (1854), pp. 345–346, na p. 346.

Rado se navode zvučna imena znanstvenika i filozofa, koji su bili deklarirani vjernici. U članku »Znanost i vjera« nabrojani su neki od njih:

»Pomislimo kakovi ljudi biahu Pascal, Baco, Erasmus, Fleury, Toma Morus, Tasso, Bossuet, Fenelon, Massilon, Descartes, La Bruyere, Kopernik, Galilei, Newton, Bernoulli i ini nebrojeni. Nisu li to muževi, koji si u svih strukah znanostih neumerlo ime stekoše? Pa nebiaše li im vera stranom prvi i posljednji cilj njihovih trudah i naukah, stranom čversto sidro, kog su se u svojih učenih radnjah i znanstvenih naporih deržali?«³⁷⁵

Pretežno dominira uvjerenje kako je odvajanje znanosti od vjere (kao i razuma od vjere) pogubno, štoviše i besmisleno,³⁷⁶ pa se i domišlja kako bi mogla izgledati znanost bez vjere.³⁷⁷

Godine 1889. *Katolički list* prenosi zaključke Dr. J. M. Perntera, izložene na sekciji za znanost i umjetnost Katoličkog dana u Beču, o odnosu katoličke nauke i prirodnih znanosti:

- »1. da je nazor, da su rezultati prirodnih znanosti u opreci s naukom crkve, nazor kriv;
2. da je taj krivi nazor daleko rasprostranjen, i
3. da je taj nazor rodio velikom štetom za vjeru u svim slojevima.«³⁷⁸

Vilim Penić sažeto, u kontekstu govora o filozofiji Tome Akvinskog, ovako zaključuje:

»Znanosti treba filozofija, ona joj je absolutno nuždna, želi li se, da znanost ne bude jednostavno popisivanje i brojenje stvari, koje mogu biti predmet znanosti.«³⁷⁹

Prema *Velikoj povijesti Crkve* Huberta Jedina, nakon izrazito apologetskog razdoblja pokušaji približavanja vjere i znanosti istom se počinju uočavati kod pojedinaca s crkvene strane (pioniri na tom području su: Newman, Möhler) kako bi se novi zahtjevi i nove vrijednosti ljudskoga razuma stavili u službu vjere.³⁸⁰ Taj se proces nazire i u *Katoličkom listu*, primjerice u propovijedima

³⁷⁵ J. Z., »O nevernicih i neverstva«, *KL* 8/35 (1857), pp. 273–275, na p. 274.

³⁷⁶ Usp. **, »Vjera i znanost. Besjedio Ringseis na glavnoj skupštini u Aachenu«, *KL* 13/47 (1862), pp. 370–371, na p. 371.

³⁷⁷ Usp. **, »Bog i duša napram prirodoslovju«, *KL* 17/32 (1866), pp. 251–253.

³⁷⁸ **, »Govor Dra. J. M. Perntera ob odnošaju katoličke nauke i prirodnih znanosti u odsječnoj sjednici za znanost i umjetnost bečke katoličke skupštine«, *KL* 40/20 (1889), pp. 162–165; 40/21 (1889), pp. 169–172, na p. 162.

³⁷⁹ Vilim Penić, »Da li znanosti treba obazirati se na sv. Tomu?«, *KL* 45/35 (1894), pp. 291–293, na p. 291.

³⁸⁰ Usp. Jedin, *Velika povijest Crkve* VI/1, pp. 661–662.

uz Dane hrvatske znanosti koje razjašnjavaju kršćansko shvaćanje znanosti. Autori ovih priloga su redovito profesori Bogoslovnoga fakulteta. Tako Andrija Živković 1928. donosi svoj nacrt za propovijed s ovim podnaslovima u tekstu: »Val vjerskog liberalizma preko inteligencije udara i na sela«, »Naša Crkva i suvremeni protivnici«, »Na visini znanstvenoj i savremenoj branimo zaklad Kristov!«, »Hrvatska Bogoslovska Akademija goji, unapređuje i brani kršč. [ansku] znanost«. ³⁸¹ Iz bilješke uz nacrt propovijedi za dan krščanske znanosti (4. korizmena nedjelja) koju iduće godine (1929) piše Dragutin Kniewald vidi se da je ta inicijativa zaključak Odbora HBA. Kniewald stavlja naglasak na potrebu stjecanja vjerskog, a ne samo vremenitog znanja, i to po uzoru nedavno preminulog dr. Ivana Merza. ³⁸²

6. Osnovna statistika filozofskih priloga u Katoličkom listu

U gotovo stogodišnjem trajanju tjednika *Katolički list* pronađeno je ukupno 737 bibliografskih jedinica (u 1.512 zasebnih nastavaka) koje su na ovaj ili onaj način prepoznate kao filozofske. Od tog su njih 423 (57%) rasprave i članci, 133 predstavljanja knjiga i časopisa te 181 vijesti. Ova struktura filozofskih priloga očituje načelni stav većine urednika *Katoličkog lista*: čitatelje upoznati s katoličkim stavom o nekoj filozofskoj ili filozofiji bliskoj temi.

Od ovdje popisanih bibliografskih jedinica tematski prednjači socijalna filozofija (106, odnosno 14%), zatim slijede napisi o komunizmu (99, tj. 13%). Obje su ove teme trajno prisutne u listu, ali ipak više u mlađim nego li u starijim godištim. Zatim slijede apologetske jedinice (84) i one neoskolastičke (77). Uz njih su po brojnosti istaknuta još četiri područja: filozofija prirode (72), filozofija općenito (67), filozofi (67) i filozofija religije (66). Sve ostale teme, odnosno discipline manje su zastupljene na stranicama *Katoličkog lista*: 72, tj. 10%. Prema tome, tri su glavna usmjerenja filozofskih i s filozofijom povezanih sadržaja u *Katoličkom listu*:

1. u najširem smislu *teoretsko* (340, odnosno 46%: apologetika, neoskolastika, filozofija općenito, filozofi, modernizam);
2. *praktično* odnosno *društveno* (259, tj. 35%: komunizam, ateizam, materijalizam, liberalizam, liberalni kapitalizam, fašizam, nacionalsocijalizam, filozofija politike i socijalna filozofija);

³⁸¹ Usp. Andrija Živković, »Dan krščanske znanosti. Misli za propovijed na IV. korizmenu nedjelju«, *KL* 79/11 (1928), pp. 132–133.

³⁸² Usp. Dragutin Kniewald, »Nacrt propovijedi za dan krščanske znanosti«, *KL* 80/9 (1929), pp. 109–110.

3. 'prirodnoznanstveno' (138, tj. 19%: filozofija prirode (pretežno odnos prema darvinizmu) i filozofija religije (znanost i dogma, razum i vjera).

Starija su godišta više usmjerena na ono što je ovdje označeno kao *teoretsko*, srednja imaju više *prirodnoznanstvenih* sadržaja, dok se mlađa više bave *društvenim* temama.

Ukoliko se analiziraju samo *rasprave i članci* (bez prikaza knjiga i vijesti) u cjelokupnom vremenu izlaženja časopisa, najviše ima onih apologetskih (76 od 423, tj. 18%). Zatim slijede članci koji se bave filozofijom prirode (56) i socijalnom filozofijom (50). Tu su i rasprave i članci iz područja filozofije religije (47), oni koje se bave komunizmom (42) ili pojedinim filozofima (39) ili filozofijom općenito (35). Suradnici su pri pisanju morali voditi računa da tekst objavljen u jednom svesku prosječno zauzima oko 2,5 stranice. Filozofski prilozima su u prosjeku izlazili u dva nastavka.

S obzirom na uredničku otvorenost prema filozofskim sadržajima, tj. koliko je koji urednik objavio filozofskih sadržaja za vrijeme svog mandata, svakako je na prvom mjestu Stjepan Bakšić (urednik 1920–1936) sa 173 (23%) objavljenih filozofskih jedinica, od toga 82 članka. Slijedi Nikola Kolarek (1937–1941) za čijeg je urednikovanja objavljeno 88 jedinica filozofskog sadržaja, ali s nešto većim udjelom vijesti (44) i prikaza knjiga (15). Na takav način je nastavio i Janko Penić (1941–1945) u svom mandatu s 60 jedinica, od čega su 21 vijest i 25 prikaza knjiga. Ističe se zatim i Nikola Horvat (1850–1852, 1856–1866) u čijem mandatu je objavljeno 55 jedinica, a čak 51 članak. Slijedi urednik s prijelaza stoljeća Stjepan Korenić (1896–1904) s 34 rasprave i 16 vijesti i prikaza knjiga. Između 40 i 50 filozofskih priloga za vrijeme svog mandata imaju Antun Bauer (1886–1890), Andrija Jagotić (1877–1882), Josip Pazman (1904–1912) i Fran Barac (1914–1920). Ostali urednici imaju manje filozofskih sadržaja. Važno je uočiti da urednici prije pojave *Hrvatske straže* i *Bogoslovske smotre* češće objavljuju rasprave i članke.

Međutim, ukoliko se uzmu u obzir godine urednikovanja, onda se vidi da su filozofski sadržaji bili najfrekventniji kod Nikole Kolareka – 22 filozofska priloga po godini urednikovanja. Kod njegova nasljednika Janka Penića godišnji prosjek filozofskih priloga iznosi 15, a u Josipa Torbara, urednika u razdoblju 1854–1855. iznosi 13. Zatim slijede Bakšić, Bauer i Svetozar Ritig (1912–1913) s po 11 priloga, dok su ostali objavljivali manje filozofskih priloga po godini.

Kao dodatan parametar može se uzeti i broj stranica u pojedinom godištu. Starija godišta imaju nešto više od 400 stranica po godištu. S vremenom je broj stranica po godištu znatno rastao pa s urednikom Korenićem početkom 20. st. doseže i 653 stranice (1902). S njim, i inače *Katolički list* poprima obrise moderne revije svog doba, s obiljem vijesti i osvrta na suvremena događanja.

U narednih četrdesetak godina izlaženja časopisa broj stranica po godištu rijetko pada ispod 600 (tek je 1910., 1911., 1920. oko 400 stranica). Bakšić, najdugovječniji urednik, 1926. i 1927. godine ovaj tjednik podiže na čak 732 stranice po godištu.

Zaključak

Možda se ne bi očekivalo od jednog biskupijskog središta s par desetaka tisuća stanovnika, negdje na rubu kršćanskog svijeta – što je Zagreb bio sredinom 19. st. – da godine 1849. pokrene jedan časopis namijenjen prvotno svećenicima. Još bi se manje očekivalo da taj tjednik ustrajno izlazi do 1945. godine, dakle skoro cijelo stoljeće usprkos promjenama državnih sustava, periodičkim promjenama nadbiskupa, urednika i suradnika, promjenama načina saobraćanja, jezika pa i običaja. Na temelju tih činjenica treba ne samo istaknuti vizionarstvo utemeljitelja biskupa Haulika nego valja – usprkos naučenom načinu promatranja povijesnih stanja i odnosa – zaključiti i na snagu institucije koja je list objavljivala pa i na neki kontinuitet gospodarskog sustava sve do prestanka izlaženja lista.

Ne bi trebalo zanemariti ni činjenicu kako Zagrebačka (nad)biskupija sredinom 19. st. ima više od šesto svećenika i dvije sufraganske biskupije te da kroz vlastite institucije skrbi o filozofskoj i teološkoj izobrazbi svojih kandidata za svećeništvo. U tom kontekstu sagledana, uloga *Katoličkog lista* je formativna, u smislu permanentnog obrazovanja svećenikā, a onda i informativna. Kako se svećenici obvezno obrazuju i u filozofiji, tako je naravno da se u ovom tjedniku u nekoj mjeri pojavljuju i filozofski sadržaji. Da su potrebe za takvim sadržajima rasle pa konačno i nadrasle prostorne mogućnosti *Katoličkog lista*, dovoljno za sebe govori činjenica da *Katolički list* počinje izdavati specijaliziranu reviju *Bogoslovska smotra* koja je svojim teološkim i filozofskim sadržajima izišla u susret potrebama profesora i studenata bogoslovnih učilišta, kao i potrebama svećenika i njima bliske inteligencije da bi i na ovaj način prikladno odgovorili na izazove vremena. Tako je i *Katolički list* uz nadbiskupijske odgojno-obrazovne institucije doprinio preobrazbi svećenika iz pobožnog, ali ne i nužno učenog službenika Crkve – što je bila predodžba o svećeniku sredinom 19. stoljeća – u svećenika intelektualca koji zna zauzeti stav prema društvenim kretanjima, što jest predodžba o svećeniku prve polovice 20. stoljeća.

Sažimajući misaona nastojanja autora filozofskih priloga u *Katoličkom listu*, valja istaknuti kako u prvoj trećini izlaženja lista dominira osporavanje racionalizma i liberalizma, u drugoj prirodoznanstvenih teorija i darvinizma, a u trećoj totalitarnih ideologija i posebno komunizma. Kao zajednička misaona pozicija filozofskih sadržaja u *Katoličkom listu* razotkriva se, posve očekivano,

osporavanje materijalizma i ateizma koji se i u svojim ishodištima i u svojim manifestacijama isprepliću kao uzrok i kao posljedica. Pa, iako se sučelice materijalizmu i ateizmu obično stavljaju neki idealizam i teizam, važno je uočiti da se materijalizmu i ateizmu u *Katoličkom listu* kao alternativa kontinuirano od prvih do zadnjih brojeva, stavlja socijalna filozofija, posebno socijalna zauzetost za položaj radništva i seljaštva, što dosad, bar ne u dovoljnoj mjeri, nije bilo prepoznato kao obilježje rane katoličke periodike.

Na temelju proučavanja filozofskih prinosa u *Katoličkom listu* mogu se zauzeti nova gledišta o filozofskoj produkciji u Hrvatskoj od ukinuća Kraljevske akademije znanosti (1850) do ponovne uspostave Sveučilišta u Zagrebu (1874). *Katolički list* u tom je razdoblju omogućio objavljivanje članaka iz filozofije. Naime, Nadbiskupija je u svojim odgojno-obrazovnim ustanovama nastavila s filozofskim obrazovanjem svojih kandidata, a za potrebe tih ustanova redovito slala darovite pojedince na studij filozofije u inozemstvo (npr. Suk, Stepinac, Stadler). Tako u hrvatskom misaonom prostoru opstaje i napreduje filozofija s kršćanskim predznakom. Uz to, neke urednike ili suradnike *Katoličkog lista*, koji inače nisu percipirani kao filozofi (kao npr. Rieger i Marušić), treba zahvaljujući filozofskim radovima objavljenim na stranicama *Katoličkog lista* smatrati i filozofima, dok iz bibliografije izranjanju još neka danas nepoznata ili neopravdano zaboravljena imena koja tek očekuju evaluaciju iz perspektive istraživanja hrvatske filozofske baštine.

Bibliografija filozofskih članaka i prikaza te s filozofijom i filozofima povezanih prinosa u *Katoličkom listu* (1849–1945)

Kazalo po disciplinama i problemima

Popis filozofskih članaka i ostalih prinosa filozofskoga sadržaja objavljenih u *Katoličkom listu* u ovom je sistematskom kazalu podijeljen na petnaest tematskih cjelina i uglavnom slijedi raspored iz uvoda ovoj bibliografiji:

1. Filozofija općenito;
2. Apologetika;
3. Filozofi;
4. Filozofska učilišta i filozofija kao nastavni predmet;
5. Ateizam, materijalizam, liberalizam i (liberalni) kapitalizam;
6. Komunizam;
7. Fašizam i nacionalsocijalizam;
8. Filozofija politike;
9. Socijalna filozofija;

10. Neoskolastika;
11. Modernizam;
12. Filozofska psihologija;
13. Retorika;
14. Filozofija prirode;
15. Filozofija religije.

Svaka je skupina podijeljena u tri podskupine: u prvu su uvrštene rasprave i članci, u drugu prikazi knjiga i ponekad časopisa, a u treću vijesti i obavijesti. Unutar pojedine podskupine bibliografske jedinice poredane su kronološki. Ovisno o vremenu izlaženja, bibliografske jedinice iz druge i treće skupine većinom su objavljene u pripadajućim rubrikama *Katoličkog lista*, primjerice »Književnost«, »Listak« ili »Vjesnik«, što je također naznačeno kako bi zainteresirani čitatelj već i iz rubrike u kojoj se bibliografska jedinica nalazi mogao prosuditi o njezinom sadržaju, dužini i metodi pisanja.

U prvom odsjeku bibliografije, pod naslovom »1. Filozofija općenito«, nalaze se rasprave i članci koji se odnose na filozofiju u najširem smislu, pretežno povijesnofilozofskog karaktera. Obuhvaćaju ne samo različita razdoblja filozofije – od grčko-rimske, preko novovjekovne i moderne do suvremene filozofije – nego i filozofske pravce pa i pojedince.

Apologetske rasprave i članci uz nekoliko recenzija i vijesti, čine veću skupinu unutar ove bibliografije. U ovim napisima filozofiji i filozofima se pristupa iz apologetske perspektive; filozofi nisu u prvom planu piščeva zanimanja, nego se spominju usput bilo afirmativno, bilo negativno, ovisno o kontekstu, a u svrhu obrane ili tumačenja vjere. Primjerice, apologetske rasprave o školstvu iz treće četvrtine 19. st. uz pedagogiju dotiču se i nekih filozofskih sustava i filozofa, bilo da ih stavljaju za uzor (kao npr. Grke) bilo da ih osuđuju (kao npr. J. J. Rousseaua i Voltairea).

U odsjek »3. Filozofi« uvršteni su članci koji su u cijelosti posvećeni nekom filozofu. Oblikovanjem ove skupine nastojalo se izbjeći da se pojedini filozofski pisac izgubi u pripadajućem filozofskom sustavu mišljenja. Tim više što se neki mislioci teško mogu uklopiti u bilo koji sustav, drugi opet danas nisu prepoznati kao filozofi, a u svoje vrijeme su smatrani filozofima. Konačno, tu su i pojedini autori iz Hrvatske koji su se bavili filozofijom, a danas su percipirani drukčije ili pak nisu vrednovani unutar hrvatske filozofske baštine. Posebno se to odnosi na vijesti koje se ne bave svaki put onim što je neki filozof rekao ili napisao o filozofiji nego i nekim drugim događajima iz njihova života (kao npr. nadbiskup Josip Stadler).

Članci i ostali prinosi koji se bave filozofskim učilištima i nastavom filozofije, dakako pretežno na bogoslovnim učilištima, okupljeni su u istoimenom odsjeku »4. Filozofska učilišta i filozofija kao nastavni predmet«. Priličan broj

bibliografskih jedinica iz ove tematske cjeline čine prijedlozi i analize te vijesti o učilištima u svezi s filozofijom ili filozofima.

Otprilike se u isto vrijeme u *Katoličkom listu* počinju pojavljivati prilozi o ateizmu, materijalizmu, liberalizmu (5) ali i komunizmu (6). Potonji prilozi su posebno brojni u 20. st., s tim da ovdje nisu bilježena brojna izvješća o realizacijama komunizma u konkretnosti nego tek prilozi načelnog i teorijskog karaktera. Znatno manje je pisano o druga dva totalitarna sustava 20. st.: fašizmu i nacionalsocijalizmu (7). Na ovaj dio nadovezuje se nekoliko rasprava iz oblasti filozofije politike (8) i teorije države. Slijedi nešto duži dio (9) koji donosi rasprave i članke, predstavljanja knjiga i vijesti koje se tiču prava i položaja radnika i seljaka, odnosno angažmana na socijalnom području djelovanja.

Odsjek »10. Neoskolastika« dokumentira zastupljenost neoskolastičkih prinosa u *Katoličkom listu*. Iako se skolastika spominje od početka gotovo stoljetnog izlaženja časopisa, rasprave i članci su se intenzivirali nakon enciklike *Aeterni Patris* (1879) pape Lava XIII. Na njih se nadovezuju članci o modernizmu, koji tvore 11. tematsku cjelinu bibliografije. U svezi sa skolastikom je i spekulativno reflektiranje o ljudskoj duši i srodnim temama: »12. Filozofska psihologija«.

Dva članka o retorici oblikuju odsjek »13. Retorika«.

Kako je naglašeno, upravo su članci koji se mogu smjestiti u filozofiju prirode po svom sadržaju i kritičkom aparatu visokokvalitetni prinosi u *Katoličkom listu*. S njima paralelno idu i čine jednu misaonu cjelinu rasprave o znanosti, razumu i vjeri iz oblasti filozofije religije. Time su oblikovana i dva posljednja odsjeka ove bibliografije: »14. Filozofija prirode« i »15. Filozofija religije«.

1.1. Filozofija općenito: Rasprave i članci

***, »Uvažavanje nemačke philosophie, njezinog upliva i zlih posledicah glede verozakona u Nemačkoj Dra. Meinholda protestantičkog župnika u Pruskoj«, *KL* 1/26 (1849), pp. 204–206; 1/28 (1849), pp. 219–220.

***, »Racionalizam i očitovani verozakon«, *KL* 1/38 (1849), pp. 300–301.

***, »Što zahteva philosophia? Njena potreba«, *KL* 1/48 (1849), pp. 377–378.

***, »Stara mudrost i nova oholost«, *KL* 2/51 (1850), pp. 404–405.

Vilhelm Švelc, »Umkarenje i njegov napredak«, *KL* 3/33 (1851), pp. 257–259; 3/34 (1851), pp. 265–267; 3/35 (1851), pp. 273–275; 3/36 (1851), 283–284.

Fr. R. [Franjo Rački], »Okostnica sadašnje Spekulatie«, *KL* 4/16 (1852), pp. 121–123; 4/18 (1852), p. 139.

Franjo R. [Franjo Rački], »Speculatia poganstva. Kano prispevak k povestnici kerstjanskog mudroslovja u priateljskih poslanicah«, *KL* 4/30 (1852), pp. 233–234; 4/31 (1852), 240–241; (Poslanica II) 4/46 (1852), pp. 361–364.

- Fr. R. [Franjo Rački], »Poslanica III [Kritika Platona]«, *KL* 5/18 (1854), pp. 137–139.
- [Franjo Rački], »Poslanica IV [Aristotel]«, *KL* 5/51 (1854), pp. 401–402; 5/52 (1854), pp. 409–410.
- ***, »Schellingova ‘filosofička oporuka’«, *KL* 5/40 (1854), pp. 314–316.
- ***, »Voltaireova smert«, *KL* 5/41 (1854), pp. 324–326; 5/42 (1854), pp. 331–333; 5/43 (1854), pp. 338–340; 5/44 (1854), pp. 346–347; 5/45 (1854), pp. 355–356; 5/46 (1854), pp. 362–364; 5/47 (1854), pp. 371–373; 5/48 (1854), pp. 378–380.
- F. R. [Franjo Rački], »Cerkva i umstvovanje«, *KL* 5/42 (1854), pp. 329–331; 5/43 (1854), pp. 337–338; 5/44 (1854), pp. 345–346; 5/45 (1854), pp. 353–355.
- Andrija Stipić, »O verhovnom načelu katolicisma. Poslanica prijatelju N.«, *KL* 7/25 (1856), pp. 193–195; 7/26 (1856), pp. 201–203. O Hegelovu, Spinozinu i drugim filozofskim sustavima.
- V., »Kako se Platonov nauk odnosi napram kršćanstvu«, *KL* 9/52 (1858), pp. 415–416.
- S. B., »Liberalac«, *KL* 14/39 (1863), pp. 307–309; 14/40 (1863), pp. 313–316.
- J. Žerjavić [Juraj Žerjavić], »Romanizam, skolasticizam i njemačka znanost«, *KL* 21/15 (1870), pp. 133–137; 21/16 (1870), pp. 141–144.
- J. R. [Josip Rieger], »Boj načela proti načelu«, *KL* 26/27 (1875), pp. 210–212.
- Gjuro Jušić, »Nješto o toleranciji [s teološkog i filozofskog stanovišta]«, *KL* 29/15 (1878), pp. 123–125; 29/16 (1878), pp. 131–133; 29/17 (1878), pp. 139–141; 29/18 (1878), pp. 147–149.
- ***, »Hoćemo li za njemačkim filozofi?«, *KL* 29/26 (1878), pp. 218–220.
- M. S.–vić [Mile Stanisavljević?], »Bog«, *KL* 34/22 (1883), pp. 171–173 (Sokrat); 34/23 (1883), pp. 179–181 (Ciceron i Seneka); 34/24 (1883), pp. 187–190; 34/25 (1883), pp. 194–197 (Leibniz, Rousseau, Lessing); 34/27 (1883), pp. 212–215 (Leibniz, Herder i drugi).
- Dr. Fr. K., »Nešto o Ontologismu«, *KL* 36/3 (1885), p. 23; 36/4 (1885), pp. 28–32; 36/5 (1885), pp. 35–38; 36/6 (1885), pp. 43–45; 36/7 (1885), pp. 53–55.
- Dr. K., »O religioznom indiferentizmu. Filozofijska razprava«, *KL* 37/28 (1886), pp. 219–221; 37/29 (1886), pp. 225–229; 37/30 (1886), pp. 234–238; 37/31 (1886), pp. 241–244; 37/32 (1886), pp. 250–251; 37/33 (1886), pp. 257–260; 37/34 (1886), pp. 267–270; 37/47 (1886), pp. 369–371; 37/49 (1886), pp. 391–393.
- Josip Volović, »Zla što su u svijetu sasvim su u skladu sa promislom Božjim«, *KL* 40/25 (1889), pp. 199–201; 40/26 (1889), pp. 206–209; 40/27 (1889), pp. 215–217; 40/28 (1889), pp. 227–229; 40/31 (1889), pp. 249–251; 40/32 (1889), pp. 257–260. Filozofija o Bogu.
- ***, »Samoubojstvo – plod moderne renaissance poganske filosofije«, *KL* 48/16 (1897), pp. 121–123.
- ***, »Pomutnja pojmovac«, *KL* 49/30 (1898), pp. 243–245. Rasprava o prikladnom u suvremenoj umjetnosti povodom govora Isidora Kršnjavog održanoga 11. srpnja 1898.

- Ante Alfirević, »Dr. Hinković i evolucija morala«, *KL* 51/25 (1900), pp. 193–195; 51/26 (1900), pp. 201–203; 51/27 (1900), pp. 209–211.
- Ferdo Rožić, »Nešto o napretku XIX. vijeka s nekim obzirom na blagostanje čovjeka«, *KL* 52/2 (1901), pp. 11–13; 52/3 (1901), pp. 23–27. Izlaganje na »Vjenčevu« koncertu o novovjekovnoj filozofiji.
- A. Alfirević [Ante Alfirević], »'Život' i Nietzsche«, *KL* 52/12 (1901), pp. 129–131; 52/13 (1901), pp. 141–145.
- Fran Barac, »Bilješke o monizmu«, *KL* 63/15 (1912), pp. 169–171; 63/16 (1912), pp. 181–183; 63/17 (1912), pp. 193–195; 63/18 (1912), pp. 205–207; 63/20 (1912), pp. 229–232.
- Josip Marić [ravnatelj], »Realnost ideje o Bogu«, *KL* 64/39 (1913), pp. 459–461; 64/40 (1913), pp. 470–473; 64/41 (1913), pp. 481–484; 64/42 (1913), pp. 495–498.
- Petar Grabić, »Moral kulturnog napretka«, *KL* 66/16 (1915), pp. 165–167; 66/17 (1915), pp. 173–174; 66/18 (1915), pp. 181–183. Kritičko predavanje na temu nekih filozofskih stavova A. Bazale.
- U. Talija [Urban Talija], »Kršćanska etika nije egoistična«, *KL* 72/6 (1921), pp. 61–63.
- Tomo Starc, »Pozitivizam i kršćanstvo«, *KL* 79/24 (1928), pp. 304–305; 79/26 (1928), pp. 330–332; 79/29 (1928), pp. 371–373; 79/34 (1928), pp. 435–440; 79/35 (1928), pp. 448–450; 79/36 (1928), pp. 462–463; 79/37 (1928), pp. 470–471.
- S. Zimmermann [Stjepan Zimmermann], »Što znamo o Bogu?«, *KL* 88/30 (1937), pp. 255–258; 88/31 (1937), p. 369. Peti nastavak Zimmermannove filozofske rasprave objavljene u *Bogoslovskoj smotri*.
- Dr. Juraj Paša, »Filozofija kršćanstva. Točke za božićna razmatranja. Filozofija kršćanstva u poredbi prema filozofiji poganstva. Originalnost filozofije kršćanstva«, *KL* 94/51 (1943), pp. 596–599.

1.2. Filozofija općenito: Prikazi knjiga i časopisa

- J. Rieger [Josip Rieger], »Novi bog«, *KL* 25/22 (1874), pp. 169–171; 25/23 (1874), pp. 177–180; 25/24 (1874), pp. 185–187. Prikaz knjige *Philosophie des Unbewussten* Eduarda Hartmanna, 6. izd.
- J. R. [Josip Rieger], »Novo djelo Hartmannovo«, *KL* 26/18 (1875), pp. 140–141; 26/19 (1875), pp. 148–150; 26/20 (1875), pp. 157–159; 26/21 (1875), pp. 164–166. Prikaz dviju Hartmannovih knjiga: *Die Selbstersetzung des Christentums i Wahrheit und Irrthum im Darwinismus*.
- ***, »[Viestnik] Eduardo Hartmann, poznati njemački filosof s pridjevom 'der Unbewusste' izdao je nedavno opet djelce 'Phaenomenologie des sittlichen Bewusstseins'«, *KL* 29/45 (1878), p. 394.
- ***, »[Književnost] Opća metafizika ili Ontologija. Napisao dr. Ante Bauer, sveučilišni profesor«, *KL* 45/21 (1894), p. 176.

- ***, »[Književnost] Izišao je I. svezak 'Rimskoga katolika' što izlazi u slovenskoj Gorici«, *KL* 47/9 (1896), p. 74. O trima filozofskim tekstovima u *Rimskom katoliku*: »Metafizičko ozadje političkih metamorfoz«, »Osnovni zakoni estetike in lepe umetnosti« i »Teleološki dokaz za bivanje Božje«.
- ***, »[Književnost] Ima li Bog? u 16, str. 36, Zagreb 1908.«, *KL* 60/1 (1909), p. 10. Knjižica se bavi dokazima za Božje postojanje. Objavio ZDMZ.
- ***, »[Književnost] I. svestka – Ima li Bog? – već je raspachana, pa je priregjeno drugo izdanje uz sniženu cijenu«, *KL* 60/9 (1909), p. 108.
- ***, »[Književnost] Logik und Noetik. Ein Leitfaden für akademische Vorlesungen sowie zum Selbstunterricht Von Dr. Georg Hagemann«, *KL* 60/27 (1909), p. 304.
- P. T. Harapin [Teofil Harapin], »[Listak] Dr. S. Zimmermann, Opća noetika«, *KL* 69/31 (1918), p. 349.
- ***, »[Listak] Dr. Vladimir Dvorniković, Savremena filozofija. 2. sveska 1920«, *KL* 71/47 (1920), pp. 370–371.
- Z., »A. Ušeničnik, Uvod v filozofiju. Sv. I. Spoznavno–kritični del. izdala 'Bogoslovna Akademija v Ljubljani' (1921)«, *KL* 73/14 (1922), p. 170.
- L., »Dr. S. Zimmermann: Uvod u filozofiju«, *KL* 73/37 (1922), pp. 451–452.
- O. B. Brixy [Bernard Brixy], »[Listak] 'Michelitsch i antropološki dokaz za eksistenciju Božju'«, *KL* 73/28 (1922), pp. 344–345.
- ***, »[Crkvene vijesti] Dr. S. Zimmermann, Uvod u filozofiju«, *KL* 73/7 (1922), pp. 83–84.
- Janko Oberški, »Zar spas u 'Etičkoj čitanci'?«, *KL* 73/41 (1922), pp. 500–502.
- ***, »Tilman Pesch S. J. Christliche Lebensphilosophie, Freiburg Herder 1923. str. 607«, *KL* 75/31 (1924), p. 376.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Uvod u filozofiju. Spisal Aleš Ušeničnik, Svezak II. Metafizični del, 2. sešitek. G. 1923.«, *KL* 76/14 (1925), p. 175.
- Dr. A. Živković [Andrija Živković], »Etičko–uzgojni pokret«, *KL* 76/28 (1925), pp. 349–351. O pokretu Miljenka Vidovića.
- Dr. A. Živković [Andrija Živković], »[Književnost i umjetnost] Borislav Mihajlović–Lorenac: Vrlina i sreća <...> Beograd«, *KL* 77/42 (1926), pp. 579–580.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Dr. Andrija Živković: Problem etičke kulture <...> Mostar, 1928.«, *KL* 79/29 (1928), p. 380.
- Dr. Dominik, »Problem spoznaje«, *KL* 82/52 (1931), pp. 641–643. Prikaz knjige Hijacinta Boškovića, Zagreb 1931.
- Dr. Stjepan Zimmermann, »Nekoliko refleksija o etičkom problemu. Povodom srednjoškolskog udžbenika 'Katolička moralka' od dra Mije Selca«, *KL* 85/45 (1934), pp. 549–551; 85/46 (1934), pp. 563–565; 85/47 (1934), pp. 574–576; 85/48 (1934), pp. 587–590.

- ***, »‘Temelji filozofije’ dr. S. Zimmermanna. Autoreferat«, *KL* 86/44 (1935), pp. 546–548.
- Dr. N. Kolarek [Nikola Kolarek], »Dra S. Zimmermanna ‘Temelji filozofije’«, *KL* 86/47 (1935), pp. 585–588.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Filozofija života«, *KL* 92/27 (1941), p. 320; 92/40 (1941), p. 476. Prikaz knjige S. Zimmermanna.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Grimm Karlo D. I.: Indukcija, Zagreb 1941.«, *KL* 92/46 (1941), p. 548.
- S. T., »[Književnost i umjetnost] Šanc Franjo, D. I. – Poviest filozofije«, *KL* 93/51 (1942), p. 612.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Dr. Vilim Keilbach: Kratak uvod u filozofiju. Zagreb 1945. str. 60«, *KL* 96/8–9 (1945), p. 68.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Dr. Vilim Keilbach, sveuč. profesor: Problem Boga u filozofiji. Zagreb 1944. str. 275«, *KL* 96/10 (1945), p. 80.

1.3. Filozofija općenito: Vijesti

- ***, »Iz Lovana. Stvar lovanskoga sveučilišta riješena je napokon u Rimu 21. rujna prošle godine. Ontologični nauk profesora Ubagha osuđen <...>«, *KL* 16/7 (1865), p. 56.
- ***, »[Viestnik] Kako se je nihilista u Pruskoj podigao vidi se iz toga, što se već javno opire vladi i njezinim odlukam«, *KL* 29/45 (1878), p. 395.
- ***, »[Viestnik] Čitanje dra. Bauera u akademiji. Prošlog ponedjeljka čitao je sveučilišni profesor dr. Ante Bauer u jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti svoju raspravu o »Wundtovu metafizičkom sustavu«, *KL* 46/25 (1895), p. 199.
- ***, »[Vjesnik] Filozofski tečaj u Salcburgu«, *KL* 56/40 (1905), p. 488. Uz osnivanje katoličkog sveučilišta.
- ***, »[Crkvene vijesti] Izaganje iz Rusije filozofa S. N. Bulgakova«, *KL* 74/4 (1923), p. 47. Otišao u Carigrad.

2. Apologetika

2.1. Apologetika: Rasprave i članci

- Bautain, »Cerkva i sloboda«, *KL* 1/3, (1849), pp. 17–20; 1/4 (1849), pp. 25–27.
- Bi-ski [Budinski, Franjo Budicki?], »Kratki razgled po katoličkoj cerkvi minule god 1850.«, *KL* 3/4 (1851), pp. 28–29.
- ***, »[Književnost] Opazke na delo. ‘Obuka malenih ili Katehetika od Dra. Stepana Ilijaševića. U Zagrebu 1850.’«, *KL* 3/24 (1851), p. 190; 3/30, pp. 236–240.

- Budinski [Franjo Budicki?], »Pravac novie prosvete«, *KL* 3/27 (1851), pp. 209–211; 3/28 (1851), pp. 217–219; 3/29 (1851), pp. 225–229; 3/30 (1851), p. 235.
- Daniel Prusac, »Nešto o pučkoj prosveti«, *KL* 4/20 (1852), pp. 153–155.
- ***, »Prevod Šmidtovih spisah«, *KL* 5/2 (1854), pp. 8–9.
- J. J., »Da li ćemo jošte 'napred'«, *KL* 5/16 (1854), pp. 121–122; 5/17 (1854), pp. 129–131.
- ***, »Christianiziranje gimnazijah«, *KL* 6/9 (1855), pp. 67–69; 6/10 (1855), pp. 75–76; 6/11 (1855), pp. 83–84; 6/12 (1855), pp. 90–92; 6/13 (1855), pp. 99–100.
- ***, »Certice iz povestnice prosvete«, *KL* 6/15 (1855), pp. 114–115; 6/16 (1855), pp. 125–126.
- ***, »Ćudoredni nauk kerstjanstva. Janko Dalauro–Dubez 'Aux increduls, et auc croyants l' arhee redevenu cretien'. Onima koji ne vjeruju i koji vjeruju, [posvećuje] bezbožnik postavši kršćaninom.«, *KL* 7/23 (1856), p. 179; 7/24 (1856), pp. 187–190; 7/26 (1856), pp. 204–207.
- ***, »Vera i jezik«, *KL* 8/37 (1857), pp. 289–290; 8/38 (1857), pp. 297–299.
- ***, »Vjerezakonske sile iz Amerike«, *KL* 9/46 (1858), pp. 368–369; 9/47 (1858), pp. 376–377; 9/48 (1858), pp. 383–385. Komentar knjige O. B. Brownsona.
- Josip Zorić, »Ponajglavnije istine vjere«, *KL* 9/48 (1858), pp. 381–383; 9/49 (1858), pp. 391–393; 9/50 (1858), pp. 397–402 [nastavak o odnosu uma i vjere]; 9/51 (1858), pp. 406–408; 9/52 (1858), pp. 413–415. Zadnja dva nastavka o duši.
- J. Radetić, »O razvitku predkršćanskoga poganstva gledeć na vjeru«, *KL* 10/26 (1859), pp. 204–205. U ovom se nastavku spominju filozofi.
- ***, »Jezik za katoličku znanost«, *KL* 10/42 (1859), pp. 331–333. U ovom se nastavku spominje jezik u filozofiji.
- Josip Zorić, »Isukrst kao Spasitelj čovječanstva«, *KL* 11/43 (1860), pp. 337–339. U ovom se nastavku spominje filozofija 17. i 18. stoljeća.
- ***, »Ogled po svietu«, *KL* 11/46 (1860), pp. 363–364.
- ***, »Misli u vrieme o Montalembertovu djelu 'Redovi na zapadu'«, *KL* 12/46 (1861), pp. 365–366; 12/48 (1861), pp. 379–381; 12/49 (1861), pp. 388–390.
- S. B., »Gojitba mladića za duhovni stalež«, *KL* 13/5 (1862), pp. 33–36; 13/6 (1862), pp. 41–43; 13/7 (1862), pp. 49–53; 13/8 (1862), pp. 57–60; 13/9 (1862), pp. 65–68; 13/10 (1862), pp. 73–77.
- ***, »Mržnja na svećenstvo. Iz *Gegenwarta* preveo A. B.«, *KL* 13/6 (1862), pp. 44–45.
- ***, »Gojilišta«, *KL* 16/14 (1865), pp. 105–107.
- ***, »Enciklika od 8. prosinca 1864. Iz spiska Feliksa Dupanloupa, biskupa orleanškoga«, *KL* 16/21 (1865), pp. 163–166. Nastavak u kojem se spominje filozofija.
- ***, »Klerikalni duh«, *KL* 16/25 (1865), pp. 193–195. Nastavak u kojem se spominje starovjekovna filozofija.

- a –, »Tolerancija«, *KL* 17/7 (1866), pp. 49–51; 17/8 (1866), pp. 57–60 [ovdje Rousseau i Voltaire]; 17/9 (1866), pp. 65–67; 17/10 (1866), pp. 73–76.
- ***, »Rat i mir«, *KL* 17/28 (1866), pp. 221–222.
- ***, »Crkva i sloboda mišljenja«, *KL* 20/36 (1869), pp. 283–284.
- ***, »Katolicizam i obrazovanost. Iz 'Reforme'«, *KL* 20/47 (1869), pp. 371–373.
- Gj. B-Čki, »Otkuda crkvi toliki neprijatelj?«, *KL* 21/3 (1870), pp. 19–20. Uz drugo spominje se materijalizam.
- ***, »Kako nam je sada«, *KL* 21/5 (1870), pp. 33–35.
- Ivan Koščak, »O svjetovnom kraljevstvu pape«, *KL* 22/20 (1871), pp. 164–165; 22/21 (1871), pp. 173–175.
- ***, »Vladanje pape Pia IX. Iz pastirskoga pisma kard. nadb. Raušera«, *KL* 22/24 (1871), pp. 193–195; 22/25 (1871), pp. 201–204.
- Ivan Jakovina, »Vjera u školi«, *KL* 24/50 (1873), pp. 397–398; 24/51 (1873), pp. 403–407.
- Ivan Jakovina, »Emancipacija škole«, *KL* 25/40 (1874), pp. 233–236.
- M. Stepinac [Matija Stepinac], »Primjetba članku: 'Mistični život'«, *KL* 27/19 (1876), p. 182; 27/22 (1876), pp. 204–206; 27/23 (1876), pp. 212–213. Filozofski pristup ascetici u trećem nastavku.
- Josip Rieger, »Galileo Galilei«, *KL* 28/29 (1876), pp. 253–257; 28/30 (1876), pp. 263–265; 28/31 (1876), pp. 271–273; 28/32 (1876), pp. 279–282; 28/33 (1876), pp. 287–290; 28/34 (1876), pp. 295–298; 28/35 (1876), pp. 304–307.
- Ivan Jakovina, »Propoviednik«, *KL* 27/37 (1876), pp. 319–322.
- Manning, »Istinita poviest sabora vatikanskoga«, *KL* 29/12 (1878), pp. 99–101. U ovom nastavku: racionalizam, naturalizam i drugi pokreti.
- Cvjetko Gruber, »Klasična poganština u filozofiji i religiji«, *KL* 29/23 (1878), pp. 193–196.
- [Cvjetko Gruber], »Klasična poganština u uzgoju«, *KL* 29/19 (1878), pp. 161–163; 29/20 (1878), pp. 169–170.
- [Cvjetko Gruber], »Klasična poganština u literaturi i jeziku«, *KL* 29/21 (1878), pp. 177–179.
- [Cvjetko Gruber], »Klasična poganština u znanosti i umjetnosti«, *KL* 29/23 (1878), pp. 201–204.
- A. Blažević, »Ljubav bližnjega prije Krista. Po Dupanloup–u priobćio A. Blažević«, *KL* 30/12 (1879), pp. 89–91; 30/13 (1879), pp. 97–100; 30/14 (1879), pp. 105–108.
- a., »Crkva i materijalna kultura u ljudskom društvu«, *KL* 30/31 (1879), pp. 241–243; 30/32 (1879), pp. 249–251.
- ***, »Crkva i moralna kultura u ljudskom društvu«, *KL* 30/40 (1879), pp. 315–318 (Hesiod, Homer i drugi); 30/41 (1879), pp. 321–324 (Ciceron, Seneka i drugi); 30/42 (1879), pp. 328–331.

- Matija Stepinac, »O uzvišenju čovjeka u stanje vrhunaravno. Bogoslovna razprava«, *KL* 32/33 (1881), pp. 257–259; 32/34 (1881), pp. 265–267; 32/35 (1881), pp. 273–276; 32/36 (1881), pp. 281–284; 32/39 (1881), pp. 305–307; 32/40 (1881), pp. 313–315; 32/41 (1881), pp. 321–323; 32/42 (1881), pp. 330–332; 32/43 (1881), pp. 337–339; 32/44 (1881), pp. 345–347; 32/45 (1881), pp. 353–356; 32/46 (1881), pp. 361–364; 32/47 (1881), pp. 369–371; 32/48 (1881), pp. 377–379; 32/49 (1881), pp. 385–387; 32/50 (1881), pp. 393–397; 32/51 (1881), pp. 401–406; 32/52 (1881), pp. 409–414; 32/53 (1881), pp. 417–422.
- C. M., »Kako se kršćanski piše historija. Po Chateaubriandu C. M.«, *KL* 34/16 (1883), pp. 123–126.
- O., »Upliv reformacije na moderni duh vremena«, *KL* 34/18 (1883), pp. 140–142; 34/19 (1883), pp. 147–149.
- X., »Zašto brani katolička crkva čovječju slobodu?«, *KL* 36/34 (1885), pp. 265–266; 36/35 (1885), pp. 273–274.
- ***, »Govor kardinala kneza–primasa I. Simora«, *KL* 37/15 (1886), pp. 113–114; 37/16 (1886), pp. 121–123. Na skupštini društva sv. Stjepana u Budimpešti 1886.
- ***, [Ante Bauer], »Plodovi bezvjerja«, *KL* 38/4 (1887), pp. 25–26; 38/5 (1887), pp. 33–35; 38/6 (1887), pp. 41–42; 38/8 (1887), pp. 57–58; 38/9 (1887), pp. 65–66; 38/10 (1887), pp. 73–75; 38/12 (1887), pp. 93–97.
- ***, »Govor što ga je izrekao novoizabrani rektor Dr. A. Franki prigodom svoje inštalacije«, *KL* 39/43 (1888), pp. 341–344; 39/44 (1888), pp. 349–352; 39/45 (1888), pp. 357–359.
- ***, »Dužnosti katolika o 1. stogodišnjici francezke revolucije«, *KL* 40/1 (1889), p. 7.
- Martin Štiglić, »Komentar k Rousseau–ovu 'Emilu'«, *KL* 40/44 (1889), pp. 353–355.
- J. Volović [Josip Volović], »Odakle dolazi obvezna moć što pripada naravnomu zakonu?«, *KL* 41/38 (1890), pp. 309–310; 41/39 (1890), pp. 317–319; 41/40 (1890), pp. 325–327; 41/41 (1890), pp. 333–335.
- ***, »Govor novoga sveučilištnoga rektora dra. Ivana Bujanovića prigodom njegove instalacije«, *KL* 42/46 (1891), pp. 369–372; 42/47 (1891), pp. 377–381; 42/48 (1891), pp. 386–389; 42/49 (1891), pp. 393–397.
- A. Ž. [Andrija Živković], »Nauka sv. Augustina o patnji kao životnom principu crkve«, *KL* 44/15 (1893), pp. 121–123; 44/16 (1893), pp. 129–131.
- ***, »Sloboda i zakon«, *KL* 45/12 (1894), pp. 94–97; 45/13 (1894), pp. 103–105.
- ***, »Neovisni moral«, *KL* 45/37 (1894), pp. 303–304; 45/38 (1894), pp. 311–312; 45/41 (1894), pp. 335–336; 45/42 (1894), pp. 343–344; 45/43 (1894), pp. 351–352; 45/45 (1894), pp. 367–368.
- Ivan Starčević, »Katolička crkva i napredak«, *KL* 51/45 (1900), pp. 389–390; 51/46 (1900), pp. 397–398 (o liberalizmu); 51/47 (1900), pp. 406–410.

- Fran Leskovar, »Apologija čuda«, *KL* 60/8 (1909), pp. 88–90; 60/9 (1909), pp. 102–104; 60/10 (1909), pp. 113–115; 60/11 (1909), pp. 127–128; 60/12 (1909), pp. 137–139; 60/13 (1909), pp. 150–151; 60/14 (1909), pp. 162–164 (prigovori Spinoze, Voltairea, Kanta i Renana); 60/15 (1909), pp. 174–177.
- Dujmo, »Kršćanski feminizam«, *KL* 61/22 (1910), pp. 171–172; 61/23 (1910), pp. 179–181. Esej o položaju žena u katoličkim društvima.
- Frane Slavić, »Ključ napretka«, *KL* 63/30 (1912), pp. 349–351. Nastavak o načelnom stavu Crkve prema filozofiji.
- ***, »O osnovama modernog nazora o životu. Javno pučko sveučilišno predavanje profesora g. dr. A. Bazale 30. XI. [1913]«, *KL* 64/49 (1913), pp. 583–584.
- Dr. Petar Gabrić, »Neuspjeh laičkog objavljenja«, *KL* 66/24 (1915), pp. 245–247; 66/25 (1915), pp. 253–254; 66/26 (1915), pp. 260–263; 66/27 (1915), pp. 267–271. O nekim Nietzscheovim i Schleiermacherovim stavovima.
- Dragutin Kniewald, »Koedukacija u izobrazbi«, *KL* 73/4 (1922), pp. 44–46; 73/5 (1922), pp. 49–52.
- Dragutin Kniewald, »Koedukacija u uzgoju«, *KL* 73/5 (1922), pp. 49–52.
- Dragutin Kniewald, »Koedukacija u organizacijama«, *KL* 73/8 (1922), pp. 86–89.
- D. Kniewald [Dragutin Kniewald], »Wagnerov Parsifal«, *KL* 73/20 (1922), pp. 236–239.
- F. B. [Fran Barac?], »Mračnjaci i natražnjaci«, *KL* 74/23 (1923), pp. 267–272. O doprinosu crkvenih ljudi filozofiji.
- Andrija Živković, »Crkva u radu za duhovni napredak čovječanstva. Osvrt na tvrdnje g. Miljenka Vidovića u predavanju 'Društvena dekadencija'«, *KL* 76/43 (1925), pp. 549–551.
- Andrija Živković, »Katolička crkva i duh evropske kulture«, *KL* 77/22 (1926), pp. 303–305 (materijalizam i liberalizam); 77/23 (1926), pp. 323–324; 77/26 (1926), pp. 361–366.
- Dr. Andrija Živković, »Crkva i život. Osvrt na jedan 'Odgovor' g. M. Vidovića«, *KL* 78/3 (1927), pp. 29–31.
- Stj. Bakšić [Stjepan Bakšić], »Još o logici i etici svećenika M. G.«, *KL* 79/23 (1928), pp. 294–297. Polemika s M. G.
- Prof. S. Zimmermann [Stjepan Zimmermann], »Apologetske refleksije. Povodom knjige: Dr. Janko Oberški, Osnovi katoličke vjere. Zagreb, 1931.«, *KL* 82/10 (1931), pp. 114–116; 82/11 (1931), pp. 130–132; 82/12 (1931), pp. 139–141; 82/13 (1931), pp. 149–150; 82/14 (1931), pp. 165–166.
- Cohausz–Ljubimirović, »Božji problem – i današnje propovijedanje«, *KL* 85/2 (1934), pp. 13–18; 85/3 (1934), pp. 28–31. Filozofsko–teološko–homiletička rasprava o propovijedanju s nekim teodicejskim naglascima.
- Antun Pilepić, »Put obnove«, *KL* 95/29 (1944), pp. 345–350.

2.2. Apologetika: Prikazi knjiga

Juraj Žerjavić, »Prvi pojam teologije pozitivne i školaistične«, *KL* 23/13 (1872), pp. 97–100; 23/14 (1872), pp. 105–107; 23/15 (1872), pp. 113–114. Prikaz djela Ivana Francelina.

Ante Bauer, »Na obranu studije ‘O modernoj katoličkoj apologetici’ od Dra. F. Barca protiv neznanog ocjenitelja u ‘Hrvatskoj Straži’«, *KL* 59/15 (1908), pp. 173–179.

A. Bauer [Ante Bauer], »Druga obrana Barčeve studije *O modernoj katoličkoj apologetici* protiv kritičara ‘Hrvatske straže’«, *KL* 40/45 (1909), pp. 1–45. Prilog *Katoličkom listu*.

***, »[Književnost i umjetnost] Galileo Galilei. Historijsko–apologetska studija <...> Mostar 1928.«, *KL* 79/21 (1928), p. 276.

2.3. Apologetika: Vijesti

***, »Syllabus«, *KL* 16/4 (1865), pp. 27–29; 16/5 (1865), pp. 36–38.

***, »[Viestnik] Liberalna načela jedva igdje danas toliko cvatu, koliko u Franczkoj«, *KL* 29/46 (1878), p. 403.

***, »[Književnost] K. Hesert: Što je čovjek? Apologetska raspravljanja – Preveo i izdao ‘Zbor duh. Ml. Zagrebačke’. Zagreb 1907., str. 256, cijena K1«, *KL* 58/26 (1907), p. 312.

***, »[Crkvene vijesti] Korizmeni niz filozofsko–apologetskih predavanja«, *KL* 75/16 (1924), p. 198.

3. Filozofi

3.1. Filozofi: Rasprave i članci

***, »Veliki mudrac i mlada devojka«, *KL* 1/14 (1849), p. 111. Poučna pripovijetka iz svakidašnjeg života.

***, »Pervi pisci cerkve«, *KL* 1/14 (1849), pp. 109–110. Marko Aurelije, uzor filozofije.

***, »Diderot«, *KL* 3/15 (1851), p. 117.

***, »C. F. Volney na moru«, *KL* 3/21 (1851), p. 164.

U., »Sveti Pavo i filosof Seneka«, *KL* 5/48 (1854), pp. 380–381; 5/49 (1854), pp. 388–389.

***, »Güntherova stvar u Rimu«, *KL* 5/3 (1854), pp. 18–19.

***, »Abbe Lamennais«, *KL* 5/12 (1854), pp. 91–93.

Dr. F. R. [Franjo Rački?], »Iz Senja 29. seč. (Osmertnica)«, *KL* 7/6 (1856), pp. 47–48. Obavijest o smrti Matije Čopa, učitelja metafizike i dogmatike na senjskoj gimnaziji.

- ***, »Lacordaire«, *KL* 13/7 (1862), pp. 53–54. Životopis i nauk Jean-Baptistea Lacordairea.
- Iv. Krst. K. [Ivan Krstitelj Kuček], »Jean Jacques Rousseau, kako je živio i što je pisao«, *KL* 16/27 (1865), pp. 209–212; 16/28 (1865), pp. 217–219; 16/29 (1865), pp. 225–227; 16/30 (1865), pp. 233–235.
- ***, »Svaštice«, *KL* 16/32 (1865), p. 256. O Empedoklu i Talesu.
- Iv. Krst. K. [Ivan Krstitelj Kuček], »Chateaubriand«, *KL* 18/28 (1867), pp. 217–219; 18/29 (1867), pp. 225–227. Smrtopis, život i djelo.
- Iv. Krst. Kuček [Ivan Krstitelj Kuček], »Sokratova molitva«, *KL* 19/22 (1868), pp. 172–173.
- *** [Ivan Krstitelj Kuček], »Osebine glasovitih muževa«, *KL* 19/23 (1868), pp. 188–189. Navike nekoliko filozofa.
- ***, »Kako se bezbožnik uči moliti Boga«, *KL* 20/2 (1869), p. 16. Zgoda iz Humeova života.
- Iv. Krst. Kuček [Ivan Krstitelj Kuček], »Fenelon«, *KL* 20/3 (1869), pp. 17–19; 20/4 (1869), pp. 25–27. Život i djelo.
- ***, »7. o. mj. biaše šesto godina, što je umro veliki bogoslov i učitelj katoličke crkve, sv. Toma Akvinski«, *KL* 25/12 (1874), p. 96.
- J. R. [Josip Rieger], »David Friedrik Strauss«, *KL* 26/34 (1875), pp. 265–266; 26/35 (1875), pp. 273–275. Smrtopis, život i djelo.
- ***, »Filozof Schopenhauer«, *KL* 28/2 (1877), pp. 9–11; 28/3 (1877), pp. 18–19. Na osnovu djela: I. Janssen, *Zeit und Lebensbilder*, Freiburg, 1876.
- ***, »Muževi revolucije: njihov rad i konac. Preveo Gjuro Jušić«, *KL* 30/35 (1879), pp. 275–279 (Voltaire); 30/36 (1879), pp. 283–285 (Rousseau); 30/37 (1879), pp. 291–293 (Hebert, Philippe, Chabot); 30/38 (1879), pp. 299–302 (Carrier, Danton, Robespierre).
- ***, »Četiristogodišnjica Savanarole«, *KL* 49/20 (1898), pp. 161–162.
- M. Pacher [Matija Pacher], »Prigodom stogodišnjice Kantove smrti«, *KL* 55/32 (1904), pp. 377–380; 55/33 (1904), pp. 390–393; 55/34 (1904), pp. 402–404; 55/35 (1904), pp. 413–414.
- ***, »[Vjesnik] Francuska. † Sully-Prudhomme. Slavni pjesnik i filozof francuski Sully-Prudhomme, koji je ovih dana umro u Chatene-u blizu Pariza <...>«, *KL* 58/36 (1907), p. 456.
- Dr. Svetozar Ritig, »A. F. Ozanam (1813–1853)«, *KL* 64/16 (1913), pp. 181–182.
- Dr. F. Grivec [Fran Grivec], »Vladimir Sergejević Solovjev«, *KL* 69/38 (1918), pp. 428–430; 69/39 (1918), pp. 441–443.
- Josip Marić [ravnatelj], »Davorin Trstenjak kao slobodni mislilac«, *KL* 72/9 (1921), pp. 100–102; 72/10 (1921), pp. 111–116. Polemički (i filozofski) odgovor na napis u *Novostima* od 14. 2. 1921., br. 43.

- Dr. S. B. [Stjepan Bakšić], »Emanuel Kant. O 200. godišnjici rođenja 22. IV. 1724.«, *KL* 75/19 (1924), pp. 222–224.
- Dr. Fr. Grivec [Fran Grivec], »Vladimir Solovjev i biskup Strossmayer«, *KL* 76/3 (1925), pp. 29–34.
- Dr. J. O., »† Kardinal Desire Mercier«, *KL* 77/4 (1926), pp. 52–53. Smrtopis.
- O. J. Kuničić [Jordan Kuničić], »Utemeljitelj kršćanskog Aristotelizma«, *KL* 83/4 (1932), pp. 41–42. O Albertu Velikom.
- ***, »Alberto Veliki – znanstvenjak, apostol, svetac. Govor msgra. dra. Stj. Bakšića u crkvi oo. Dominikanaca, dne 20. XI. o. g.«, *KL* 83/47 (1932), pp. 559–563.
- Dr. N. Kolarek [Nikola Kolarek], »Ruđer Josip Bošković. O 150 godišnjici smrti«, *KL* 88/8 (1937), pp. 85–86.
- ***, »Mons. Dr. Fran Barac«, *KL* 91/39 (1940), pp. 463–466. Smrtopis.
- Gabriel Đurak, »O. Dr. Teofil Harapin«, *KL* 95/31 (1944), pp. 377–378. Smrtopis.
- Dr. O. A. Crnica [Ante Crnica], »Je li slavni Duns Skot zakopan živ?«, *KL* 95/37 (1944), pp. 450–451.
- R. O. A. Crnica [Ante Crnica], »Je li Duns Skot bio najžešći protivnik sv. Tome?«, *KL* 95/47 (1944), pp. 562–564.
- Dr. Franjo Šanc, »Jesam li povredio čast Ivana Duns Scota?«, *KL* 95/51 (1944), pp. 614–615.

3.2. Filozofi: Vijesti

- ***, »[Cerkvene vesti] Nj. c. k. veličanstvo blagoizvolilo je g. Ignatia Hanuš–a, učitelja theoretičke i praktičke philosophie na pražkom sveučilištu lišiti njegove službe«, *KL* 4/18 (1852), p. 142.
- ***, »Voltaireovo srce«, *KL* 16/13 (1865), p. 102.
- ***, »Iz Pariza«, *KL* 18/15 (1867), p. 120. O prikupljanju priloga za izgradnju Voltairovog spomenika.
- ***, »Svećenici zagreb. nadbiskupije izučeni u Innsbrodu«, *KL* 19/44 (1868), p. 342. Feliks Suk i Matija Stepinac.
- ***, »G. Josip Stadler, doktor filozofije i teologije, postavljen je za nadstojnika naukah (*Praefectus studiorum*) u nadbiskupskom seminaru«, *KL* 20/37 (1869), p. 296.
- ***, »Preuzv. G. nadbiskup <...>«, *KL* 21/40 (1870), p. 363. Stadler imenovan profesorom filozofije i njemačke književnosti na nadbiskupskom liceju.
- ***, »Iz Njemačke«, *KL* 22/15 (1871), pp. 111–112. O Döllingeru i Frohschammeru.
- ***, »[Viestnik] Uz misao na veličanstvenu izložbu parižku sada još najviše zanima duhove u Francezkoj i izvan nje i misao o svečanosti na slavu Voltairovu«, *KL* 29/10 (1878), p. 184.

- ***, »[Viestnik] Francezka vlada utvrdila je, da ne može ići na ruku ljudem, koji su zasnovali svetčanost u slavu Voltaire–ovu«, *KL* 29/11 (1878), p. 191.
- ***, »[Viestnik] Na 30. svibnja kat. listovi po francezkoj prisposobljavali su junakinju Jean d' Arc i Voltaire–a, te odtud izvadjali posljedke, koga da francezki narod više cijeniti mora«, *KL* 29/23 (1878), p. 200.
- ***, »[Viestnik] Prošle subote [8. 6. 1878.] čitao je u lit. Društvu hrv. sveučilišta 'Hrv. domu' rektor dr. Konstantin knez Vojnović razpru: 'Kako korifeji revolucije sude Voltairea, a kako sudi Voltaire sama sebe'«, *KL* 29/24 (1878), p. 208. U idućem broju (29/25 (1878), pp. 211–214) *Katolički list* donosi to predavanje u cijelosti.
- ***, »[Viestnik] »Ni jednu zemlju nije tako teško razumjeti, kako Francezku«, *KL* 29/26 (1878), p. 224.
- ***, »[Viestnik] 2. srpnja biti će sto godina što je u Parizu nenadano umro J. J. Rousseau«, *KL* 29/25 (1878), p. 216.
- ***, »[Viestnik] Posljedice proslave Giordana Bruna«, *KL* 40/33 (1889), p. 272.
- ***, »Borba bezvjerja u Rimu«, *KL* 40/41 (1889), pp. 329–330. Još o Brunu.
- ***, »[Viestnik] Ugarska proti svečanosti Giordana Bruna«, *KL* 40/41 (1889), p. 336.
- ***, »[Viestnik] Društvo 'Giordano Bruno'«, *KL* 41/10 (1890), pp. 83–84.
- ***, »[Viestnik] Italija. (Po djelima njihovim spoznat ćete ih.) Učeni Augusto Conti, profesor filozofije na visokoj školi u Firenci <...>«, *KL* 47/10 (1896), p. 81.
- M., »[Književnost] Augusto Conti, taj glasoviti filosof i pjesnik, književnik i umjetnik kršćanski, započeo je ovih dana 50. godinu svoga velezaslužnoga profesorovanja, a na 6. t. mj. navršio 75. godinu svoje dobe«, *KL* 48/49 (1897), p. 396. Kratki prikaz Contijeva života i djela. Uz ostalo piše da su mu oglašena djela u *Katoličkom listu* 35/2 (1884), p. 16; 38/30 (1887), p. 222; 38/41 (1887), p. 336; 38/50 (1887), p. 404; 39/32 (1888), p. 235.
- ***, »Giordano Bruno i 'Život', mjesečna smotra za književnost i umjetnost«, *KL* 51/11 (1900), pp. 81–83.
- ***, »[Crkvene vijesti] Predavanje. Profesor u nadb. liceju, g. dr. Stjepan Zimmermann, držao je dne 8. o. mj. [ožujka] svoje predavanje za habilitaciju iz specijalno skolastične filozofije u filozof. fakultetu kr. hrv. sveučilišta. Predavač je poznat s umnih svojih i temeljitih rasprava, što izlaze u 'Bogoslovskoj Smotri'«, *KL* 69/11 (1918), p. 130.
- ***, »[Crkvene vijesti] Promocija. V. g. Stjepan Bakšić <...> god. 1916. položio doktorat filozofije. Sad je nedavno položio i doktorat teologije i vratio se u domovinu«, *KL* 69/23 (1918), p. 255.
- ***, »[Crkvene vijesti] Venia legendi«, *KL* 69/37 (1918), p. 422. Obavijest da je ban dr. Stjepanu Zimmermannu podijelio dozvolu predavanja skolastičke filozofije na Bogoslovnom fakultetu Zagrebačkog sveučilišta Franje Josipa I. oglašena u broju 37 od 12. rujna 1918.

- ***, »[Crkvene vijesti] Pedesetgodišnjica dra S. Zimmermanna«, *KL* 85/52 (1934), p. 655.
- ***, »[Crkvene vijesti] Najveći suvremeni filozof – Geysler – čestita Zboru Duhovne Mladeži Zagrebačke stogodišnjicu opstanka«, *KL* 87/15 (1936), p. 198.
- ***, »[Crkvene vijesti] Čehoslovačka. Filozof R. Maly o budućnosti katolicizma«, *KL* 87/16 (1936), p. 220.
- ***, »[Crkvene vijesti] † Arnold Dr. Đuro«, *KL* 92/9 (1941), pp. 106–107.
- ***, »[Crkvene vijesti] Datum rođenja Đure Arnolda«, *KL* 92/14 (1941), p. 167. Na temelju zapisa u crkvenim knjigama župe Ivanec dokazano je da je Arnold rođen 24. ožujka 1853., a ne 24. travnja 1854. kako se obično navodilo.

4. Filozofska učilišta i filozofija kao nastavni predmet

4.1. Filozofska učilišta i filozofija kao nastavni predmet: Rasprave i članci

- Ivan M. Häusle, »Dve tri otvorne reči o obnovi bogoslovnih naukah u Austrii«, *KL* 1/20 (1849), pp. 158–160; 1/23 (1849), p. 182.
- ***, »Govor rektora Dra. Konstantina Vojnovića kneza Užičkoga koj je rekao dne 19. listopada 1877. prigodom svoje instalacije kao novo izabrani rektor za školsku godinu 1877/78.«, *KL* 28/43 (1877), pp. 376–378; 28/44 (1877), pp. 382–386; 28/45 (1877), pp. 391–392.
- Wilhelm Molitor, »Kapelan mirodolski. Didaktična novela od Wilhelma Molitora. Preveo Gj. Šimonić«, *KL* 30/19 (1879), pp. 148–150. U ovom nastavku piše o obrazovanju kod starih naroda, s naglaskom na obrazovni sustav u Ateni koji je uključivao i filozofiju.
- ***, »[Listak] Naučna osnova u talijanskim sjemeništima«, *KL* 72/10 (1921), pp. 116–117.
- ***, »Pio XI. O sjemeništima i teološkoj nauci«, *KL* 73/50 (1922), pp. 497–499.
- Andrija Živković, »Bogoslovski fakultet i veza s realnim životom«, *KL* 80/20 (1929), pp. 251–253. Reakcija na izjavu Otona Frangeša u *Novostima*.
- Antun Sović, »Bogoslovski fakultet i veza s realnim životom«, *KL* 80/21 (1929), pp. 264–267.
- ***, »Apostolska konstitucija o univerzitetima i fakultetima crkvenih nauka«, *KL* 83/1 (1932), pp. 1–3; 83/2 (1932), pp. 13–15; 83/3 (1932), pp. 25–26.
- ***, »Uredba bogoslovnih fakulteta u Zagrebu i Ljubljani«, *KL* 86/31 (1935), pp. 379–381; 86/32 (1935), pp. 392–394. U *KL* objavljen je cjelovit dokument, potpisan od ministra prosvjete S. Čirića 17. svibnja 1935. i objavljen u *Službenim novinama* 11. lipnja 1935.

4.2. Filozofska učilišta i filozofija kao nastavni predmet: Prikazi knjiga

***, »[Književnost i umjetnost] Dr. Fra Vitomir Jeličić: Naša filozofsko–teološka učilišta prema najnovijom crkvenim odredbama«, *KL* 87/13 (1936), p. 166.

4.3. Filozofska učilišta i filozofija kao nastavni predmet: Vijesti

***, »Nj. c. i kr. Ap. veličanstvo dostojalo je pod 10. travnja t. g. potvrditi članak zakona o sveučilištu, čim se polaže temeljnik hrvatskomu sveučilištu u Zagrebu«, *KL* 20/15 (1869), p. 118.

***, »Neimenovanje profesora na nadbisk. liceju zagrebačkom«, *KL* 24/10 (1873), pp. 77–78.

***, »[Vjesnik] Kad se je u Njemačkoj razpravljao zakon o ‘Naobrazbi i namještenju svećenika’«, *KL* 27/30 (1876), p. 270.

***, »[Crkvene vijesti] Natječaj za docenta filozofsko–teološke propedeutike na rmkt. bogoslovnom fakultetu sveučilišta kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu«, *KL* 80/24 (1929), p. 307.

***, »Otvorena nova Papina visoka filozofska i teološka škola Družbe salezijanaca u Torinu«, *KL* 91/43 (1940), p. 518.

***, »Reforma filozofskog studija«, *KL* 93/4 (1942), p. 47. U Italiji.

***, »Novi vjeronaučni nastavni plan za srednje škole«, *KL* 92/6 (1941), p. 64–67. Uz potpis i pojašnjenja Nikole Kolareka.

5. Ateizam, materijalizam, liberalizam i (liberalni) kapitalizam

5.1. Ateizam, materijalizam, liberalizam i (liberalni) kapitalizam: Rasprave i članci

R–g–r [Josip Rieger], »O ponajglavnijem uzroku današnjega nevierstva«, *KL* 16/50 (1865), pp. 396–397.

R–g–r [Josip Rieger], »Zamke bezvjernikah«, *KL* 17/18 (1866), pp. 142–143.

Rikardo F–ć [Rikardo Filipašić], »Materijalizam«, *KL* 20/29 (1869), pp. 225–227; 20/30 (1869), pp. 233–235. Ogljed sastavljen na osnovu istoimene knjige na češkom.

J. R. [Josip Rieger], »Današnji liberalizam«, *KL* 25/33 (1874), pp. 260–261; 25/34 (1874), pp. 268–269; 25/35 (1874), pp. 275–277; 25/36 (1874), pp. 285–287. Razmišljanje uz 24. poglavlje Bohlove knjige *Die Religion vom politisch–juridischen Standpunkte*.

***, »Bezvjerstvo naobraženih«, *KL* 37/5 (1886), pp. 33–34. Prenijeto iz bečkog *Vaterlanda*.

- a., »Antimaterijalistička studija«, *KL* 38/34 (1887), pp. 269–271; 38/35 (1887), pp. 277–278; 38/36 (1887), pp. 285–286; 38/37 (1887), pp. 293–294; 38/38 (1887), pp. 301–302.
- Maksim Relić, »Liberalizam i antisemitizam«, *KL* 40/29 (1889), pp. 235–237.
- Antun Bauer, »Područje materijalizma«, *KL* 40/8 (1889), pp. 61–64; 40/9 (1889), pp. 69–71; 40/10 (1889), pp. 77–79; 40/11 (1889), pp. 84–88; 40/12 (1889), pp. 93–95; 40/13 (1889), pp. 103–105; 40/14 (1889), pp. 111–113; 40/15 (1889), pp. 119–122; 40/16 (1889), pp. 127–129; 40/17 (1889), pp. 135–137; 40/18 (1889), pp. 143–145; 40/20 (1889), pp. 159–161; 40/21 (1889), pp. 167–169; 40/22 (1889), pp. 175–178; 40/23 (1889), pp. 183–184.
- *** [Ante Bauer], »Odgovor na antikritiku dr. Šuleka o 'Području materijalizma'«, *KL* 41/4 (1890), pp. 29–32; 41/5 (1890), pp. 38–40; 41/6 (1890), pp. 48–52; 41/7 (1890), pp. 56–58; 41/8 (1890), pp. 64–66; 41/9 (1890), pp. 73–75.
- D. Šajatović, »Država i bezboštvo. Prema raspravi Isusovca Stentrupa«, *KL* 44/2 (1893), pp. 13–14; 44/3 (1893), pp. 18–20; 44/4 (1893), pp. 26–27; 44/5 (1893), pp. 36–37; 44/6 (1893), pp. 44–46.
- M. Seigerschmied [Matija Seigerschmied], »Moderni liberalizam i njegov ateistički značaj«, *KL* 46/28 (1895), pp. 217–219; 46/29 (1895), pp. 225–226; 46/30 (1895), pp. 237–238; 46/31 (1895), pp. 245–246; 46/32 (1895), pp. 253–255; 46/33 (1895), pp. 261–263; 46/34 (1895), pp. 269–272.
- Šandor Bresztyenszky, »Liberalizam i kršćanstvo«, *KL* 48/10 (1897), pp. 73–74; 48/11 (1897), pp. 81–84; 48/12 (1897), pp. 88–90; 48/13 (1897), pp. 97–98; 48/14 (1897), pp. 105–107; 48/15 (1897), pp. 113–114. Rasprava je kasnije tiskana kao knjiga.
- ***, »Moral bez vjere«, *KL* 48/36 (1897), pp. 282–284.
- Jan, »Materijalistička pošast našega vijeka«, *KL* 72/35 (1921), pp. 409–412.
- V. I., »Novija istraživanja mediumističke materijalizacije«, *KL* 73/2 (1922), pp. 17–19; 73/3 (1922), pp. 27–28.
- Dr. P. Trbuha [Petar Trbuha], »Moderni socijalni problem i kršćanstvo«, *KL* 76/50 (1925), pp. 645–649 (utemeljitelji liberalizma); 76/51 (1925), pp. 681–682 (liberalizam i gospodarstvo); 76/52 (1925), pp. 693–694 (liberalizam i moral).
- Tomo Starc, »Materijalističko shvatanje svijeta«, *KL* 81/37 (1930), pp. 473–475; 81/38 (1930), pp. 488–490; 81/42 (1930), pp. 535–537; 81/44 (1930), pp. 559–560; 81/51 (1930), pp. 645–646; 81/52 (1930), pp. 656–659; 82/1 (1931), pp. 7–8; 82/2 (1931), pp. 16–18; 82/3 (1931), pp. 30–32; 82/4 (1931), pp. 44–45; 82/5 (1931), pp. 57–58; 82/9 (1931), pp. 100–103; 82/10 (1931), pp. 120–121; 82/14 (1931), pp. 171–174.
- A. Živković [Andrija Živković], »Pokušaji obrane neomaterijalizma«, *KL* 83/6 (1932), pp. 66–69.
- Dr. N. Kolarek [Nikola Kolarek], »Previranje i krize borbenog ateizma«, *KL* 86/16 (1935), pp. 186–189.

S. Zimmermann [Stjepan Zimmermann], »Tri razgovora s ateistom«, *KL* 88/19 (1937), pp. 224–227; 88/22 (1937), pp. 259–263; 88/23 (1937), pp. 269–273.

5.2. Ateizam, materijalizam, liberalizam i (liberalni) kapitalizam: Prikazi knjiga

- ***, »Ateizam i pogibelj za društvo«, *KL* 18/18 (1867), pp. 139–142; 18/19 (1867), pp. 147–149. Prikaz istoimene knjige Félix Dupanloup.
- ***, »[Viestnik] Zagreb. Područje materijalizma. Akademička razprava Dra. Bogoslava Šuleka. Ocienio Dr. Ante Bauer. Pod ovim smo naslovom sakupili u brošuri članke, što smo ih napisali u ovom listu.«, *KL* 40/23 (1889), p. 190.
- ***, »[Književnost] Liberalizam i kršćanstvo, napisao Dr. Šandor pl. Bresztyenszky. Dionička tiskara. Cijena 20 nč.«, *KL* 48/27 (1897), p. 216.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Liberalismus und Christentum«, *KL* 65/46 (1914), p. 514. Knjiga Alberta Marije Weissa.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Petar Grgec: Kršćanstvo, liberalizam i komunizam«, *KL* 71/35 (1920), p. 276.

5.3. Ateizam, materijalizam, liberalizam i (liberalni) kapitalizam: Vijesti

- ***, »[Vjesnik] Rim. Znamenito predavanje. Ovih dana držao je član akademije Arcadia O. L. Jannsens O. S. B <...> o katolicizmu, klerikalizmu i liberalizmu«, *KL* 58/7 (1907), p. 83.
- ***, »[Crkvene vijesti] Grčka. Sveučilišni profesori i akademičari protiv 'naučnog' ateizma«, *KL* 87/36 (1936), p. 459.

6. Komunizam

6.1. Komunizam: Rasprave i članci

- ***, »Internacionalci«, *KL* 22/51 (1871), pp. 417–419.
- J. Rieger [Josip Rieger], »Internacionala«, *KL* 23/19 (1872), pp. 145–148; 23/19 (1872), 153–157.
- J. R. [Josip Rieger], »Socijalne grjehote«, *KL* 24/14 (1873), pp. 11–12; 24/15 (1873), pp. 117–119; 23/17 (1873), pp. 131–133. U ovaj se kontekst uklapa i ovima prethodeći nepotpisani članak »Socijalna nevolja u Londonu«, *KL* 24/4 (1873), pp. 27–29.
- J. Rieger [Josip Rieger], »Socijalni pojavi«, *KL* 24/7 (1873), pp. 49–52; 24/8 (1873), pp. 57–59; 24/49 (1873), p. 389; 25/28 (1874), pp. 217–220; 25/43 (1874), pp. 339–341.
- J. R. [Josip Rieger], »Sjeme moderne kulture«, *KL* 25/5 (1874), pp. 33–36; 25/15 (1874), pp. 113–116.

- J. Rieger [Josip Rieger], »K socijalnomu pitanju«, *KL* 25/18 (1874), pp. 137–140; 25/19 (1874), pp. 145–147; 25/20 (1874), pp. 153–155; 26/5 (1875), pp. 33–36; 26/6 (1875), pp. 41–44.
- J. I–ć, »Tko podupire socijalizam?«, *KL* 37/36 (1886), pp. 284–286.
- ***, »Neuspjeh internacionalne socijaldemokracije«, *KL* 47/40 (1896), pp. 315–316.
- Fra Jeronim, »Kršćanstvo i komunizam«, *KL* 70/18 (1919), pp. 212–214.
- Stj. Bakšić [Stjepan Bakšić], »Komunizam i socijalno–ekonomski problem«, *KL* 70/19 (1919), pp. 223–225; 70/20 (1919), pp. 234–236; 70/21 (1919), pp. 245–247.
- ***, »Boljševizam prema vjeri i kršćanstvu u teoriji i u praksi«, *KL* 75/30 (1924), pp. 353–354.
- Stjepan Bakšić, »Ruski boljševizam i naša dužnost«, *KL* 81/11 (1930), pp. 120–127.
- Stj.[pan] Tomislav Poglajen, »Pred novom ofenzivom boljševičkih bezbožaca«, *KL* 82/10 (1931), pp. 112–114.
- K., »Katoličko svećenstvo i pogibao boljševizma«, *KL* 82/20 (1931), pp. 241–246.
- Dr. A. Živković [Andrija Živković], »Borba protiv boljševiziranja društva«, *KL* 82/22 (1931), pp. 265–267.
- Dr. I. Bučić [Ivo Bučić], »Borba protiv boljševiziranja društva«, *KL* 82/28 (1931), pp. 339–341.
- Dr. Ivo Bučić, »Boljševizam prema državi i religiji«, *KL* 82/34 (1931), pp. 412–414.
- ***, »Židovi – marksisti, vladari Rusije«, *KL* 85/46 (1934), pp. 565–567.
- ***, »Kako su Marksisti zadavili slavensku Rusiju«, *KL* 85/51 (1934), p. 52.
- Dr. N. Kolarek [Nikola Kolarek], »Ofenziva Komunističke Internacionalne«, *KL* 87/4 (1936), pp. 43–46; 87/5 (1936), pp. 56–57; 87/7 (1936), pp. 88–91; 87/12 (1936), pp. 148–150. Nastanak, načela i ciljevi.
- d. p., »Metafizički i religijski pogled na suvremenu civilizaciju«, *KL* 87/52 (1936), pp. 469–471.
- Pio XI., »Encikličko pismo pape Pija XI 'Divini Redemptoris' o bezbožnom komunizmu«, *KL* 88/14 (1937), pp. 161–164; 88/15 (1937), pp. 174–177; 88/16 (1937), pp. 185–186; 88/17 (1937), pp. 197–199; 88/18 (1937), pp. 209–212. Cjelovit hrvatski prijevod papine enciklike.
- Pio XI., »Enciklika pape Pija XI. 'Mit brennender Sorge', o položaju katoličke Crkve u njemačkom Reichu«, *KL* 88/19 (1937), pp. 221–224; 88/20 (1937), pp. 233–235; 88/21 (1937), pp. 245–247; 88/22 (1937), pp. 257–258. Cjelovit hrvatski prijevod papine enciklike.
- Đ. Paša [Đuro Paša], »Punoljetnost boljševizma?«, *KL* 88/46 (1937), pp. 545–547.
- Đ. Paša [Đuro Paša], »Prijateljsko rukovanje katolicizma i komunizma?«, *KL* 89/1 (1938), pp. 6–8. Povodom godišnjeg kongresa francuske komunističke stranke 26. 12. 1937. u Arlesu.

- nk– [Nikola Kolarek], »Fides intrepida. Uz papin dan«, *KL* 89/6 (1938), pp. 61–62.
Komentar Papine enciklike o komunizmu.
- K. G., »Bezbožna internacionala na djelu«, *KL* 89/16 (1938), pp. 191–192.
- ***, »[Listak] Marksizam propao na ispitu. Istinita tragedija u pet činova«, *KL* 89/22 (1938), pp. 264–266; 89/23 (1938), pp. 275–277; 89/24 (1938), pp. 283–285.
- T. Habdija, »Marksistička propaganda«, *KL* 89/47 (1938), pp. 570–571.
- Paša [Đuro Paša], »Sovjeti i znanost«, *KL* 89/50 (1938), pp. 605–607.
- ***, »Intelektualci, komunizam i Katolička Akcija«, *KL* 90/14 (1939), pp. 176–177.
- Dr. N. Kolarek [Nikola Kolarek], »Boljševizam skida krinke«, *KL* 90/47 (1939), pp. 572–574; 90/48 (1939), pp. 585–587.
- ***, »Boljševizam i savjest čovječanstva«, *KL* 90/49 (1939), pp. 600–601.
- Dr. N. Kolarek [Nikola Kolarek], »Srpska crkva i komunizam«, *KL* 90/52 (1939), pp. 633–635.
- N. Kolarek [Nikola Kolarek], »Razgovor o komunističkoj propagandi [u Srbiji]«, *KL* 91/1 (1940), pp. 8–10.
- A. Kolarić, »Boljševizam, narod i mi. Reminiscencije i perspektive«, *KL* 91/6 (1940), pp. 68–70.
- Sheen, »Katolicizam i komunizam«, *KL* 91/20 (1940), pp. 238–239; 91/21 (1940), pp. 247–248.
- ***, »Bit i cilj boljševizma. Prema švedskom piscu Dru Rotgeru«, *KL* 91/35 (1940), pp. 420–421.
- Missionarius Dalmata, »Jedno sredstvo komunističke promičbe«, *KL* 92/36 (1941), pp. 417–419. O komunističkoj literaturi.
- T. Habdija, »Katoličko svećenstvo u borbi protiv komunizma«, *KL* 92/42 (1941), pp. 490–493; 92/43 (1941), pp. 504–506.
- Đuro Golubić, »Marksizam kao svjetovni nazor i osnovna načela marksističkog morala«, *KL* 93/1 (1942), pp. 2–4; 93/2 (1942), pp. 15–16; 93/3 (1942), pp. 27–28; 93/4 (1942), pp. 39–40; 93/5 (1942), pp. 55–57; 93/6 (1942), pp. 63–65.
- A. Živković, »Sovjetski boljševizam i komunizam«, *KL* 93/16 (1942), pp. 196–198.
Povod je članku tvrdnja u novinama *Hrvatski narod* kako je boljševizam karikatura pravoga komunizma.

6.2. Komunizam: Prikazi knjiga

- ***, »[Crkvene vijesti] Boljševička socijalna demokracija i seljački narod«, *KL* 70/20 (1919), p. 239.
- ***, »[Crkvene vijesti] Može li seljak biti socijalista?«, *KL* 70/22 (1919), pp. 262–263.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Kulturni boljševizam«, *KL* 85/6 (1934), p. 60. Prikaz knjige *Kulturni boljševizam* Andrije Živkovića.

- ***, »[Književnost i umjetnost] Marksizam, nova popularna brošura MOSK-a«, *KL* 85/35 (1934), pp. 439–440.
- ***, »[Crkvene vijesti] Francuska. Kako je organiziran francuski komunizam«, *KL* 88/12 (1937), pp. 143–144. Prikaz članka.
- ***, »[Listak] Borba protiv komunizma«, *KL* 89/1 (1938), p. 10.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Međunarodna protuboljševička sveza, Rdeče mreže, Ljubljana 1940.«, *KL* 92/3 (1941), p. 36.
- Dr. N. Kolarek [Nikola Kolarek], »Strahote zabluda. Poglavnikova knjiga o komunizmu i boljševizmu«, *KL* 92/31 (1941), pp. 356–359.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Butenko. Otkrića o boljševizmu [Jeronimsko svjetlo, Zagreb 1941.]«, *KL* 92/18 (1941), p. 220.
- ***, »Niedzielski Dr. Felix. – Socijalni eseji. Temelji marksističke ideologije – Dija-
lektički i historijski materijalizam <...> Zagreb 1941.«, *KL* 93/11 (1942), p. 132.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Kuničić Dr. Jordan. – Problem komunizma s idejnog
stanovišta [Dubrovnik, 1942.]«, *KL* 93/15 (1942), p. 180. Prikaz Kuničićeve knjige.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Komunizam i mučenje gladom. Brošura«, *KL* 93/40
(1942), p. 480.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Fedorov, Nikola: 'Boljševizam i židovstvo'«, *KL* 93/43
(1942), p. 515.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Krešimirović Dr. Ivo. – 'Židovi i komunizam'«, *KL*
93/43 (1942), p. 515.
- ***, »Može li postojati suradnja između boljševizma i religije?«, *KL* 94/47 (1943), pp.
333–335.
- ***, »Fra Vendelin Vasilj: Filozofija komunizma«, *KL* 95/15 (1944), p. 180.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Barač dr. Dominik: 'Socijalna filozofija boljševizma.'
Izdanje Dominikanske naklade 'Istina'«, *KL* 95/27 (1944), pp. 331–332.

6.3. Komunizam: Vijesti

- R. [Josip Rieger?], »Internacionala u Rimu«, *KL* 24/24 (1873), pp. 189–190.
- ***, »Socijalna reforma«, *KL* 28/30 (1877), pp. 257–259.
- ***, »Ustanak proleterijata u Americi«, *KL* 28/36 (1877), pp. 305–307.
- ***, »[Viestnik] Dne 3. o. mj. čuo se u našoj sabornici govor koji je duhove ne malo
uzbunio«, *KL* 27/45 (1876), p. 389. Govor Josipa Beruta 3. 11. 1876. u Saboru.
- ***, »[Crkvene vijesti] Engleska. Komunisti, svećenici bezboštva. Nedjeljne škole
proleterijata«, *KL* 74/17 (1923), p. 205.
- ***, »[Crkvene vijesti] Opasnost komunističke propagande među hrv. radničkim ise-
ljenicima«, *KL* 80/43 (1929), p. 559.

- ***, »Glasovi o boljševičkim progonima u Rusiji«, *KL* 81/9 (1930), pp. 101–102.
- ***, »[Crkvene vijesti] Francuska. Kler i 'antikomunistička obrana'«, *KL* 88/4 (1937), p. 48.
- ***, »[Crkvene vijesti] Francuska. Protuvjerski ispadi komunista«, *KL* 88/4 (1937), p. 48.
- ***, »[Crkvene vijesti] Vatikanski grad. Kako valja pobijati komunizam«, *KL* 88/6 (1937), p. 71. Vijest preuzeta iz *L' Osservatore Romano*.
- ***, »[Crkvene vijesti] Švajcarska. Protukomunistički kurs«, *KL* 88/13 (1937), p. 59.
- ***, »[Crkvene vijesti] Vatikanski grad. Enciklika protiv komunizmu«, *KL* 88/13 (1937), p. 159.
- ***, »Protiv komunizma izdao je sv. Otac Papa prošlih dana veliku encikliku«, *KL* 88/14 (1937), p. 172.
- ***, »[Crkvene vijesti] Vatikanski grad. Odjeci enciklike 'Divini Redemptoris'«, *KL* 88/14 (1937), p. 171.
- ***, »[Crkvene vijesti] Socijalne škole Kominterne«, *KL* 88/14 (1937), p. 171.
- ***, »Okružnica o vojni pokore protiv bezbožnog komunizma«, *KL* 88/15 (1937), pp. 173–174.
- ***, »[Crkvene vijesti] Engleska. Marksistička penetracija javnosti«, *KL* 88/17 (1937), p. 207. Osnovan »Klub knjige ljevice«.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Gluma iz boljševičkog života«, *KL* 88/20 (1937), p. 244. Obavijest o izdanju drame *Bezimena zvijer* Giuseppea Flanginija u prijevodu Julija Grabovca u izdanju »Knjižnice društvene pozornice«.
- ***, »[Crkvene vijesti] Grčka. Kako su primili encikliku o komunizmu«, *KL* 88/21 (1937), p. 256.
- ***, »[Crkvene vijesti] Centrala za ateističku propagandu«, *KL* 88/31 (1937), p. 376.
- ***, »[Crkvene vijesti] Francuska. Razočarenje jednog komunista«, *KL* 88/35 (1937), p. 423.
- ***, »[Crkvene vijesti] Australija. Komunistička opasnost«, *KL* 88/49 (1937), p. 592.
- ***, »[Crkvene vijesti] Francuska. Propaganda francuskih komunista u Lurdu. Pod izgovorom da organiziraju besplatna liječenja i boravljenje po klimatskim mjestima«, *KL* 89/4 (1938), p. 48.
- ***, »[Katolička Akcija] Antikomunistički agitatori«, *KL* 89/12 (1938), p. 142.
- ***, »[Crkvene vijesti] Engleska. Internacionalni kongres bezbožnika u Londonu«, *KL* 89/39 (1938), p. 471.
- ***, »[Crkvene vijesti] Francuska. Odvratanje francuskog učiteljstva od komunizma«, *KL* 90/4 (1939), p. 52.
- ***, »[Listak] Antikomunistička služba«, *KL* 90/12 (1939), pp. 150–151.
- ***, »[Crkvene vijesti] Španjolska. Vandalsko pustošenje Barcelone sa strane komunista«, *KL* 90/12 (1939), p. 155.

- ***, »[Crkvene vijesti] Sjeverna Amerika. Borba protiv ateističke propagande«, *KL* 90/18 (1939), p. 231.
- ***, »[Listak] Slobodoumlje i demokracija Sovjetske diktature«, *KL* 90/19 (1939), p. 242.
- ***, »[Crkvene vijesti] Poljska. [15. VII.] Umro nadbiskup de Ropp – žrtva marksističkog terora«, *KL* 90/32 (1939), p. 400.
- ***, »[Crkvene vijesti] Francuska. Raspust komunističke stranke«, *KL* 90/40 (1939), p. 496.
- ***, »[Crkvene vijesti] Poljska. Kako se provodi boljševizacija u okupiranim krajevima«, *KL* 90/42 (1939), p. 519.
- ***, »[Crkvene vijesti] Čile. Zabranjena komunistička stranka«, *KL* 92/5 (1941), p. 60.
- ***, »[Crkvene vijesti] Marksistička propaganda putem filma«, *KL* 92/5 (1941), p. 59.
- ***, »Ban dr. Natlačen o komunizmu među inteligencijom [na zasjedanju banovinskog vijeća]«, *KL* 92/8 (1941), p. 93.
- ***, »[Crkvene vijesti] Odlučne reakcije protiv komunističke filmske propagande«, *KL* 92/9 (1941), p. 107. Povodom prikazivanja sovjetskih filmova u Zagrebu.
- ***, »Rumunjska. Rad kominterne«, *KL* 92/11 (1941), p. 131.
- ***, »[Crkvene vijesti] Odakle komunizam kod nas?«, *KL* 92/24 (1941), pp. 283–284.
- ***, »[Crkvene vijesti] Odlučna kriza boljševizma«, *KL* 92/25 (1941), pp. 295–296.
- ***, »[Crkvene vijesti] Hrvatski dobrovoljci protiv boljševizma«, *KL* 92/27 (1941), pp. 319–320.
- ***, »Papina enciklika o komunizmu«, *KL* 93/3 (1942), p. 35.

7. Fašizam i nacionalsocijalizam

7.1. Fašizam i nacionalsocijalizam: Rasprave i članci

- Dr. K. B., »Crkva i država«, *KL* 81/22 (1930), pp. 275–282. O odnosu fašizma i katolika u Italiji.
- nk– [Nikola Kolarek], »Sukob nacionalsocijalizma i crkve u Njemačkoj«, *KL* 86/30 (1935), pp. 365–367.
- A. Živković [Andrija Živković], »Rasizam u svijetlu katoličkoga nazora na svijet i život«, *KL* 89/33 (1938), pp. 389–392.

7.2. Fašizam i nacionalsocijalizam: Vijesti

- ***, »[Listak] Katolicizam i slovački nacionalsocijalizam«, *KL* 92/5 (1941), pp. 57–58. Prikaz knjige dr. Ludvika Zachara.

7.3. Fašizam i nacionalsocijalizam: Vijesti

- ***, »[Crkvene vijesti] Vatikan i fašizam [o konkordatu]«, *KL* 74/20 (1923), p. 239.
- ***, »[Crkvene vijesti] Vatikan i fašisti [o nasilju]«, *KL* 74/33 (1923), p. 402.
- I. B., »Sveti Otac Papa o fašizmu«, *KL* 79/15 (1928), pp. 189–190.
- ***, »Hrvatski metropolita prigodom fašističkih progona protiv Katoličke Akcije«, *KL* 82/24 (1931), p. 297.
- r–, »Crkvenopolitički sukob u Italiji i Katolička Akcija«, *KL* 82/31 (1931), pp. 378–379.
- ***, »Protest središnjice Kat.[oličke] Akcije u Zagrebu protiv fašističkih nasilja«, *KL* 82/24 (1931), p. 299.
- ***, »Središnji katolički savez za progonjenu Katol. akciju u Italiji«, *KL* 82/26 (1931), p. 232.
- J., »Spor između talijanskog fašizma i Vatikana«, *KL* 82/26 (1931), p. 321.
- ***, »Nacionalsocijalizam prema crkvi poslije kongresa u Nürnbergu«, *KL* 88/39 (1937), pp. 469–470.
- ***, »[Listak] Odlična riječ milanskog kardinala o rasnoj nauci«, *KL* 89/47 (1938), p. 573.
- P., »Katolici i novopogani«, *KL* 89/48 (1938), pp. 577–579. Nacionalsocijalističke stranke u Njemačkoj i drugim državama.
- ***, »[Listak] Odlična riječ belgijskog kardinala o rasnoj nauci«, *KL* 89/48 (1938), pp. 584–585.

8. Filozofija politike

8.1. Filozofija politike: Rasprave i članci

- ***, »Politički materializam«, *KL* 17/33 (1866), pp. 260–261.
- Antun Kržan, »Crkva i država«, *KL* 20/7 (1869), pp. 49–52; 20/8 (1869), pp. 57–60.
- ***, »'Moderna država' i socializam«, *KL* 22/43 (1871), pp. 352–354; 22/44 (1871), pp. 361–363; 22/45 (1871), pp. 369–371; 22/46 (1871), pp. 377–379; 30/36 (1879), pp. 281–283. Članak preuzet iz časopisa *Katholik*.
- Ivan Krstitelj Kuček, »Je li vlast državna dužna vjeru braniti i podupirati?«, *KL* 24/9 (1873), pp. 68–70; 24/11 (1873), pp. 83–84; 24/12 (1873), pp. 92–94.
- A. J. [Andrija Jagotić?], »Sanjarije novoga vieka«, *KL* 27/37 (1876), pp. 322–324; 27/38 (1876), pp. 331–332; 27/39 (1876), pp. 339–340; 27/40 (1876), pp. 348–349; 27/41 (1876), pp. 356–357.
- a., »Crkva i politička kultura u ljudskom društvu«, *KL* 31/1 (1880), pp. 1–3 (Platon); 31/2 (1880), pp. 9–12 (Aristotel); 31/3 (1880), pp. 17–19 (Hobbes i drugi); 31/4 (1880), pp. 25–27; 31/5 (1880), pp. 34–36.

***, »Država i kršćanski moral«, *KL* 51/48 (1900), pp. 412–415; 51/49 (1900), pp. 421–423 (fil. etika); 51/50 (1900), pp. 429–431.

Gjuro Ortner, »Moral i pravo«, *KL* 52/15 (1901), pp. 165–169.

Urban Talija, »Najmodernija filozofija hoće da udari oslone etici kod naroda i vlasti u državi«, *KL* 60/45 (1909), pp. 45–59. Prilog *Katoličkom listu*.

*** [Stjepan Bakšić], »Politika i moral u Hrvatskoj«, *KL* 78/13 (1927), pp. 168–171.

Paša [Đuro Paša], »Politički katolicizam«, *KL* 90/14 (1939), pp. 172–173.

9. Socijalna filozofija

9.1. Socijalna filozofija: Rasprave i članci

J. R. [Josip Rieger], »Pauperizam«, *KL* 23/27 (1872), pp. 211–213; 23/28 (1872), pp. 220–222; 23/29 (1872), pp. 228–230; 23/32 (1872), pp. 251–253; 23/34 (1872), pp. 267–270; 23/38 (1872), pp. 300–302; 23/39 (1872), pp. 307–308; 23/42 (1872), pp. 333–334; 23/43 (1872), pp. 342–343. O uzrocima siromaštva i bijede u svijetu.

***, »Nihilizam u Ruskoj«, *KL* 28/41 (1877), pp. 355–357.

Ivan Matijević, »Socijalizam i kršćanka«, *KL* 29/36 (1878), pp. 318–320.

***, »[Viestnik] Kako se je nihilista u Pruskoj podigao vidi se iz toga, što se već javno opire vladi i njezinim odlukam«, *KL* 29/45 (1878), p. 395.

***, »Socijalizam u Njemačkoj i borba proti njemu«, *KL* 29/45 (1878), pp. 388–389; 29/46 (1878), pp. 396–398; 29/47 (1878), pp. 404–405.

***, »Glavnica i rad. Iz talijanskog preveo J. Urpani«, *KL* 31/1 (1880), pp. 4–5; 31/2 (1880), pp. 12–14; 31/3 (1880), pp. 19–20; 31/4 (1880), pp. 27–29; 31/5 (1880), pp. 36–38; 31/6 (1880), pp. 43–44; 31/7 (1880), pp. 52–53; 31/8 (1880), pp. 60–61; 31/9 (1880), pp. 68–69.

***, »Jesu–li glavničari tati i parasite? Preveo iz tal. I. Urpani«, *KL* 31/15 (1880), pp. 115–118; 31/17 (1880), pp. 134–136; 31/18 (1880), pp. 142–143.

***, »Pitanje medju gospodari i radnici. Iz talijanskoga preveo I. Urpani«, *KL* 31/28 (1880), pp. 222–223; 31/29 (1880), pp. 229–231; 31/30 (1880), pp. 237–239; 31/31 (1880), pp. 245–246; 31/32 (1880), pp. 253–255; 31/33 (1880), pp. 262–263; 31/35 (1880), pp. 277–278; 31/36 (1880), pp. 284–287; 31/37 (1880), pp. 293–295; 31/38 (1880), pp. 300–303; 31/40 (1880), pp. 317–319; 31/41 (1880), pp. 325–327; 31/49 (1880), pp. 395–396; 31/50 (1880), pp. 402–405; 31/51 (1880), pp. 410–413; 31/52 (1880), pp. 419–421; 31/53 (1880), pp. 427–429.

Ant. J., »Opravdani zahtjevi radnika«, *KL* 34/12 (1883), pp. 89–91; 34/13 (1883), pp. 97–99.

***, »Današnji razkoš i socijalni život«, *KL* 37/18 (1886), pp. 145–146.

S. H., »Radničko pitanje«, *KL* 40/26 (1889), pp. 209–211.

- Pr. M., »Kršćansko radničko pitanje«, *KL* 40/30 (1889), pp. 243–245; 40/31 (1889), pp. 252–253.
- Maksim Relić, »Radnička štrajkovanja prema moralu«, *KL* 41/18 (1890), pp. 146–148.
- J. Volović [Josip Volović], »Ruski nihilizam«, *KL* 41/29 (1890), pp. 240–242; 41/30 (1890), pp. 347–348.
- Matija Šimat, »Socijalno pitanje«, *KL* 42/16 (1891), pp. 130–131; 42/20 (1891), pp. 162–163; 42/21 (1891), pp. 169–170; 42/28 (1891), pp. 226–229.
- ***, »Enciklika sv. Oca Leona XIII. o stanju radničkom«, *KL* 42/29 (1891), pp. 231–234; 42/30 (1891), pp. 239–241; 42/32 (1891), pp. 258–260; 42/33 (1891), pp. 266–270; 42/34 (1891), pp. 273–275; 42/35 (1891), pp. 282–283; 42/39 (1891), pp. 311–314; 42/40 (1891), pp. 319–322; 42/49 (1891), pp. 391–393; 42/50 (1891), pp. 399–401. Završni komentar ove enciklike koja je u časopisu objavljena u hrvatskom prijevodu potpisuje Josip Volović.
- J. Volović [Josip Volović], »Privatno vlasništvo jest naravno čovjeku«, *KL* 42/20 (1891), pp. 157–159; 42/21 (1891), pp. 165–167.
- Josip Volović, »Gotove činjenice i prava društvena«, *KL* 42/21 (1892), pp. 161–163.
- S. Korenić [Stjepan Korenić], »Zagrebački socijalni demokrati i socijalizam«, *KL* 44/40 (1893), pp. 321–325.
- ***, »Grof Sylva–Tarouca o socijalnom pitanju«, *KL* 44/42 (1893), pp. 339–342; 44/43 (1893), pp. 346–348.
- Ante Bauer, »Trebali li i kako treba s propovjedaonice pobijati socijalnu demokraciju?«, *KL* 44/46 (1893), pp. 369–373; 44/47 (1893), pp. 378–381.
- [Ante Bauer], »Popovi i socijalizam«, *KL* 44/50 (1893), pp. 407–408. Komentar komentara objavljenoga u *Slobodi* na prethodni Bauerov članak.
- ***, »Dvije poglavite zablude socijalizma«, *KL* 45/26 (1894), pp. 209–212.
- Dr. F. F. [Ferdinand Frankl], »Darwinizam i njegov upliv na današnji socijalni pokret«, *KL* 46/41 (1895), pp. 325–326; 46/42 (1895), pp. 334–335; 46/43 (1895), pp. 341–343; 46/44 (1895), pp. 349–352; 46/45 (1895), pp. 357–360; 46/46 (1895), pp. 365–367; 46/47 (1895), pp. 373–376; 46/48 (1895), pp. 380–384; 46/49 (1895), pp. 389–391; 46/50 (1895), pp. 397–399; 46/51 (1895), pp. 405–407; 46/52 (1895), pp. 412–415.
- ***, »Socijaliste na djelu«, *KL* 47/16 (1896), pp. 122–124.
- ***, »Socijalizam u Hrvatskoj«, *KL* 48/20 (1897), pp. 153–154.
- ***, »Socijalizam«, *KL* 48/49 (1897), pp. 389–390.
- ***, »Proleterijat«, *KL* 49/22 (1898), pp. 175–177.
- ***, »Agrarni socijalizam u Ugarskoj«, *KL* 49/25 (1898), pp. 202–203.
- ***, »Socijalno pitanje i svećenstvo«, *KL* 50/18 (1899), pp. 140–141.

- M. Ilijašević, »Osvrt na radničku skupštinu – socijaldemokratizam«, *KL* 51/21 (1900), pp. 162–163; 51/22 (1900), pp. 169–172.
- Franjo Plevnjak, »Leon XIII. i socijalno pitanje«, *KL* 53/10 (1902), pp. 114–116.
- Franjo Zagoda, »Kršćanska društvena i gospodarska nauka«, *KL* 54/25 (1903), pp. 293–295; 54/26 (1903), pp. 305–307; 54/27 (1903), pp. 321–323; 54/28 (1903), pp. 331–334.
- Mirko Čunko, »Klerik i socijalno pitanje. Referat na svegjačkom katoličkom kongresu«, *KL* 59/3 (1908), pp. 30–31; 59/4 (1908), pp. 41–42; 59/5 (1908), pp. 54–55; 59/6 (1908), pp. 65–67; 59/8 (1908), pp. 91–92.
- Juraj Cenkić, »Socijalna misija katoličkog klera«, *KL* 61/26 (1910), pp. 203–205; 61/27 (1910), pp. 211–213; 61/28 (1910), pp. 219–222; 61/29 (1910), pp. 227–230; 61/30 (1910), pp. 238–240; 61/31 (1910), pp. 246–248; 61/32 (1910), pp. 254–256; 61/33 (1910), pp. 261–263; 61/34 (1910), pp. 270–272; 61/35 (1910), pp. 278–280; 61/36 (1910), pp. 285–287; 61/37 (1910), pp. 293–295.
- J. Marušić [Josip Marušić], »Katolički kler i soc. pitanje«, *KL* 64/10 (1913), pp. 103–112; 64/11 (1913), pp. 123–125; 64/12 (1913), pp. 137–139; 64/13 (1913), pp. 149–150; 64/14 (1913), pp. 162–163.
- Mih. Ivšić [Mihovil Ivšić], »Socijalna reforma«, *KL* 65/1 (1914), pp. 6–8. Prijedlozi i razmišljanja.
- Fran Cesarec, »Trebamo socijalnog lijeka«, *KL* 65/7 (1914), pp. 80–83.
- D. Čelik [Dragutin Čelik], »Svećenstvo i socijalni rad«, *KL* 65/33 (1914), pp. 389–391; 65/34 (1914), pp. 399–400.
- Msgr. Dr. V. Anderlić [Vilko Anderlić], »Svećenik i socijalno djelovanje«, *KL* 67/11 (1916), pp. 119–121; 67/12 (1916), pp. 132–136; 67/13 (1916), pp. 145–148; 67/14 (1916), pp. 158–162; 67/15 (1916), pp. 170–172.
- S. Bakšić [Stjepan Bakšić], »Privatno vlasništvo i naravno pravo«, *KL* 70/13 (1919), pp. 150–152; 70/14 (1919), pp. 162–164.
- Dr. P., »Katolici i novi smjerovi socijalizma«, *KL* 80/4 (1929), pp. 39–41.
- Dr. J. Ščetinec [Juraj Ščetinec], »Socijalni rad svećenika«, *KL* 80/13 (1929), pp. 159–161.
- ***, »Pastoracija među radništvom«, *KL* 80/48 (1929), pp. 613–614.
- ***, »Enciklika Sv. Oca Pija XI. o socijalnom i radničkom pitanju prigodom XL–godišnjice enciklike 'Rerum Novarum' 15. maja 1931.«, *KL* 82/21 (1931), pp. 253–254.
- ***, »Sv. Otac papa o krizi, nezaposlenosti, oružanju i dobrotvornosti«, *KL* 82/42 (1931), pp. 505–506. Prikaz okružnice *Quadragesimo anno* Pija XI.
- ***, »[Crkvene vijesti] Socijalni tečaj u Lillu«, *KL* 83/40 (1932), p. 480.
- Uredništvo, »Est modus in rebus, sunt certi denique fines.«, *KL* 88/2 (1937), pp. 16–20. Odgovor na članak »Infantilni katolicizam« u časopisu *Nedjelja*.

- ***, »Quadragesimo anno i dr. R. Bičanić«, *KL* 91/11 (1940), pp. 121–123. Rudolf Bičanić održao je 4. ožujka 1940. predavanje na sastanku plenuma Zavoda za proučavanje narodnog gospodarstva.
- ***, »Pedesetgodišnjica enciklike ‘Rerum Novarum’«, *KL* 92/20 (1941), pp. 235–238.
- ***, »Sv. Otac Pijo XII. o socijalnim problemima današnjice«, *KL* 92/24 (1941), pp. 273–275; 92/25 (1941), pp. 286–287; 92/26 (1941), pp. 297–298. Radio-poruka svijetu prigodom pedesetgodišnjice enciklike *Rerum novarum*.

9.2. Socijalna filozofija: Prikazi knjiga

- J. Šafran [Josip Šafran], »Vjera je stvar pojedinca«, *KL* 49/5 (1898), pp. 41–43. Prikaz knjige *Soziale Vorträge* P. G. Freunda.
- V. R., »Novija djela o radničkom pitanju«, *KL* 49/44 (1898), pp. 358–359.
- ***, »[Književnost] Socijalna obnova u kršćanskom duhu. Zbor franjev. bogoslova ‘Jukić’ u Sarajevu«, *KL* 61/44 (1910), p. 354. Zbirka od devet rimskih predavanja L. Dehona u izdanju ZFB »Jukić«.
- Dr. M. I., »Diljem sela – iliti sociologija seljačkog staleža«, *KL* 80/3 (1929), pp. 31–33. Prikaz izdanja: J. Weigert, *Das Dorf entlang* (1923).
- ***, »[Crkvene vijesti] Križari i proučavanje socijalnog pitanja«, *KL* 85/1 (1934), p. 10; 85/5 (1934), pp. 59–60. Najava hrvatskog prijevoda Ušeničnikove knjige *Socijalno pitanje*.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Za socijalnu izobrazbu«, *KL* 85/5 (1934), p. 59. Poziv na kupnju Felicinićeve knjige *Socijalno pitanje*.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Felicinić, Joso: Pape i socijalno pitanje«, *KL* 85/50 (1934), p. 619.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Ušeničnik, dr. A., Socijalne konferencije«, *KL* 88/11 (1937), pp. 131–132.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Sirovatka, H., Privredni i socijalni odnosi u Jugoslaviji«, *KL* 88/14 (1937), p. 172.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Šćetinec, Dr. Juraj: Nacionalni socijalizam«, *KL* 88/48 (1937), p. 580.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Hrašćanec dr. Rudolf: Radnici u pokretu (strike) s etičkoga gledišta«, *KL* 92/10 (1941), p. 120.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Felicinić, Joso: ‘Izgradimo socijalnu Hrvatsku. Kršćanstvo i društveni život’«, *KL* 93/38 (1942), p. 456.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Hrašćanec Dr. Rudolf – Socijalni katolicizam. Dokumenti Crkve, *KL* 93/38 (1942), p. 456.

9.3. Socijalna filozofija: Vijesti

- ***, »[Viestnik] Kako u samom Berlinu, tako i po drugom svietu <...>«, *KL* 29/11 (1878), p. 191. Dvostruki atentat na pruskog cara Wilima pokrenuo je raspravu o anarhistima i socijalistima.
- Rf., »Enciklika Leona XIII. o socijalizmu [prema pisanju liberalnih listova]«, *KL* 30/5 (1879), pp. 38–39; 30/6 (1879), pp. 41–45; 30/7 (1879), pp. 50–51.
- ***, »[Viestnik] Kardinal Corrigan o radničkom pitanju«, *KL* 40/34 (1889), p. 280.
- ***, »[Viestnik] Enciklika o socijalnom pitanju«, *KL* 42/19 (1891), p. 155. Najava.
- ***, »[Viestnik] Agramer Zeitung i anarhizam«, *KL* 45/11 (1894), p. 92.
- ***, »[Viestnik] Njemačka. (Crkva i socijalno pitanje.) Nedavno posvetio je biskup Korum radnički dom u Trieru i izrekao pri tom krasan govor <...>«, *KL* 47/19 (1896), p. 152.
- ***, »[Vjesnik] Ugarska. Stolica za kršć. sociologiju. Od nekoliko se godina gotovo svake godine diže broj onih sjemeništa, koja ustrojiše posebne stolice za ovu velevažnu struku«, *KL* 57/15 (1906), pp. 175–176.
- ***, »[Vjesnik] Belgija. O religiji i socijalnoj demokraciji«, *KL* 58/7 (1907), p. 84.
- ***, »[Vjesnik] Djakovo. Socijalni tečaj. Za jučer i prekjučer bio je uručen u Djakovu niz javnih predavanja o socijalnom pitanju«, *KL* 59/1 (1908), p. 10.
- ***, »[Crkvene vijesti] Francuska. Socijalni tjedan«, *KL* 64/33 (1913), p. 395.
- ***, »[Listak] Izjave njemačkih biskupa o stručnim radničkim društvima«, *KL* 65/1 (1914), pp. 8–9.
- Janko Šimrak, »Prvi ovogodišnji socijalni tečaj u Zagrebu«, *KL* 65/7 (1914), pp. 77–78.
- ***, »Socijalni tečaj održan je dne 26. i 27. veljače prema oglašenom rasporedu«, *KL* 65/10 (1914), pp. 120–121.
- ***, »[Crkvene vijesti] Napredak u socijalno–karitativnoj organizaciji«, *KL* 69/38 (1918), p. 435. Kongresi u Beču.
- ***, »[Crkvene vijesti] Ugarska. Socijalni tjedan«, *KL* 69/40 (1918), pp. 458–459.
- ***, »[Crkvene vijesti] Austrija. Radnički socijalni sekretarijat osnovao je s 1. siječnja o. g. biskup linački <...>«, *KL* 70/3 (1919), p. 35.
- ***, »[Crkvene vijesti] Crkvene vijesti. Seljački socijalni tečaj u Gradecu [8. i 9. 6. 1919.]«, *KL* 70/23 (1919), p. 275; 70/24 (1919), pp. 286–287.
- ***, »[Crkvene vijesti] Za socijalni odgoj svećenstva«, *KL* 81/6 (1930), pp. 69.
- ***, »[Crkvene vijesti] Socijalni tjedan u Marseilleu«, *KL* 81/32 (1930), pp. 410–411.
- ***, »[Crkvene vijesti] Pastirska enciklika praškog nadbiskupa o socijalnom pitanju«, *KL* 82/14 (1931), p. 177.
- ***, »[Crkvene vijesti] Socijalna djelatnost mađarskog klera«, *KL* 82/35 (1931), p. 431.

- ***, »[Crkvene vijesti] Mađarska. Svećenik socijalni radnik«, *KL* 82/43 (1931), p. 527.
- ***, »Osnutak socijalnih tjedana kod nas«, *KL* 83/46 (1932), pp. 546–547.
- ***, »Raspored prvog socijalnog tjedna u Zagrebu«, *KL* 83/47 (1932), p. 564.
- ***, »Tjedan socijalnih predavanja u Zagrebu«, *KL* 83/48 (1932), p. 571.
- ***, »[Crkvene vijesti] Slovenija. Sociološki tečaj za srednjoškolske nastavnike«, *KL* 87/35 (1936), p. 447.
- ***, »Socijalni tečaj K.[atoličke] A.[kcije]«, *KL* 88/1 (1937), p. 9.
- ***, »[Crkvene vijesti] Francuska. Socijalna sedmica«, *KL* 88/32 (1937), p. 388.
- ***, »[Crkvene vijesti] Poljska. Katolička škola za socijalne nauke u Poznanju«, *KL* 88/3 (1937), p. 399.
- ***, »Hrvatski socijalni tjedan u Zagrebu«, *KL* 88/41 (1937), pp. 489–490; 88/42 (1937), p. 505. Najava i program tjedna 25. do 31. 10. 1937. Inicijator održavanja socijalnog tjedna je Biskupska konferencija Jugoslavije, a organizacija tjedna povjerena je Katoličkoj akciji.
- ***, »Otvorenje i rad Hrvatskoga socijalnoga tjedna«, *KL* 88/44 (1937), pp. 521–524.
- ***, »Drugi Hrvatski socijalni tjedan«, *KL* 88/45 (1937), pp. 535–538.
- ***, »[Crkvene vijesti] Napadaj [časopisa *Nova riječ*] na Hrvatski socijalni tjedan«, *KL* 88/45 (1937), pp. 542–543.
- ***, »Blagoslov Sv. Oca Hrvatskom Socijalnom Tjednu«, *KL* 89/7 (1938), p. 73.
- ***, »[Katolička Akcija] Socijalni tečajevi [u Čakovcu]«, *KL* 89/11 (1938), p. 130.
- ***, »III. Hrvatski Socijalni tjedan [23. 10. 1938.]«, *KL* 89/43 (1938), pp. 512–514; 89/44 (1938), p. 522–525.
- ***, »[Crkvene vijesti] Blagoslov Sv. Oca Hrvatskom Socijalnom Tjednu«, *KL* 89/44 (1938), pp. 529–530.
- ***, »[Crkvene vijesti] Francuska. XXXI. Francuski socijalni tjedan u Bordeaux-u«, *KL* 90/31 (1939), p. 387.
- ***, »IV. Hrvatski socijalni tjedan«, *KL* 91/45 (1940), pp. 535–538; 91/46 (1940), pp. 547–550.
- ***, »[Crkvene vijesti] Italija. 50. godišnjica Katoličkog društva za socijalni studij u Italiji«, *KL* 92/1 (1941), p. 11.
- ***, »Francuska. Svijest socijalnih dužnosti sve se više budi«, *KL* 92/1 (1941), p. 11.
- ***, »Njemačka. Umro sociolog dr. Werner Sombart«, *KL* 92/21–22 (1941), p. 260.
- ***, »[Crkvene vijesti] Kostarika. Nastojanje oko socijalne pravde«, *KL* 92/41 (1941), p. 487.
- ***, »[Crkvene vijesti] Švicarska. Socijalni tjedan u Ženevi«, *KL* 92/51–52 (1941), p. 611.

10. Neoskolastika

10.1. Neoskolastika: Rasprave i članci

- Cvjetko Gruber, »Kršćanska filosofija po katoličkih školah u duhu angjeoskoga učitelja sv. Tome Akvinjanina. Obzirom na najnoviju encikliku *Aeterni Patris*. Po dru. Fuchsu i dru. Hiptmairu priredio Cvjetko Gruber«, *KL* 31/7 (1880), pp. 49–52; 31/8 (1880), pp. 57–60; 31/9 (1880), pp. 65–68; 31/10 (1880), pp. 77–79; 31/11 (1880), pp. 85–86; 31/12 (1880), pp. 89–91; 31/14 (1880), pp. 105–107; 31/15 (1880), pp. 113–115. U proširenom obliku objavljeno kao knjiga iste godine s malo izmijenjenim naslovom: Cvjetko Gruber, *Kršćanska filosofija u duhu angjeoskoga učitelja sv. Tome Akvinjanina obzirom na najnoviju encikliku Aeterni Patris učevnim zavodom* (Zagreb: C. Albrecht, 1880).
- Fran Ivančić, »Nauk sv. Tome o utjecanju Božjem na djelovanje razumnih stvorova«, *KL* 39/17 (1888), pp. 133–135; 39/18 (1888), pp. 143–146; 39/19 (1888), pp. 151–152; 39/20 (1888), pp. 158–160.
- ***, »Scientia media po nauč. sv. Tome«, *KL* 39/37 (1888), pp. 295–296; 39/38 (1888), pp. 306–307; 39/39 (1888), pp. 312–314; 39/40 (1888), pp. 321–322.
- L. Jambreković [Ladislav Jambreković], »Sveti Toma Akvinski«, *KL* 45/10 (1894), pp. 77–80.
- D. Boršić [Drago Boršić], »Tomin i Leibnizov spekulativizam«, *KL* 51/13 (1900), pp. 98–101; 51/14 (1900), pp. 107–109.
- Franjo Plevnjak, »Liberalno radikalni socijalizam i sv. Toma o vlasništvu – dva protivna stožera«, *KL* 53/22 (1902), pp. 283–286; 53/23 (1902), pp. 299–304; 53/24 (1902), pp. 312–316.
- Fr. D., »Neoskvrnjeno začće bl. Dj. Marije i Ivan Duns Skoto«, *KL* 57/50 (1906), pp. 586–588; 57/51 (1906), pp. 597–600; 57/52 (1906), pp. 610–612.
- Amicus veritatis, »Dr. Barac i skolastika«, *KL* 60/7 (1909), pp. 77–79.
- Dr. Stj. Zimmermann [Stjepan Zimmermann], »Philosophia perennis«, *KL* 74/45 (1923), pp. 537–538.
- F. J. Bošković, »Aristotelizam sv. Tome«, *KL* 79/10 (1928), pp. 117–120.
- Ambroz Bačić, »Sv. Toma Akvinski vođa na putu prave kršćanske pobožnosti«, *KL* 81/10 (1930), pp. 109–112.
- Pio XI., »Encikličko pismo sv. oca Pape Pija XI. o sv. Augustinu«, *KL* 81/19 (1930), pp. 237–239; 81/20 (1930), pp. 249–250; 81/21 (1930), pp. 261–263; 81/22 (1930), pp. 273–275; 81/23 (1930), pp. 289–291; 81/24 (1930), pp. 301–303. U hrvatskom prijevodu.
- Dr. H. Bošković [Hijacint Bošković], »Augustinsko–tomistička filozofija«, *KL* 81/28 (1930), pp. 348–352.

- Andrija Živković, »U čemu je trajna vrijednost Augustinovih 'Ispovijesti'«, *KL* 81/49 (1930), pp. 615–618.
- Andrija Živković, »Historijska i psihološka vjerodostojnost Augustinovih 'Ispovijesti'«, *KL* 81/47 (1930), pp. 593–595.
- Ambroz Bačić, »Miles Christi et Ecclesiae«, *KL* 81/51 (1930), pp. 637–641; 81/52 (1930), pp. 652–653. O Aureliju Augustinu i idejnim pokretima njegova vremena.
- Hijacint Bošković, »Platonizam i tomizam. Za blagdan sv. Tome«, *KL* 87/10 (1936), pp. 125–128.
- Viktor Pospišil, »Sveti Toma i kršćanski Istok«, *KL* 89/24 (1938), pp. 282–284.

10.2. Neoskolastika: Prikazi knjiga i članaka

- ***, »[Knjižtvo] *Kršćanska filozofija* u duhu angjeoskoga učitelja sv. Tome Akvinjanina, obzirom na najnoviju encikliku *Aeterni Patris* učešnim zavodom Cvj.[etko] Gruber, župnik Ludjevački. – jezgra ove knjige poznata je čitateljem iz članaka, koji su ljetos u našem listu priobćeni«, *KL* 31/45 (1880), p. 363.
- ***, »Ihering i sv. Toma Akvinski«, *KL* 49/46 (1898), pp. 374–376.
- Ferdo Rožić, »Toma i Dante«, *KL* 56/11 (1905), pp. 129–130. Pjesma.
- ***, »[Književnost] Znete li da ste Kantova duha? Filozofska rasprava o najaktualnijem pitanju reform–katolicizma. Tečaj rasprave označuju naslovi triju poglavlja: 1. sv. Toma Akvinski i Kant. 2. Kantov ključ k razumijevanju katoličkih fraza i natučnica. 3. Reform–katoličke fraze u svjetlu Kantovu i u svjetlu sv. Tome Akvinca.«, *KL* 57/1 (1906), p. 12. Obavijest o sadržaju najnovijeg sveska *Hrvatske straže*.
- Josip Pazman, »Moderna apologetika i djelo Pavla Schanza«, *KL* 59/18 (1908), pp. 203–205. Prikaz talijanskoga prijevoda: Paul Schanz, *Apologia del Christianesimo* (Firenca, 1907).
- ***, »Život Ivana Duns Škota«, *KL* 60/10 (1909), p. 120. Autor M. F. Garcia, priredio o. Bono Brčić.
- ***, »[Vjesnik] Njemačka. Sv. Toma Akvinac – pravnik. Rasprava«, *KL* 60/16 (1909), pp. 190–191.
- ***, »[Književnost] Lehrbuch der Philosophie auf aristotelisch–scholastischer Grundlage zum Gebrauche an höheren Lehranstalten und zum Selbstunterricht. Von Alfons Lehmen«, *KL* 60/41 (1909), p. 440.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Elementa Philosophiae Aristotelico–Thomisticae. Autore P. Jos. Gredt O. S. B. [Metafizika. Etika.]«, *KL* 63/32 (1912), p. 384.
- Dr. S. B. [Stjepan Bakšić], »Potreba studija Kantove filozofije. Prigodom izišle knjige: 'Kant i Neoskolastika'«, *KL* 71/36 (1920), pp. 281–283.
- ***, »Enciklika o sv. Tomi Akvinskome«, *KL* 74/31 (1923), pp. 361–362.

- Pio XI., »Encikličko pismo <...> prigodom navršena šestog stoljeća otkad su nebeske časti određene Tomi Akvincu«, *KL* 74/36 (1923), pp. 429–431; 74/37 (1923), pp. 441–444. Hrvatski prijevod enciklike *Studiorum ducem*.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Doctor Angelicus, sv. Tomaž Akvinski. Spisal Frančišek Kovačić, profesor v Mariboru. Druga pomnožena in predelana idaja. Ljubljana 1923. Založilo Katoliško tiskovno društvo«, *KL* 75/16 (1924), p. 199.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Elementa philosophiae scholasticae. Auctore Dre. Seb. Reinstadler. Vol I. Logica, Critica, Ontologia, Cosmologia. Friburgi Brisgoviae, Herder«, *KL* 75/16 (1924), p. 199.
- ***, »Lehrbuch der Philosophie auf aristotelisch–scholastischer Grundlage von Alfons Lehmen S. I. I. Band: Logik, Kritik, Ontologie, herausgegeben von Karl Frick. S. I. Freiburg im Breisgau 1923. Herder et Co.«, *KL* 75/8 (1924), pp. 95–96.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Scholastik. Heft 1, 1926.«, *KL* 77/13 (1926), p. 199.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Gredt J., »Elementa Philosophiae Aristotelico–Tomisticae <...> Vol. I. Logica. Philosophia naturalis«, *KL* 77/22 (1926), p. 315.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Tischleder, Peter <...> Die geistesgeschichtliche Bedeutung des heiligen Thomas von Aquin für Metaphysik, Ethik und Theologie. 1927«, *KL* 78/52 (1927), p. 732.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Fahsel Helmut, Kaplan: Des heiligen Thomas von Aquin Kommentar zum Römerbrief. 1927«, *KL* 78/52 (1927), p. 732.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Ex primordiis Scholae thomisticae. Scripsit P. Am. [broz] Bačić O. P. <...> Romae 1928.«, *KL* 79/51 (1928), p. 662. Prikaz doktorske disertacije dominikanca Ambroza Bačića.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Sententia Aristotelis de compositione corporum e materia et forma <...> Scripsit Dr. Fr. Šanc S. J. Izdala Hrvatska Bogoslovska Akademija, Zagreb. 1928.«, *KL* 79/51 (1928), p. 662. Obavijest o objavljenoj doktorskoj disertaciji isusovca Franje Šanca.
- ***, »Duhovni Život. Asketsko–mistička revija, Zagreb 1929.«, *KL* 80/12 (1929), pp. 147.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Preporuča se knjiga: Ispovijesti sv. Augustina«, *KL* 81/43 (1930), p. 550; 81/44 (1930), p. 561.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Josef Gredt. Die aristotelisch–thomistische Philosophie I.«, *KL* 86/29 (1935), p. 364.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Josephus Gredt, O. S. B., Elementa Philosophiae Aristotelico–Thomisticae«, *KL* 88/37 (1937), p. 448.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Akvinac. Godišnji almanak istoimenog društva Dominikanske fil.–teol. mladeži, Dubrovnik, god. V. br. 6. 1937.«, *KL* 89/4 (1938), p. 48; 92/7 (1941), p. 84.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Akvinac. Godišnji almanah društva Akvinac«, *KL* 90/8 (1939), p. 104.

10.3. Neoskolastika: Vijesti

- ***, »[Viestnik] Iz Francezke. Minule godine razpisala je akademija pariška, osim ostalih zadaćah, ucenu od 1500 lira na delo, koje ima za sverhu najbolju razpravu o filozofii sv. Tome«, *KL* 5/8 (1854), p. 63.
- ***, »[Viestnik] Rim. Prekjučer (12. o. mj.) javila je žica odatlje, da je sv. otac [Lav XIII.] ‘razaslao biskupom dugu encikliku o sustavu, koji se ima za nauku filozofije poprimiti u katoličkih sjemeništih i školah. Sv. otac hoće, da se za sistem uzme filozofija sv. Tome Akvinskoga’«, *KL* 30/33 (1879), p. 263.
- ***, »[Viestnik] »K svetkovini sv. otca pape, što ju je on slavio na blagdan sv. Tome (7. o. mj.) <...> poslao je bogoslovni fakultet našega sveučilišta sliedeću adresu <...>«, *KL* 31/11 (1880), p. 87.
- ***, »Breve, kojim sv. Otac svetoga Tomu Akvinjanina proglašuje zaštitnikom svih kat. učilišta«, *KL* 31/38 (1880), pp. 229–230.
- ***, »[Viestnik] U Freiburgu (Švicarska) ustrojilo se je društvo <...> [za tiskanje djela T. Akvinskog]«, *KL* 35/18 (1884), p. 144.
- ***, »Štatuca sv. Tome Akvinca u Vatikanu«, *KL* 41/30 (1890), p. 251.
- ***, »[Vijesnik] Svečanost u čast sv. Tome Akvinskoga u nadb.[iskupskom] sjemeništu dne 7. ožujka, na dan sv. Tome <...>«, *KL* 48/10 (1897), pp. 78–79.
- ***, »[Viestnik] Proslava svetkovine sv. Tome Akvinca u nadb.[iskupskom] sjemeništu«, *KL* 51/10 (1900), p. 78.
- ***, »[Vijesnik] Proslava sv. Tome u nadb.[iskupskom] sjemeništu«, *KL* 53/12 (1902), p. 147.
- ***, »Akademija u čast sv. Tomi«, *KL* 54/18 (1903), pp. 217–218. Dne. 26. 4. 1903. u ndb. sjemeništu.
- ***, »[Vjesnik] Akademija u čast sv. Tome Akvinskoga«, *KL* 55/13 (1904), p. 154. Dne. 25. 3. 1904. u ndb. sjemeništu.
- ***, »[Vjesnik] Akademija u čast sv. Tome Akvinca«, *KL* 56/11 (1905), p. 133.
- ***, »[Vjesnik] Svečanost u slavu sv. Tome. Književno društvo ‘Zbor duhovne mladeži zagrebačke’ i glazbeno–pjevačko društvo ‘Vienac’ priredilo je u nadb.[iskupskom] sjemeništu«, *KL* 57/10 (1906), p. 115.
- ***, »Akademija u čast sv. Tome Akvinskoga«, *KL* 64/17 (1913), p. 203.
- Dr. S. Zimmermann [Stjepan Zimmermann], »Reminiscence na ‘tomistički tjedan’ u Rimu«, *KL* 74/48 (1923), pp. 582–584.
- ***, »[Crkvene vijesti] Rim. Promicanje procesa kanonizacije Alberta Velikog«, *KL* 81/37 (1930), pp. 479.
- ***, »[Crkvene vijesti] Za kanonizaciju Alberta Velikog«, *KL* 81/47 (1930), pp. 600.
- ***, »[Crkvene vijesti] Proslava 1500 godišnjice smrti sv. Augustina [16. 11. 1930.]«, *KL* 81/47 (1930), pp. 599–600. U izvješću se govori o filozofskim predavanjima koja su imali Zimmermann, Barac i drugi.

- ***, »[Književnosti i umjetnost] Sv. Toma Akvinski na kineskom jeziku«, *KL* 81/49 (1930), pp. 622.
- ***, »Dekret sv. oca Pape Pia XI. o kanonizaciji Alberta Velikoga«, *KL* 83/13 (1932), pp. 157–159; 83/14 (1932), pp. 169–172.
- ***, »[Crkvene vijesti] Internacionalni tomističko–filozofijski kongres u Pragu«, *KL* 83/43 (1932), pp. 514–515.
- Karlo Balić, »Franjevački profesorski kongres u Zagrebu i današnji pokret za obnovu integralne skolastike«, *KL* 86/36 (1935), pp. 442–444. Obrazloženje za održavanje prvog sveslavenskog franjevačkog profesorskog kongresa u Zagrebu 25. – 29. rujna 1935.
- ***, »Program Prvoga profesorskog kongresa franjevačkih slavenskih provincija u Zagrebu od 25. – 29. rujna 1935. prigodom 700. godišnjice rada franjevačkog reda u našim krajevima«, *KL* 86/38 (1935), pp. 471–472.
- Dr. N. K. [Nikola Kolarek], »Početak kongresa franjevačkih slavenskih profesora«, *KL* 86/39 (1935), p. 487.
- ***, »Prvi kongres franjevačkih slavenskih profesora«, *KL* 86/40 (1935), pp. 493–495.
- ***, »[Crkvene vijesti] Drugi internacionalni kongres tomističke filozofije [Rim, 23.–28. 11. 1936.]«, *KL* 87/26 (1936), p. 340.
- ***, »[Crkvene vijesti] Rim. II. Internacionalni tomistički kongres«, *KL* 87/49 (1936), p. 619.
- ***, »[Crkvene vijesti] Vatikanski grad. Završetak tomističkog kongresa«, *KL* 87/50 (1936), p. 631.
- ***, »[Crkvene vijesti] Francuska. IX. internacionalni kongres skolastika u Parizu«, *KL* 88/34 (1937), pp. 411–412.
- V. Keilbach [Vilim Keilbach], »Descartesov kongres u Parizu«, *KL* 88/37 (1937), pp. 439–441.
- ***, »Italija. Filozofsko–vjerska predavanja u Bologni <...> Predavao je profesor Gregorijane O. Lombardi«, *KL* 93/12 (1942), p. 144.
- ***, »Uz filozofsko–teološki tečaj u Zagrebu«, *KL* 94/25 (1943), pp. 277–278. Zagrebačko Društvo profesorica i nastavnica Katoličke akcije u suradnji s Bogoslovskom akademijom organiziralo je seminar na kojem je nastupilo jedanaest izlagača.

11. Modernizam

11.1. Modernizam: Rasprave i članci

- ***, »[Vjesnik] Papina enciklika o modernizmu«, *KL* 58/41 (1907), p. 491.
- M. B., »Modernizam«, *KL* 58/48 (1907), pp. 570–572; 58/50 (1907), pp. 593–596.

- Janko Šimrak, »Životna imanencija i vjera čuvstva u modernističkoj nauci«, *KL* 59/34 (1908), pp. 413–415; 59/35 (1908), pp. 425–428. Studija.
- Dr. Josip Marić, »Modernista, filozof i apologeta«, *KL* 60/36 (1909), pp. 369–372; 60/37 (1909), pp. 381–386; 60/38 (1909), pp. 393–396; 60/39 (1909), pp. 409–412; 60/40 (1909), pp. 421–425; 60/41 (1909), pp. 435–439; 60/42 (1909), pp. 446–449; 60/43 (1909), pp. 460–462. Studija je obrana habilitacijske radnje dr. Frana Barca od prigovora Mahnićeve *Hrvatske straže*.
- ar–, »Modernistički ili moderni«, *KL* 67/17 (1916), pp. 198–199.
- Rudolfo Schütz, »Posljednji tragovi modernizma u Francuskoj«, *KL* 80/42 (1929), pp. 541–542.
- R. Schütz [Rudolfo Schütz], »Povijest modernizma«, *KL* 81/3 (1930), pp. 29–30.

12. Filozofska psihologija

12.1. Filozofska psihologija: Rasprave i članci

- ***, »Duhovnost duše«, *KL* 17/25 (1866), pp. 193–195; 17/26 (1866), pp. 201–204.
- ***, »Značaji, razmatrani s krišćanskoga gledišta«, *KL* 17/38 (1866), pp. 300–301; dobrostivost 17/46 (1866), pp. 366–367; prostodušnost 17/47 (1866), pp. 371–372; krotkoća i miroljubivost 17/51 (1866), pp. 403–404; čvrstoća 17/52 (1866), pp. 413–414.
- ***, »Što vriedi temperamenat s gledišta moralnoga?«, *KL* 20/31 (1869), pp. 241–243; 20/32 (1869), pp. 249–251.
- Ferdo Rožić, »O životinjskoj duši. Po Aristotelovoj filozofiji«, *KL* 53/27 (1902), pp. 349–353; 53/28 (1902), pp. 361–366; 53/29 (1902), pp. 373–378; 53/30 (1902), pp. 386–389; 53/31 (1902), pp. 398–401.
- M. Pacher [Matija Pacher], »Neumrllost duše u vjeri naroda«, *KL* 55/11 (1904), pp. 127–129; 55/12 (1904), pp. 135–138; 55/13 (1904), pp. 149–151; 55/14 (1904), pp. 162–164; 55/15 (1904), pp. 175–177.
- Ljubosav Kuntarić, »Psihologija hrvatske seljačke omladine. Anketa Hrvatskoga katoličkoga omladinskog saveza«, *KL* 78/25 (1927), pp. 354–357.
- Dr. N. Kolarek [Nikola Kolarek], »Izgradnja karaktera po uzoru svetaca«, *KL* 80/48 (1929), pp. 609–611; 80/49 (1929), pp. 623–625; 80/50 (1929), pp. 638–639.
- Dr. S. Bakšić [Stjepan Bakšić], »Kada nastaje ljudska duša?«, *KL* 88/38 (1937), pp. 449–452; 88/39 (1937), pp. 467–469; 88/40 (1937), pp. 474–476; 88/41 (1937), pp. 486–488; 88/42 (1937), pp. 501–503; 88/43 (1937), pp. 514–516; 88/46 (1937), pp. 547–549; 88/47 (1937), pp. 563–564; 88/48 (1937), p. 574; 88/53 (1937), pp. 631–634. Objavljeno iste godine kao knjiga: Stjepan Bakšić, *Kada nastaje ljudska duša?* (Zagreb: Tisak Nadb. Tiskare, 1937).

12.2. Filozofska psihologija: Prikazi knjiga

- ***, »[Književnost] Mozak ili duša? II. sveska znanstveno–pučke knjižice ZDMZ 16, str. 31, cijena 6 filira«, *KL* 60/9 (1909), p. 108.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Savremena pitanja, 2. sv.: O. U. Talija, Neumrlost duše«, *KL* 70/31 (1919), p. 372.
- ***, »Dr. D. Kniewald, Prilog religijskoj psihologiji omladine«, *KL* 74/1 (1923), pp. 3–5.
- Dr. Stj. Bakšić [Stjepan Bakšić], »Temelji psihologije dra. S. Zimmermanna«, *KL* 74/49 (1923), p. 597.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Dr. U. Talija: Neumrlost čovječe duše. II. izdanje. Dubrovnik«, *KL* 77/13 (1926), p. 198.
- ***, »Psihologija za srednja učilišta. Napisao Dr. Stjepan Zimmermann«, *KL* 78/26 (1927), p. 376.
- A. Ž. [Andrija Živković], »Izdanja Hrvatske Bogoslovske akademije. Knjiga VIII. Dr. S. Zimmermann: Psihologija za srednja učilišta«, *KL* 78/37 (1927), pp. 516–517.
- ***, »Fröbes, Josephus, S. I. Psychologia speculativa. In usum scholarum (1927)«, *KL* 78/38 (1927), p. 532.
- Stjepan Korenić, »Psihološka metoda kod obučavanja i stanovište biskupa dra. Josipa Langa«, *KL* 78/50 (1927), pp. 681–684. Izlaganje povodom smrti biskupa Langa o tzv. psihološkoj metodi u katehizaciji.
- J. T., »Religiozno–psihološki stav spram Euharistije. Po J. Kramp«, *KL* 88/1 (1937), pp. 5–7.
- P. Platon [Platon Plesajec?], »Sv. Augustin, filozof života«, *KL* 88/35 (1937), pp. 417–419; 88/36 (1937), pp. 429–431. O Augustinovu nauku o duši.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Dr. Stjepan Bakšić: Kada nastaje ljudska duša?«, *KL* 89/10 (1938), p. 120.

13. Retorika

13.1. Retorika: Rasprave i članci

- Ilija Srijemac Okrugić, »Dvie tri rieči o sv. govorništvu«, *KL* 9/10 (1858), pp. 77–79; 9/11 (1858), pp. 87–88.
- Josip Rieger, »Crte iz duhovnoga besjedništva«, *KL* 23/23 (1872), pp. 177–180; 23/24 (1872), pp. 185–187; 23/25 (1872), pp. 193–195; 23/37 (1872), pp. 289–291; 23/38 (1872), pp. 297–300; 23/39 (1872), pp. 305–307; 23/40 (1872), pp. 313–315; 24/16 (1873), pp. 121–123; 24/17 (1873), pp. 129–131; 25/25 (1874), pp. 193–195; 25/44 (1874), pp. 345–347; 25/45 (1874), pp. 356–358; 26/29 (1875), pp. 225–228; 26/36 (1875), pp. 282–284.

14. Filozofija prirode

14.1. Filozofija prirode: Rasprave i članci

- ***, »Prirodoslovje«, *KL* 6/28 (1855), pp. 217–218; 6/32 (1855), pp. 249–250.
- ***, »Liebig o ustrajnom i bezustrajnom životu«, *KL* 7/12 (1856), pp. 91–93; 7/13 (1856), pp. 99–101.
- ***, »Mojsija i devetnaesti viek«, *KL* 17/21 (1866), pp. 161–163; 17/22 (1866), pp. 169–171. U članku se na prirodoznanstveni način nastoje protumačiti neke tvrdnje iz Biblije i navode neka mišljenja Rousseaua, Voltairea i drugih.
- C. Gruber [Cvjetko Gruber], »Darwinova teorija prema nauku i zakonu vjere«, *KL* 22/6 (1871), pp. 40–44.
- Antun Kržan, »O postanku čovjeka«, poglavlja u ovom članku: »Organizam živućih bićah« u nastavcima: *KL* 23/26 (1872), pp. 201–203; 23/27 (1872), pp. 209–211; »O postanku organizma«: 23/32 (1872), pp. 249–251, 23/33 (1872), pp. 257–259, 23/34 (1872), pp. 265–267, 23/35 (1872), pp. 273–275; »Duševna djelovanja – Umne predstave«: 24/2 (1873), pp. 9–12, 24/3 (1873), pp. 17–19, 24/4 (1873), pp. 25–27; 24/5 (1873), pp. 33–36; »Duševna djelovanja – Čuvstva«: 24/12 (1873), pp. 89–92; 24/13 (1873), pp. 97–100; 24/14 (1873), pp. 106–109; 24/15 (1873), pp. 114–117; »Duševna djelovanja – Instinkt«: 24/20 (1873), pp. 153–156; 24/21 (1873), pp. 161–164; 24/22 (1873), pp. 169–171; 24/23 (1873), pp. 177–180; 24/24 (1873), pp. 185–187; »Duševna djelovanja – Samosviest i slobodna volja«: 24/32 (1873), pp. 249–252; 24/33 (1873), pp. 258–260; 24/34 (1873), pp. 265–268; 24/35 (1873), pp. 273–274; 24/36 (1873), pp. 281–284; »Rasprava o ljepoti«: 24/46 (1873), pp. 361–364; 24/47 (1873), pp. 369–372; 24/48 (1873), pp. 377–380; 24/49 (1873), pp. 386–388; 24/50 (1873), pp. 393–397; »Posljednji uzroci svjeta«: 25/33 (1874), pp. 257–260; 25/34 (1874), pp. 265–268; 25/35 (1874), pp. 273–275; 25/36 (1874), pp. 281–283; 25/37 (1874), pp. 289–292; 25/49 (1874), pp. 385–388; 25/50 (1874), pp. 393–395; 25/51 (1874), pp. 401–404; 25/52 (1874), pp. 409–412; 25/53 (1874), pp. 417–420; »Panteizam«: 26/18 (1875), pp. 137–140; 26/19 (1875), pp. 145–147; 26/20 (1875), pp. 153–155; 26/21 (1875), pp. 161–164; »Razprava o prvih izvorih etičkih pojmova i načela«: 26/44 (1875), pp. 349–352; 26/45 (1875), pp. 357–360; 26/46 (1875), pp. 365–368; 26/47 (1875), pp. 373–376; 26/48 (1875), pp. 381–384; »Razvoj živućih bića i Darwinova načela«: 27/23 (1876), pp. 207–210; 27/24 (1876), pp. 215–217; 27/25 (1876), pp. 223–225; 27/26 (1876), pp. 231–234; 27/27 (1876), pp. 239–241; 27/28 (1876), pp. 247–249; »Organički svijet i njegovi uzroci«: 28/15 (1877), pp. 133–135; 28/16 (1877), pp. 141–143; 28/17 (1877), pp. 149–152; 28/18 (1877), pp. 157–160.
- ***, »Schuselka o religiji«, *KL* 24/1 (1873), pp. 6–7.
- J. R. [Josip Rieger], »Sjeme moderne kulture«, *KL* 24/49 (1873), pp. 388–391.

- ***, »Nastupni govor dra. Antuna Kržana prigodom njegove instalacije za sveučilištnoga rektora dne 19. listopada 1876.«, Prilog »Katoličkom listu«, 27/43 (1876), pp. 375–382.
- Cvjetko Gruber, »Njekoliko rieči o Darwinovoj i kršćanskoj borbi za obstanak«, *KL* 30/30 (1879), pp. 238–239; 30/31 (1879), pp. 244–245.
- ***, »U koliko je djelovao Kopernikov sustav, da se je obnavljat počeo materijalizam?«, *KL* 31/43 (1880), pp. 339–341; 31/44 (1880), pp. 348–350.
- Dr. F. Iveković [Franjo Iveković], »Da se razumijemo«, *KL* 33/9 (1882), pp. 67–69. Ivekovićeve reakcija na konstatacije o izdavačkoj politici Društva sv. Jeronima povodom knjiga *Mlada majka* i *Majmuni* u četvrtom dijelu članka: [Stjepan Hartmann], »Vrieme je da se osviestimo«, *KL* 33/2 (1882), pp. 12–14; 33/3 (1882), pp. 21–23; 33/4 (1882), pp. 26–30; 33/5 (1882), pp. 35–37; 33/6 (1882), pp. 44–45; 33/7 (1882), pp. 52–54.
- Stj. Hartmann [Stjepan Hartmann], »Da se posve razumijemo«, *KL* 33/11 (1882), pp. 85–87; 33/12 (1882), pp. 93–95.
- D. F. Iveković [Franjo Iveković], »Ne ćemo se nikad razumjeti«, *KL* 33/13 (1882), pp. 100–102.
- Dr. Suk [Felix Suk], »Nebi-li se ipak razumjeli«, *KL* 33/14 (1882), pp. 109–110.
- O., »Nešto o antropologičkom monizmu«, *KL* 33/31 (1882), pp. 241–243; 33/32 (1882), pp. 248–250; 33/33 (1882), pp. 257–258.
- Luka Turčić, »O materializmu. Naravoslovno–mudroslovna razprava«, *KL* 34/13 (1883), pp. 99–101; 34/14 (1883), pp. 108–110; 34/15 (1883), pp. 115–118; 34/17 (1883), pp. 132–134.
- Luka Turčić, »Organizam i materijalizam. Naravoslovna mudroslovna razprava«, *KL* 34/20 (1883), pp. 154–157.
- Luka Turčić, »Vjerojatnost i slučajni postanak reda u svijetu. Naravoslovno–mudroslovna razprava«, *KL* 34/21 (1883), pp. 163–165.
- Luka Turčić, »Postanak vrsti. Nar. mudr. razprava«, *KL* 34/28 (1883), pp. 220–221; 34/30 (1883), pp. 235–236.
- Luka Turčić, »Psihički materijalizam. Naravoslovna mudroslovna razprava«, *KL* 34/33 (1883), pp. 261–263; 34/34 (1883), pp. 268–270.
- R. S., »Prirodoslovna znanost i objava«, *KL* 37/13 (1886), pp. 97–98; 37/14 (1886), pp. 105–106.
- Luka Turčić, »Dvie tri o 'Glasnik-u' hrvatskoga naravoslovnoga društva. Uredjuje S. Brusina. Godina I. Br. 1–3«, *KL* 37/31 (1886), pp. 244–247; 37/32 (1886), pp. 251–254.
- Matija Stepinac, »Pripomenak k razpravi o zvonjenju na oblake«, *KL* 37/41 (1886), pp. 324–327. Bogoslav Šulek u predavanju »Naš napredak u prirodnih znanostih za minulih 50 godina« (19. 11. 1885) kao primjer sažaljenja vrijednog stupnja

- obrazovanja navodi pisca nepotpisanog članka o »zvonjenju na oblake«. Tim povodom Stepinac piše ovaj »Pripomenak«.
- Ante Bauer, »Dva naša akademika realiste«, *KL* 37/42 (1886), pp. 329–331; 37/43 (1886), pp. 337–338. Bauerova raspra sa Šulekom i Brusinom.
- Bogoslav Šulek, »Priposlano«, *KL* 37/42 (1886), p. 334.
- M. St. [Matija Stepinac], »Odgovor g. dr. Bogoslavu Šuleku na njegova pitanja i primjetbe (v. K. L. br. 42) na 'Pripomenak' (K. L. br. 41) od pisca 'Pripomenka'«, *KL* 37/43 (1886), pp. 340–342.
- M. St. [Matija Stepinac], »Nekoliko rieči gospodinu –a– na njegovu vlastitu želju (V. 'Obzor' br. 260.) od samoga pisca 'Pripomenka'«, *KL* 37/46 (1886), pp. 365–368.
- Ante Bauer, »'Obzorovu' piscu –a– u broju 243 od 23. listopada [1886.]«, Prilog k broju 43. *Katoličkog lista*, 37/43 (1886), pp. 1–3.
- ***, »Besjeda dra. Fr. Račkoga, predsjednika Akademije znanosti i umjetnosti u svečanoj sjednici od 25. studenoga o. g.«, *KL* 37/49 (1886), pp. 389–391; 37/50 (1886), pp. 399–401.
- *** [Ante Bauer], »Religija Darvinovaca«, *KL* 39/9 (1888), pp. 69–71.
- ***, »Na kojih se temeljnih pojmovih osniva religija Darvinovaca«, *KL* 39/10 (1888), pp. 77–79; 39/11 (1888), pp. 85–86; 39/12 (1888), pp. 93–95; 39/13 (1888), pp. 101–102; 39/14 (1888), pp. 109–111.
- Dr. Bauer [Ante Bauer], »Otvoreno pismo gospodinu Luki Turčiću«, *KL* 40/26 (1889), pp. 211–212. Povodom odbijanja Turčićeva članka »Može li katolički bogoslovac teoriju transformacije ili evolucije zagovarati?«
- Luka Turčić, »Može li katolički bogoslovac teoriju transformacije ili evolucije zagovarati?«, *KL* 40/27 (1889), pp. 218–221.
- Miroslav Kovač, »Rod ljudski potječe od jednoga praroditelja. Ulomak iz razprave«, *KL* 40/33 (1889), pp. 267–270; 40/33 (1889), pp. 274–277; 40/34 (1889), pp. 283–285; 40/37 (1889), pp. 300–301; 40/38 (1889), pp. 307–308; 40/39 (1889), pp. 315–317.
- Dr. Bauer [Ante Bauer], »Vječni i nepromjenjivi prirodni zakoni i čudesa«, *KL* 41/16 (1890), pp. 125–127; 41/17 (1890), pp. 133–135; 41/18 (1890), pp. 140–142; 41/19 (1890), pp. 149–151.
- Ante Bauer, »Pitanje o životu. Apologetička–biološka študija«, *KL* 42/9 (1891), pp. 67–69; 42/10 (1891), pp. 75–78; 42/11 (1891), pp. 83–85; 42/12 (1891), pp. 91–92; 42/13 (1891), pp. 100–104.
- Dr. F. F. [Ferdinand Frankl], »Osuda Haeckelizma«, *KL* 45/47 (1894), pp. 383–385; 45/49 (1894), pp. 399–402; 45/50 (1894), pp. 407–410; 45/51 (1894), pp. 415–417; 45/52 (1894), pp. 423–426.
- Dr. F. F. [Ferdinand Frankl], »Molitva i prirodni zakon«, *KL* 46/10 (1895), pp. 73–75; 46/11 (1895), pp. 81–84; 46/12 (1895), pp. 89–90; 46/13 (1895), pp. 97–99. Prema knjizi: William G. Ward, *Essays on the philosophy of theism* (London: Kegel Paul, 1884).

- ***, »Govor novoga rektora magnifika dra. Jurja Dočkala«, *KL* 48/42 (1897), pp. 330–334; 48/43 (1897), pp. 339–341; 48/44 (1897), pp. 349–351; 48/45 (1897), pp. 355–359; 48/46 (1897), pp. 364–367.
- Stjepan Hartmann, »Katolička crkva neprijateljica prirodoslovnim znanostima. Ocrtno povijesti astronomije namijenjen poglavito prijateljima astronomije«, *KL* 51/32 (1900), pp. 253–255; 51/33 (1900), pp. 260–262.
- E. Leopold [Edgar Leopold], »Ljepota prirode i Bog«, *KL* 52/13 (1901), pp. 146–147.
- Edgar J. Leopold, »Razvoj duše i 'Novo sunce'«, *KL* 53/1 (1902), pp. 2–6; 53/3 (1902), pp. 25–27. Povodom Hinkovićeve članka darvinističkih postavki »Kako se je duša razvila« (*Novo Sunce* 7 (1901), pp. 101–104).
- Ferdo Heffler, »Hinkovićeve spiritalizam i uskrsnuće tijela u svjetlu prirodnih znanosti«, *KL* 1092/4 (1902), pp. 37–40; 53/5 (1902), pp. 49–51; 53/6 (1902), pp. 61–63; 53/7 (1902), pp. 73–75; 53/8 (1902), pp. 86–88; 53/9 (1902), pp. 97–101. Ova Hefflerova rasprava tiskana je kao posebna knjižica pod naslovom: *Mogućnost uskrsnuća tijela u svjetlu prirodnih znanosti* (Zagreb: Tiskara C. Albrechta, 1902).
- ***, »Paleontologija i podrijetlo čovjeka«, *KL* 54/2 (1903), pp. 15–18.
- [Ivan] Bujanović, »Ima li na drugim zvijezdama kao na našoj Zemlji živih i razumnih bića?«, *KL* 67/40 (1916), pp. 443–446; 67/41 (1916), pp. 455–458; 67/42 (1916), pp. 467–469; 67/43 (1916), pp. 479–481; 67/44 (1916), pp. 491–494.
- Dr. Josip Marić, »Bog i monistički prirodoznanstveni svjetovni nazor. Predavao u 'Hrv. kat. nar. Savezu'«, *KL* 71/7 (1920), pp. 52–53; 71/8–9 (1920), pp. 61–62.
- Dr. Josip Marić, »Prirodoznanstveni svjetovni nazor – logički apsurd. Predavao u 'Hrv. kat. nar. Savezu'«, *KL* 71/10 (1920), pp. 74–76.
- Dr. Josip Marić, »Nema jednog jedinstvenog prirodoznanstvenog nazora o svijetu. Predavao u 'Hrv. kat. nar. Savezu'«, *KL* 71/11 (1920), pp. 82–84.
- Dr. Josip Marić, »Prirodoslovci i ideja Boga. Predavao u 'Hrv. kat. nar. Savezu'«, *KL* 71/12 (1920), pp. 90–92.
- Josip Marić [ravnatelj], »Zagreb. Sokol o snošaju kršćanstva i prirodnih znanosti«, *KL* 72/2 (1921), pp. 13–15.
- Josip Marić [ravnatelj], »Religija u svjetlu znanosti. Odgovor g. D. G. [Dušanu Grubiću]«, *KL* 72/4 (1921), pp. 37–39; 72/5 (1921), pp. 49–50.
- Josip Marić [ravnatelj], »Dualizam i monizam. Odgovor g. Dušanu Grubiću na njegovo 'Otvoreno pismo uredništvu 'Kat. Lista' upravljeno na moju adresu u 'Slav. Tribuni' 13. 2. o. g. br. 7'«, *KL* 72/13 (1921), pp. 151–153; 72/14 (1921), pp. 162–164.
- Franjo Pipinić, »Vjerski problem sadašnjosti«, *KL* 72/23 (1921), pp. 267–268.
- Josip Marić [ravnatelj], »Posljednja g. Dušanu Grubiću«, *KL* 72/24 (1921), pp. 280–281.
- Josip Marić [ravnatelj], »Teizam i ateizam. Odgovor g. D. Grubiću«, *KL* 72/21 (1921), pp. 243–245; 72/22 (1921), pp. 254–257.

- Dr. S. Bakšić [Stjepan Bakšić], »Čovječje podrijetlo«, *KL* 80/17 (1929), pp. 220–223; 80/18 (1929), pp. 231–233; 80/22 (1929), pp. 277–279; 80/23 (1929), pp. 291–293; 80/24 (1929), pp. 304–305.
- Ferdo Heffler, »Vrijedi li još Laplaceova geogonska hipoteza?«, *KL* 85/8 (1934), pp. 89–90; 85/9 (1934), pp. 105–108; 85/10 (1934), pp. 118–121. Predavanje prof. Ferde Hefflera na prvom plenar. sastanku zagreb. članova BKN 2. II. 1934. Iste godine tiskano kao knjiga: *Vrijedi li još Laplaceova geogonska hipoteza?* (Zagreb: Nadbiskupska tiskara, 1934) kao 21. svezak Katehetske knjižnice.
- Ferdo Heffler, »Kratka moderna kozmogonija«, *KL* 85/16 (1934), pp. 193–196; 85/17 (1934), pp. 208–211; 85/19 (1934), pp. 232–235; 85/21 (1934), pp. 259–260; 85/22 (1934), pp. 272–276. Iste godine tiskano kao knjiga pod istim naslovom: Ferdo Heffler, *Kratka moderna kozmogonija* (Zagreb, 1934).
- Ferdo Heffler, »Suglasnost heksemerna i geologije«, *KL* 85/30 (1934), pp. 371–373; 85/32 (1934), pp. 398–402; 85/33 (1934), pp. 408–410; 85/35 (1934), pp. 431–434; 85/36 (1934), pp. 442–444. Iste godine tiskano kao knjiga pod naslovom: *Mojsijev heksemern i moderna geologija, napose o podrijetlu čovjeka* (Zagreb: Nadbiskupska tiskara, 1934).
- Tomo Starc, »Čovjek i životinja«, *KL* 85/25 (1934), pp. 310–311; 85/41 (1934), pp. 504–505; 85/42 (1934), p. 520.
- Stjepan Doppelhamer, »Životinjsko podrijetlo čovjeka?«, *KL* 94/32 (1943), pp. 356–358.

14.2. Filozofija prirode: Prikazi knjiga

- ***, »[Knjižtvo] Čovjek majmun i Darwinova teorija. Napisao dor. Juraj Žerjavić. U Zagrebu 1872.«, *KL* 23/10 (1872), p. 80.
- R. [Josip Rieger?], »Novi Darwinista«, *KL* 24/5 (1873), pp. 37–38. Osvrt na članak.
- ***, »19 tabaka jaka«, *KL* 25/1 (1874), p. 8. Prvi svezak Kržanove knjige *O postanku čovjeka po posljednjih mudroslovnih i naravoslovnih znanosti*.
- ***, »Mogućnost uskrsnuća tijela u svjetlu prirodnih znanosti (protiv antianastatičke bludnje spiritizma kao religiozno-filozofskoga sistema) napisao Ferdo Heffler, vjeroučitelj u kr. preparandiji i vježbaonici zagrebačkoj«, *KL* 53/13 (1902), p. 160.
- ***, »[Književnost] Potječe li čovjek od majmuna? Popularna rasprava. Cijena 8 fil.«, *KL* 60/31 (1909), p. 336.
- V. J., »'Princip entropije i opstanak Božji' Savremena pitanja. Vjersko znanstvene rasprave za naobražene krugove. Svezak III. i IV. Napisao O. Bernardo Brixy, profesor matematike i fizike na franj. liceju u Varaždinu. Ciena 6 kruna«, *KL* 71/1 (1920), pp. 4–5; 71/4 (1920), pp. 33–34.
- V. I., »[Listak] Postanek sveta na podlogi naravoslovja in Biblije. Spisal Dr. P. Guido Rant, lektor bogoslovja v Ljubljani. Savremena pitanja«, *KL* 71/45 (1920), pp. 349–351.

- ***, »[Književnost i umjetnost] Frank, C., S. J.,: *Philosophia naturalis*«, *KL* 77/22 (1926), p. 315.
- nk– [Nikola Kolarek], »M.[arijan] Blažić, *Evolucija i postanak čovjeka*, Zagreb 1939. Izdavačka naklada 'Logos'. Cijena broš. 60, uvez. 70 din.«, *KL* 91/2 (1940), pp. 23–24.
- ***, »[Listak] Tothova knjiga o spoznaji prirode«, *KL* 92/35 (1941), p. 413. Knjiga *Priroda zove* (Senj: Senjska Omladinska knjižnica, 1941.) u prijevodu dr. Josipa Rožmana.

14.3. Filozofija prirode: Vijesti

- ***, »Materijalizam na sveučilištu Peštanskom«, *KL* 21/1 (1870), pp. 6–7.
- ***, »Obzor«, *KL* 21/7 (1870), pp. 49–52. O predavanjima koje je Karl Vogt imao po Austro-Ugarskoj.
- ***, »Borme i mi u Zagrebu imamo svoga Vogta«, *KL* 22/15 (1871), pp. 119–120. O zoologu Špiri Brusini.
- ***, »Internacionalni znanstveni kongres katolika u Parizu«, *KL* 39/9 (1888), p. 76.
- ***, »[Vijesnik] Hinković osudjen od samih svojih spiritističkih pristaša«, *KL* 53/4 (1902), pp. 47–48.
- A. Juretić [Augustin Juretić], »[Vijesnik] Dojam Hinkovićeve predavanja na selu«, *KL* 53/5 (1902), pp. 59–60. U svezi Hinkovića pojavljivali su se i drugi napisi i vijesti. Uredništvo Kat. Lista, »Haeckelova 'žalobna svečanost' na medicinskom fakultetu«, *KL* 70/48 (1919), pp. 569–570.
- Dr. Phil. Ante Igrac, »Problema gnoseologicum in philosophia naturali Rogeri Jos. Boscovich«, *KL* 94/11 (1943), p. 132. Obavijest o tiskanju dijela doktorske disertacije Ante Igraca o prirodnoj filozofiji Ruđera Boškovića.

15. Filozofija religije

15.1. Filozofija religije: Rasprave i članci

- Franjo R. [Franjo Rački], »Razum i vera«, *KL* 1/25 (1849), pp. 195–198.
- A. Š., »Znati i verovati, iliti međusobno odnošenje uma čovječanskog k veri i historičkom keršćanstvu«, *KL* 1/46 (1849), pp. 361–363.
- ***, »Razmatranje o napredku i nazadku vere i znanosti«, *KL* 1/51 (1849), pp. 400–402; 1/52 (1849), pp. 410–412.
- S. Ilijašević, »Trebali li um i serce zajedno izobražavati?«, *KL* 2/17 (1850), pp. 128–129.
- Daniel Prusac, »Glavna zahtevanja kerštjanske znanosti«, *KL* 2/48 (1850), pp. 377–379; 2/49 (1850), pp. 393–395.

- ***, »Može li um podeliti čoveku nabožne istine?«, *KL* 7/2 (1856), pp. 11–12; 7/4 (1856), pp. 28–30.
- J. Z., »O nevernicih i neverstva«, *KL* 8/35 (1857), pp. 273–275. Nastavak u kojem se spominju filozofi i znanstvenici.
- ***, »Leibniz i sadanje stanje«, *KL* 8/42 (1857), p. 374. Citat iz nekog Leibnizova djela koji govori o znanju i vjeri.
- ***, »Vjera i znanost. Besjedio Ringseis na glavnoj skupštini u Aachenu«, *KL* 13/47 (1862), pp. 370–371.
- ***, »Sv. pismo i prirodoznanstvo«, *KL* 17/5 (1866), pp. 35–37.
- R–g–r [Josip Rieger], »Vjera najveće dobro na zemlji«, *KL* 17/19 (1866), pp. 148–150; 17/20 (1866), pp. 156–158.
- ***, »Bog i duša napram prirodoslovju«, *KL* 17/32 (1866), pp. 251–253.
- ***, »Znanost i vjera«, *KL* 27/17 (1876), pp. 153–155; 27/18 (1876), p. 162; 27/19 (1876), pp. 173–174; 27/20 (1876), pp. 187–188.
- ***, »Govor nastupajućeg rektora dra. Franje Ivekovića«, *KL* 30/45 (1879), pp. 347–350; 30/46 (1879), pp. 356–360.
- Fran Ivančić, »Bogoslovje Danteova velespjeva: 'La divina commedia'«, *KL* 36/42 (1885), pp. 329–333; 36/43 (1885), pp. 337–341.
- Gjuro Ortner, »Idejal i zbilja«, *KL* 37/8 (1886), pp. 61–63; 37/9 (1886), pp. 67–70; 37/10 (1886), pp. 75–78.
- H. r., »Svećenik i nauka«, *KL* 39/6 (1888), pp. 45–46; 39/7 (1888), pp. 53–54.
- Dr. Bauer [Ante Bauer], »Religija budućnosti«, *KL* 39/20 (1888), pp. 157–158; 39/21 (1888), pp. 165–168; 39/22 (1888), pp. 173–176.
- J. Volović [Josip Volović], »Obstoji u čovjeku zakon Božanski naravni s naravnom obveznom moći«, *KL* 41/14 (1890), pp. 109–112; 41/15 (1890), pp. 116–120.
- J. Volović [Josip Volović], »Što je obveznost naravnog zakona«, *KL* 41/23 (1890), pp. 189–191; 41/24 (1890), pp. 197–200.
- Vilim Penić, »Da li znanosti treba obazirati se na sv. Tomu?«, *KL* 45/32 (1894), pp. 266–269; 45/33 (1894), pp. 274–277; 45/34 (1894), pp. 283–284; 45/35 (1894), pp. 291–293; 45/36 (1894), pp. 300–301; 45/38 (1894), pp. 315–317; 45/39 (1894), pp. 324–325.
- ***, »Govor Dra. J. M. Perntera ob odnošaju katoličke nauke i prirodnih znanosti u odsječnoj sjednici za znanost i umjetnost bečke katoličke skupštine«, *KL* 40/20 (1889), pp. 162–165; 40/21 (1889), pp. 169–172.
- Franjo Barac, »Je li religija čovjeku doista absolutno nužna?«, *KL* 46/31 (1895), pp. 249–251; 46/32 (1895), pp. 257–260; 46/34 (1895), pp. 273–276; 46/35 (1895), pp. 281–282; 46/37 (1895), pp. 296–299; 46/38 (1895), pp. 307–308; 46/39 (1895), pp. 314–315; 46/40 (1895), pp. 322–324; 46/41 (1895), pp. 327–330; 46/42 (1895),

- pp. 336–337; 46/43 (1895), pp. 345–346; 46/46 (1895), pp. 369–372; 46/47 (1895), p. 378; 46/48 (1895), pp. 385–387; 46/49 (1895), pp. 392–394; 46/50 (1895), pp. 400–403.
- ***, »Vjera, temelj znanosti«, *KL* 50/1 (1899), pp. 3–5; 50/2 (1899), pp. 10–12.
- Ante Bauer, »Religija i moderna religija«, *KL* 54/1 (1903), pp. 1–3; 54/2 (1903), pp. 13–15; 54/3 (1903), pp. 25–27; 54/4 (1903), pp. 37–39.
- Ante Bauer, »Religija naravna i svrhunaravna«, *KL* 54/13 (1903), pp. 148–151; 54/14 (1903), pp. 159–161; 54/15 (1903), pp. 176–179.
- Mat. Pacher [Matija Pacher], »Norma ćudoredja po Wundtu«, *KL* 54/11 (1903), pp. 127–129; 54/12 (1903), pp. 134–137.
- Č. R., »O redu naravskom i svrhunaravskom«, *KL* 54/45 (1903), pp. 536–539; 54/46 (1903), pp. 549–552; 54/47 (1903), pp. 563–567; 54/48 (1903), pp. 576–579; 54/49 (1903), pp. 588–591; 54/50 (1903), pp. 598–600.
- Ferdo Rožić, »A. Tresić Pavičić: Valovi misli i čuvstva«, *KL* 55/7 (1904), pp. 75–79; 55/8 (1904), pp. 85–88; 55/9 (1904), p. 103; 55/10 (1904), pp. 110–114.
- M. Pacher [Matija Pacher], »Vjera i znanost«, *KL* 55/45 (1904), pp. 532–534; 55/46 (1904), pp. 543–544; 55/47 (1904), pp. 557–560; 55/48 (1904), pp. 567–568.
- Fran Barac, »Vjera i znanost. Govor zastupnika u carevinskom vijeću kneza Alojza Lichensteina održan dne 20. studenoga 1905. na petom općem austrijskom kongresu katolika«, *KL* 57/11 (1906), pp. 122–124; 57/12 (1906), pp. 133–137.
- D. D-ć [Drago Delić?], »Vjera i beznačajnost znanosti«, *KL* 57/38 (1906), pp. 446–448; 57/39 (1906), pp. 457–460.
- ***, »Vjera i znanost. Inauguralni govor rektora magnifika dra. Ante Bauera govoren pri svečanoj instalaciji dne 19. listopada godine 1906.«. Poseban prilog uz *Katolički list* 57/43 (1906), pp. 1–4. Otisnuto i samostalno.
- F. Hettinger, »Bog i čovjek«, *KL* 57/35 (1906), pp. 409–411. Nastavak u kojem se spominju neke Ksenofontove i Platonove misli o religiji.
- Dr. M. Beluhan [Mile Beluhan], »Slobodno istraživanje naravi i vjera«, *KL* 63/30 (1912), pp. 351–353; 63/31 (1912), pp. 363–364.
- Fran Barac, »O vjeri i znanosti. Predavao u 'Hrv. kat. kasinu' 24./IX. o. g.«, *KL* 63/48 (1912), pp. 569–572; 63/49 (1912), pp. 581–583; 63/50 (1912), pp. 593–595.
- Fran Barac, »Religija duha i [religija] autoriteta«, *KL* 65/3 (1914), pp. 25–27; 65/4 (1914), pp. 37–40. Filozofsko-teološka rasprava.
- ***, »Galilejevo pitanje«, *KL* 68/45 (1917), pp. 538–539; 68/46 (1917), pp. 549–551; 68/47 (1917), pp. 562–565; 68/48 (1917), pp. 575–576; 68/49 (1917), pp. 585–588; 68/50 (1917), pp. 596–599; 68/51 (1917), pp. 612–613; 68/52 (1917), pp. 619–624.
- J. Belobrk, »Odnos vjere i znanosti. Referat rektora zagr. univerziteta na zborovanju euharist. kongresa«, *KL* 81/35 (1930), pp. 448–452.

- Dr. Stjepan Bakšić, »Teozofija i kršćanstvo«, *KL* 84/46 (1933), pp. 554–555; 84/47 (1933), pp. 569–570; 84/48 (1933), pp. 580–581; 84/49 (1933), pp. 594–595; 84/50 (1933), pp. 603–604; 85/2 (1934), pp. 21–22; 85/3 (1934), pp. 32–34; 85/6 (1934), pp. 71–72; 85/8 (1934), pp. 96–98; 85/14 (1934), pp. 175–177; 85/15 (1934), pp. 188–189; 85/16 (1934), pp. 201–202; 85/24 (1934), pp. 300–301; 85/26 (1934), pp. 333–334; 85/38 (1934), pp. 472–473; 86/1 (1935), pp. 9–10; 86/2 (1935), pp. 19–20; 86/5–6 (1935), pp. 59–60; 86/8 (1935), pp. 88–89; 86/13 (1935), p. 150; 86/17 (1935), pp. 211–213; 86/18 (1935), pp. 222–223; 86/23 (1935), pp. 287–288; 86/25 (1935), pp. 310–312; 86/27 (1935), p. 337; 86/31 (1935), pp. 383–384; 86/32 (1935), pp. 396–400; 86/33 (1935), pp. 410–414; 86/34 (1935), pp. 421–423; 86/35 (1935), pp. 433–435. Dio ovdje objavljenih članaka tiskan je kao knjiga: *Teozofija u svjetlu razuma i kršćanstva* (Zagreb: [s. n.], 1934).
- Andrija Živković, »Kršćanski nazor o svijetu i književnosti. Prilog anketi o hrvatskoj katoličkoj književnosti«, *KL* 86/24 (1935), pp. 295–296.
- Đ. Paša [Đuro Paša], »Osobna vjera«, *KL* 86/34 (1935), pp. 425–426.
- Stjepan Zimmermann, »Filozofija i religija. Filozofske istine o Bogu i o čovjeku: razumni temelji vjere«, *KL* 87/2 (1936), pp. 17–21; 87/3 (1936), pp. 29–31; 87/4 (1936), pp. 40–43; 87/5 (1936), pp. 52–55; 87/6 (1936), pp. 66–70. Uvod iz istoimene Zimmermannove knjige objavljen neposredno prije tiskanja prvoga sveska: *Filozofija i religija* (Zagreb, 1936).
- ***, »Stare i nove zadaće u moralnom bogoslovlju. Ogledi iz knjige 'Osnovno moralno bogoslovlje' od prof. dr. A. Živkovića«, *KL* 89/37 (1938), pp. 439–441.
- Dr. S. Bakšić [Stjepan Bakšić], »Spiritizam u svjetlu katoličke nauke«, *KL* 92/19 (1941), pp. 222–223; 92/20 (1941), pp. 240–241; 92/21–22 (1941), pp. 248–250; 92/23 (1941), pp. 267–269; 92/24 (1941), pp. 276–277; 92/25 (1941), pp. 287–289; 92/28 (1941), pp. 327–328; 92/29 (1941), pp. 334–336; 92/30 (1941), pp. 346–348.
- Stjepan Doppelhamer, »Odakle religija u ljudskom rodu?«, *KL* 94/18 (1943), pp. 205–209; 94/19–21 (1943), pp. 219–222.

15.2. Filozofija religije: Prikazi knjiga i predavanja

- Dr. Bauer [Antun Bauer], »Temeljne istine objave božje i razum. Vjeri i znanosti poklanja Ivan Nep. Jemeršić, župnik grubišnopoljski. Aauerova knjižarac«, *KL* 47/17 (1896), pp. 133–135.
- ***, »[Književnost] Razum i vjera. List hrvatskome mladiću prema I. C. Priredio fra Stanislav Marinović, Franjevac. Cijena je 20 fil. Zagreb«, *KL* 60/27 (1909), p. 304.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Razum i vjera. O. Teofil Harapin. Prva je to sveska knjižnice Savremena pitanja«, *KL* 70/1 (1919), p. 12.
- Fran Barac, »Dan kršćanske znanosti. Nacrt propovijedi (ljetos) na II. nedjelju Adventa«, *KL* 74/48 (1923), pp. 584–586.

- Dr. S. B. [Stjepan Bakšić], »[Listak] Religija modernog čovjeka. O toj je temi predavala 9. o. mj. [11.] gđica dr. Zdenka Smrekar u auli našeg sveučilišta [Intelektualni, čuvstveni i etički pesimizam]«, *KL* 71/46 (1920), pp. 359–360.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Katolička crkva i znanost. Savremena pitanja. Mostar, Hrvatska tiskara. Cijena 12 Din. Napisao dr. Fran Binički«, *KL* 75/16 (1924), p. 200.
- Andrija Živković, »Dan kršćanske znanosti. Misli za propovijed na IV. korizmenu nedjelju«, *KL* 79/11 (1928), pp. 132–133.
- Dragutin Kniewald, »Nacrt propovijedi za dan kršćanske znanosti«, *KL* 80/9 (1929), pp. 109–110.
- ***, »[Crkvene vijesti] Teozofija u svjetlu razuma i kršćanstva«, *KL* 85/39 (1934), p. 488. Prikaz knjige: Stjepan Bakšić, *Teozofija u svjetlu razuma i kršćanstva* (Zagreb, 1934).
- Petar Grgec, »Životno djelo dra Zimmermanna. Prigodom izdanja jubilarne knjige 'Zbora duhovne mladeži zagrebačke' 'Filozofija i religija'«, *KL* 87/13 (1936), pp. 157–159; 87/14 (1936), pp. 171–173; 87/15 (1936), pp. 184–186; 87/16 (1936), pp. 210–213.
- Anig, »'Filozofija i religija' udovoljila je krvavoj potrebi«, *KL* 87/18 (1936), pp. 236–237.
- P. Grgec [Petar Grgec], »Obrana razumnog temelja vjere. Prigodom izdanja drugog sveska Zimmermannove 'Filozofije i religije'«, *KL* 88/5 (1937), pp. 52–54; 88/6 (1937), pp. 63–66; 88/7 (1937), pp. 76–78.
- ***, »[Crkvene vijesti] Preporuča se knjiga: Dr. Stj. Zimmermann: »Filozofija i religija«, *KL* 89/17 (1938), p. 206.
- Petar Grgec, »Nova knjiga dra Zimmermanna za hrvatsku inteligenciju«, *KL* 89/34 (1938), pp. 406–407. Prikaz knjige: Stjepan Zimmermann, *Religija i život* (Zagreb: JAZU, 1938).
- Dr. N. Kolarek [Nikola Kolarek], »Moralno bogoslovlje na hrvatskom jeziku«, *KL* 89/45 (1938), pp. 541–543. Prikaz prvoga sveska knjige: Andrija Živković, *Osnovno moralno bogoslovlje* (Zagreb, 1938).
- nk– [Nikola Kolarek], »Dr. Rudolf Peil, Gott, Welt und Mensch. Herder 1940.«, *KL* 92/8 (1941), p. 96.
- ***, »[Književnost i umjetnost] Keilbach Dr. Vilim, sveuč. docent. – Misli o Bogu i religiji. Str. 158. Zagreb 1942.«, *KL* 93/4 (1942), p. 48.
- Dr. J. Oberški [Janko Oberški], »Znanje i vjera«, *KL* 95/28 (1944), pp. 338–339. Prikaz knjige: Wilim Keilbach, *Wissen und Glauben. Gedanken über christlichen Existenz* (Zagreb, 1944).

Philosophical topics and disciplines in the weekly *Katolički list* (1849–1945)

Summary

In the course of nearly one hundred years (1849–1945) of the weekly *Katolički list*, established by Juraj Haulik, bishop of Zagreb, almost 800 bibliographic units recognized as philosophical have been published. Their list is appended to the article as »Bibliography of philosophical articles and reviews and philosophy and philosophers affiliated contributions in *Katolički list* (1849–1945)«. More than one half of the listed texts include articles, mainly authored, and translations to a lesser portion. One quarter of all philosophical contents was published during the editorship of Stjepan Bakšić (1920–1936). Till 1901, Josip Rieger and Ante Bauer headed the list of authors with the largest number of published works, while Andrija Živković, Stjepan Bakšić and Nikola Kolarek were among the most prolific contributors in the twentieth century.

The article »On the origin of man« by Antun Kržan should be noted for the number of sequels (57) and its outstanding duration (1872–1877). The bulk of the contributions to *Katolički list* has enabled the launching of a theological journal *Bogoslovska smotra* (1910), which from its beginning also published philosophical articles.

Roughly one half of the philosophical texts published in *Katolički list* falls among the contributions in the field of general philosophy. These contents tend to dominate in older issues, and they also appear in apologetic articles. They are characterized by a reserved attitude towards early modern and modern philosophy, towards rationalistic and protestant critique, along with a marked inclination towards ancient Greek and Roman philosophy. Subject to severe criticism is eighteenth-century French philosophy as that which provided ideological basis for the French Revolution. Great attention has been attached to Voltaire, and even greater to Rousseau, which may be ascribed to an increasing interest in education in the second half of the nineteenth century. German philosophy of the eighteenth and nineteenth century has also been subject to criticism, German classical idealism in particular. Kant and Hegel are among the most frequently mentioned German philosophers.

To a notable extent neoscholastic philosophy is related to the general philosophical contents, occasionally referred to as “Christian philosophy” in the journal, and as a philosophical option is present in older apologetic articles, and as an official philosophy of the Catholic Church from the end of the nineteenth century.

One third of the philosophical contents in the *Katolički list* deals with social philosophy, which also includes political conceptions and/or ideologies of the nineteenth and twentieth century. The articles on liberalism dominate in the latter half of the nineteenth century. They point to the ruthlessness of the liberal capitalism as the main reason for the just organization of the workers. Articles devoted to socialism and Communism were continually published from the first to the last issues, whereby

in the later issues Bolshevism as a radical manifestation of Communism came to the fore. This particular interest in social processes owes much to the Papal encyclicals.

One quarter of the texts recognized as philosophical in this journal deals with natural philosophy, wherein respectable names of Catholic theology and philosophy in Croatia (such as Antun Kržan and Ante Bauer) exchange views with their contemporaries, especially with Croatian ideologists of Darwinism, even in Darwin's lifetime. In terms of methodology and critical approach, these articles dominate in the *Katolički list*. Closely linked with this theme are the articles dealing with the philosophy of religion, which most commonly question the relationship between reason and faith, science and dogma.

Key words: *Katolički list*, ancient Greek and Roman philosophy, early modern philosophy, modern philosophy, apologetics, neo-scholasticism, natural philosophy, philosophy of religion, social philosophy, liberalism, Nazism, fascism, socialism, Communism